

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Ühiskonnateaduste instituut

**Rahvustevaheliste kontaktide soodustamine Eestis:
praktikateoreetiline käsitus**

Magistritöö

Liisa Suba

Juhendaja: prof Triin Vihalemm

Tartu
2014

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	4
1. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD.....	7
1.1. Ülevaade praktikateteooriast.....	7
1.1.1. Praktikateooria juured.....	7
1.1.2. Praktikateooria edasiarendused	9
1.1.3. ABC-mudeli asendamine praktikatepõhise käsitlusega	11
1.1.4. Praktika elemendid	14
1.1.5. Praktikate muutmine.....	16
1.2. Rahvustevaheliste kontaktide senine arendamine lõimumisprogrammides	21
1.2.1. Rahvustevahelisi kontakte arendavad tegevused integratsiooniprogrammis	24
1.2.2. Uussisserännanutele suunatud tegevused lõimumisprogrammides	26
1.2.3. Senised integratsiooniteemalised kampaaniad ja nende vastuvõtt	27
1.3. Uussisserändajad Eestis	31
1.3.1. Suhtlemine etniliste vähemustega	33
2. UURIMISPROBLEEM JA -KÜSIMUSED	37
3. MEETOD JA VALIM.....	39
3.1. Fookusgrupi-intervjuu	40
3.1.1. Fookusgrupi valim.....	40
3.1.2. Fookusgrupi läbiviimine.....	42
3.2. Individuaalsed süvaintervjuud	43
3.2.1. Individuaalsete süvaintervjuude valim	44
3.2.2. Individuaalsete süvaintervjuude läbiviimine	47
3.3. Andmete analüüs.....	48
3.4. Varasemate uuringute teisene analüüs	48
3.5. Meetodi kriitika.....	48
4. TULEMUSED	50
4.1. Praktilised arusaamad	50
4.1.1. Kontakti alustamine.....	50
4.1.2. Keeleoskus suhtluse osana.....	53
4.1.3. Teiste inimeste ja ühiste tegevuste roll omavahelises suhtluses.....	59
4.2. Reeglid	64
4.2.1. Olmelised reeglid ja nende mõistmine	64
4.2.2. Keele ja identiteedi säilimist puudutavad seadused	67

4.2.3.	Kodakondsust ja immigratsiooni puudutavad seadused.....	70
4.3.	Teleoloogilised struktuurid	75
4.3.1.	Sallivus kui eesmärk.....	75
4.3.2.	Rahvustevaheliste kontaktide kasu eestlastele ja mitte-eestlastele.....	77
4.3.3.	Eesti keele õppimise kasu.....	79
4.4.	Üldised arusaamad.....	81
4.4.1.	Mitte-eestlaste kohanemine Eestis.....	82
4.4.2.	Arusaamad erinevustest	84
4.5.	Kokkuvõtte empiirilistest tulemustest.....	86
5.	JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON.....	89
5.1.	Järeldused.....	89
5.1.1.	Eestlaste praktikad Eestisse sisserännanutega suhtlemisel.....	89
5.1.2.	Sisserännanute praktikad eestlastega suhtlemisel	91
5.1.3.	Eestlaste ja Eestis elavate uussisserännanute suhtluspraktikate omavaheline suhestumine	93
5.2.	Diskussioon.....	99
5.3.	Soovitused rahvustevaheliste kontaktide soodustamiseks	102
5.3.1.	„Elamisreeglite“ muutmine kättesaadavaks	103
5.3.2.	Vaba aja tegevuste soodustamine töökoha kaudu	104
5.3.3.	Avaliku ruumi muutmine mitmekeelseks.....	104
	KOKKUVÕTE	106
	SUMMARY	108
	KASUTATUD KIRJANDUS.....	110
	LISAD.....	119
	Lisa 1. Fookusgrupi-intervjuu kava.....	119
	Lisa 2. Individuaalintervjuu kava	121
	Lisa 3. Kampaania plakatid	124

SISSEJUHATUS

Kontaktid erinevate rahvuste vahel on üsna terav teema mitte ainult Eestis, vaid ka mujal maailmas. Globaliseeruv maailmas muutub multikultuursus üha aktuaalsemaks teemaks: rahvustevahelised konfliktid muutuvad aina sagedasemaks ning sotsiaalmajanduslikud probleemid teravamaks. Viimasel ajal on integratsiooni vajalikkus tõusnud arutelude keskpunkti just seoses Ukraina kriisiga: kuivõrd reaalne on sarnaste sündmuste kordumine Eestis, kas Eesti on piisavalt ühtne, et tulla konfliktide korral nendega toime, kas Eestis elavad mitte-eestlased tunnevad end piisavalt kaasatuna? Erineva keele- ja kultuuritaustaga inimeste kaasamine ühiskonnaellu, ebavõrdsuse ja tõrjutuse vähendamine ning omavahelise suhtluse soodustamine ei ole oluline mitte üksnes majanduse kasvupotentsiaali, vaid ka ühiskonna heaolu ja turvalisuse seisukohast.

Üks võimalus mitte-eestlaste paremaks lõimumiseks Eesti ühiskonda on niisiis soodustada eestlaste ja mitte-eestlaste omavahelisi kontakte, mille tähtsust on esile tõstetud ka riiklikes integratsiooniprogrammides. Rahvustevaheliste kontaktide olemasolu suurendaks eri rahvuste omavahelist läbikäimist ja vähendaks seega rahvuslikku segregatsiooni. Käesolevas töös keskendun Eesti uussisserännanutele, kelle kohanemist on siiani veel võrdlemisi vähe uuritud, ning püüan leida võimalusi eestlaste ja uussisserännanute omavahelise läbikäimise soodustamiseks.

Üldiselt on Eesti positsioon uute sisserändajate vastuvõtuks keeruline, kuna nõukogude võimu pärandina on siin juba suur hulk erineva ühiskonda lõimituse astmega sisserännanuid ning nende järeltulijaid. See mõjutab paljuski ka pärast Nõukogude Liidu lagunemist Eestisse tulnute ning potentsiaalsete tulijate ühiskonda lõimumist: isegi juhul, kui nende vastuvõtuks on olemas struktuurne valmisolek (töökohad, keelekursused, seadusandlus), võib ühiskonnas valitseda teatav kultuuriline inerts, nagu on välja toonud üks tunnustatumaid Ida-Euroopa ühiskonnateoreetikuid Piotr Sztompka (2000).

Olenemata sellest, et avalikus diskursuses nähakse uusimmigrantide lõimimise probleemi Eestis kui midagi täiesti uuelaadset (nt Sisserändajatel... 2012; Kivioja 2014), ei saa seda käsitleda lahus nõukogude aja pärandist, mis on muutnud eestlased sisserännanute suhtes umbusklikuks. Viimasest annavad tunnistust niihästi kultuurilist tolerantsi käsitlevad uuringud (nt Korts 2008; Asari 2009) kui ka aeg-ajalt ajakirjanduses puhkevad

diskussioonid näiteks rassismi teemal, kus eestlaste n-ö vene kogemus ikkagi mõjutab tugevasti diskussioonis kasutatavaid argumente (Vihalemm & Timmi 2007).

Seega, kuigi Eesti uussisserändajad erinevad nõukogudeaegsetest immigrantidest mitmes aspektis (nt nad tulevad teadlikult teise riiki, nende haridustase on kõrgem, lähtemaad ja emakeeled on erinevad, osa neist kasutab inglise keelt *lingua franca*'na), on käesoleva töö eelduseks, et inimestevaheliste igapäevakontaktide tasandilt vaadatuna on nende lõimumine ühiskonda ikkagi mõjutatud eestlaste ajaloolisest kogemusest ning väljakujunenud argipraktikatest. Inimesed ei hoia argisuhtluse tasandil kahte rühma niimoodi lahus, nagu seda püütakse teha institutsionaalsel ja poliitikate tasandil (näiteks ei ole Lääne poolt tulnutel omaette võõrkeelse õppekeelega koole, meediasüsteemi jms). Ka Eesti institutsioonide kui kollektiivsete toimijate tegevus (nt kodakondsus- ja keeleseadus) on kohati mõjutatud just nõukogudeaegsete sisserännanute probleemidest, kuna etnilisi rühmi tuleb kohelda võrdselt ning ühele väikesele rühmale loodud tingimused võivad suure rühma puhul muutuda poliitiliseks riskiteguriks (nt topeltkodakondsuse võimaldamine).

Arvestades nõukogudeaegsete sisserännanute ning nende järeltulijate suurt osakaalu rahvastikus (nt Tallinnas, kuhu jääb pidama ka suur osa uutest sisserännanutest, on eestlasi ja mitte-eestlasi enam-vähem võrdselt), tekib küsimus, kas ka uute sisserännanute lõimumisprotsesse hakkavad kujundama kultuurilisest inertsist tulenevad praktikad. Samuti on võimalikud hoopis vastupidised arengud: eestlastel tasapisi tekkivad positiivsed kogemused uute sisserännanutega võivad hakata murendama ja ümber kujundama ka eestlaste suhtluspraktikaid nõukogudeaegsete sisserännanute ja nende järeltulijatega, mille kaudu kujuneb oskus neidki diferentseerida ning mitte võtta ühe suure „viienda kolonnina“.

Magistritöös analüüsin eestlaste ja uute sisserändajate vahelise suhtluse praktikaid, tuginedes praktikateoreetilisele käsitusviisile. Selle käsitluse tänased peamised autorid (nt Reckwitz 2002; Shove 2010; Warde 2005) on pakkunud kontseptsioone ühiskonna muutuste terviklikuks selgitamiseks. See käsitusviis võimaldab paremini arvestada ühiskonnas valitsevat kultuurilist inertsit, vaikimisi eeldusi ning samas anda ka rakenduslikke soovitusi, kuidas antud eeltingimusi arvestades soovitud sotsiaalseid muutusi initsieerida. Rahvastevahelisi suhteid ja suhtlemist on Eestis võrdlemisi palju uuritud. Uus teoreetiline raamistus annab teemale aga teistmoodi sissevaate. Minu eesmärk on leida soovitud sotsiaalset muutust – rohkem rahvastevahelisi püsivaid ja vastastikku

rikastavaid kontakte – takistavad praktikad ning anda soovitusi muutust toetavate praktikate tekkeks. Töö on kantud eeldusest, et teadlikkuse tõstmise ja keeleõppeprogrammid üksi ei aita.

Käesolev magistritöö koosneb viiest suuremast peatükist. Esimeses peatükis annan ülevaate teoreetilistest ja empiirilistest lähtekohtadest, selgitades probleemi olemust ja tausta. Teises peatükis toon välja uurimisküsimused. Kolmandas peatükis kirjeldan uuringus kasutatud meetodeid ja valimit. Neljandas peatükis toon välja uuringu peamised tulemused. Viiendas peatükis annan vastused uurimisküsimustele ja arutlen saadud tulemuste üle teooria kontekstis, samuti pakun tulemustele toetudes välja omapoolsed konkreetsed soovitused rahvustevaheliste suhete soodustamiseks. Töö lõpus olevast lisast leiab nii fookusgrupi- kui individuaalintervjuu kava ning intervjuudes stimuleeriva materjalina kasutatud plakatid kampaaniast „Erinevus rikastab“. Intervjuude transkriptsioonid on töö suurt mahtu arvestades lisatud eraldi CD-le.

Minu suurimad tänusõnad lähevad suurepärasele juhendajale professor Triin Vihalemmale, kelle laialdased teadmised, pühendumus kaasa mõelda ning oskus innustada aitasid mind korduvalt edasi ummikseisust, kuhu omal käel tegutsemine mind ikka ja jälle viis. Olen tänulik ka oma retsensendile Küllicki Seppelile konstruktiivse kriitika ja julgustavate sõnade eest eelkaitsmisel ning eelkaitsmiskomisjoni liikmetele Margit Kellerile ja Maie Kiiselile täiendavate soovituste eest. Samuti ei oleks saanud töö valmida, kui ei oleks olnud abivalmis informante, kes olid pika sissejuhatusetagi nõus oma kogemustest rääkima. Suur aitäh teile kõigile!

1. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD

Käesolev peatükk jaguneb kolmeks suuremaks alapeatükiks. Kõigepealt tuleb juttu praktikateteooriast, mis moodustab minu uurimuse teoreetilise raamistiku. Seejärel vaatlen teooriast inspireerituna seniseid samme integratsiooni soodustamiseks ja lõimumise seniseid tulemusi, samuti kirjeldan integratsiooni toetamiseks loodud kampaaniate sisu ja vastuvõttu. Kolmandas alapeatükis annan ülevaate statistikast, mis puudutab Eestis elavaid uussisserändajaid ning üldisemalt eestlaste seniseid kontakte Eestis elavate vähemusrühvustega.

1.1. Ülevaade praktikateteooriast

Paljude autorite arvates on praktikateteoorial üsna suur potentsiaal seletada sotsiaalset muutust ning selle esilekutsumise võimalusi paremini kui näiteks hoiakute- ja indiviidikesksel käsitusviisil. Kui viimane keskendub hoiakute muutmisele eeldusel, et inimese suhtumine teatud nähtusesse määrab tema käitumise (Shove 2010), siis praktikateteooria järgi on muutuse esilekutsumiseks vaja tähelepanu pöörata nii materiaalsele aspektidele (füüsiline keskkond, infrastruktuur, seadused jne) kui mittemateriaalsele aspektidele (teavitus, haridus jne) (Vihalemm et al 2013).

1.1.1. Praktikateooria juured

Praktikateteooriale üheks aluse panijaks peetakse Pierre Bourdieu kõrval Anthony Giddensit (1984) ja tema strukturaaltsiooniteooriat. Nii Giddens kui tema järgijad ei ole nõus laialt levinud arusaamaga, et inimene on passiivne, üksnes vastuvõtja rollis olend, kelle käitumist juhib süsteem ning kellel endal pole süsteemi muutumises mingisugust osa. Giddens (1984: 3) näeb indiviidi kui toimijat (*agent*), kes kujundab ühiskonna institutsioone – väärtuseid, sotsiaalseid norme, võimusuhteid ja praktikaid. Ta ütleb, et „olla inimene tähendab olla eesmärgi täitev toimija, kelle tegevusel on olemas põhjused ja kes on võimeline, kui palutakse, nende põhjuste üle arutlema“ (*ibid.*). Seega on indiviidil endal võimalik olukorra üle kontroll haarata ja kujundada olemasolevat struktuuri läbi oma tegude, näiteks võib teisest riigist tulnud inimene alata oma vastses kodukohas uusi

huviringe ja muid ettevõtmisi, millega anda nii iseendale tööd kui ka luua kodukohas juurde vaba aja veetmise võimalusi. Giddensi ja tema järgijate käsitlese järgi mõjutavad sotsiaalsed struktuurid indiviidi tegevusvõimalusi, aga samamoodi saab ka individ oma tegude ja otsustega ise struktuuri soovitud suunas muuta.

Indiviidi võimet ühiskonna struktuuris toimida, näiteks järgida või luua reegleid ning kasutada või kujundada ressursse, nimetab Giddens (1984) agentsuseks (*agency*). Agentsus on Giddensi hinnangul väga tihedalt seotud struktuuridega ning neid on võimatu eraldiseisvana käsitleda. Struktuuri all peab ta silmas reegleid (rutiine, norme) ja ressursse (materiaalseid, autoriteedist tulenevaid), mis võimaldavad sarnastel sotsiaalsetel praktikatel eksisteerida erinevas ajas ja ruumis. Nende kahe – agentsuse ja struktuuri kooslust – nimetab Giddens (1984: 19) struktuuri duaalsuseks ehk kahesuseks: just inimesed on need, kes loovad, taasloovad ja muudavad oma käitumisega ühiskonna struktuuri, luues väärtusi ja norme. Struktuuri duaalsus väljendabki seda, et struktuurid on nii inimtegevuse poolt loodud kui ka inimtegevuse vahendajad. Samas, struktuur mitte üksnes ei piira, vaid ka võimaldab (Giddens 1984: 25): kui reeglid piiravad inimeste tegevust, siis ressursid hõlbustavad seda. Näiteks võivad reegliteks ja ressurssideks olla erinevad institutsioonid ja tehnoloogiad, aga ka arusaamad ja käitumistavad, mis võivad ühelt poolt inimese vaba tegutsemist pärssida, teistes olukordades aga soodustada. Käesoleva töö kontekstis on reegliteks näiteks keeleseadus ja kodakondsusseadus, mis võivad piirata mitte-eestlaste võimalusi töö leidmisel ja ühiskonnas kaasarääkimisel, samas kui keelekursused eesti keele omandamiseks toimivad ressursina.

Niisiis ütleb Giddens, et inimtegevus ja sotsiaalsed struktuurid on omavahel tihedalt seotud, sest just indiviidide jätkuv ja korduv tegevus on see, mis taastoodab struktuuri, näiteks traditsioone, väärtusi, käitumisreegleid ja institutsioone. See tähendab aga, et sotsiaalseid struktuure on samamoodi võimalik ka muuta (mitte ainult taastoota), kui inimesed hakkavad olemasolevaid reegleid või traditsioone ignoreerima või millegi muuga asendama. Erinevalt Karl Marxist mõistab Giddens, et struktuuri on võimalik muuta ka rahumeelselt (Olson & Yahia 2006: 11). Oma paiknemist ajaloos ja oma emakeelt ei ole võimalik inimestel muuta, kuid see-eest mängib agentsus suurt rolli struktuuri muutmises, näiteks selles, mis puudutab poliitilisi muudatusi. Struktuur peegeldabki agentsuse võimu mõjutada ümbritsevat keskkonda (*ibid.*).

Veel üks Giddensilt pärinev oluline mõiste praktikatest rääkides on praktiline teadvus. Sellega viitab ta teadmistele ja oskustele, mida inimesed kasutavad implitsiitselt mingis situatsioonis toimides, suutmata neid teadmisi-oskusi keeleliselt põhjendada (Giddens 1984: 375). Praktilise teadvuse puhul ei ole vaja mõelda selle peale, kuidas midagi teha, vaid see teadmine on muutunud automaatseks ja enesestmõistetavaks. Näiteks kuulub praktilise teadvuse alla keeleoskus, aga ka näiteks kingapaelte sidumise või jalgrattaga sõitmise oskus. Sellele mõistele toetudes väidab Giddens, et inimese argipäevas on olemas mingi hulk (rutiinseid) tegevusi, mis toimuvad poolautomaatselt, oma kehalise kogemuse kaudu, ega vaja selle peale mõtlemist. Praktikateooria seisukohast on see üks kesksemaid eeldusi. Sotsiaalse muutuse programmide eduks on oluline mõista, kuidas praktiline teadvus toimib. Praktiline teadvus seostub antud töö kontekstis tugevalt ka kultuurilise inertsiga, millest on rääkinud P. Sztompka (2000). See tähendab, et eestlaste suhtluspraktikates võib olla palju varasematest kogemustest tekkinud teadvustamata ja halvasti ratsionaliseeritavaid toimimise inertse, mis kujundavad paratamatult ka uusi suhteid.

Lisaks Giddensile seostatakse praktikateooriat ka Pierre Bourdieu'ga, eriti tema *habitus*'e mõistega. *Habitus*'ega viitab Bourdieu (1991) sotsiaalsete gruppide elustiilile, väärtustele, dispositsioonidele ja ootustele, mis omandatakse igapäevaelu tegevuste ja kogemuste kaudu ning mida võetakse enesestmõistetavana. Sarnaselt Giddensile räägib ka Bourdieu (2003) indiviidist kui agendist, käsitledes teda kui väljal tegutsejat, kelle seisukohad ja käitumine kujuneb konkreetse välja sotsiaalsete struktuuride ja tema sisemiste mentaalsete struktuuride interaktsioonis. Seega seob Bourdieu' *habitus*'e sotsiaalse väljaga, öeldes, et *habitus* töötab ainult seoses konkreetse sotsiaalse väljaga. See tähendab, et erinevatel väljadel võib *habitus* anda erineva praktika. Samamoodi võib ka öelda, et eestlaste nõukogude aja kogemus võib hakata kujundama eestlaste *habitus*'t teiste rahvustega suhtlemisel.

1.1.2. Praktikateooria edasiarendused

Praktikateooria n-ö teise laine (pärast Bourdieu'd ja Giddensit) üks keskseid autoreid on Theodore Schatzki. Tema järgi on praktika teatud ütleliste ja tegemiste võrgustik, st ütlelistes ja tegemised on omavahel seotud kolmel viisil: 1) läbi praktilise arusaama, mida öelda ja teha; 2) läbi konkreetsete reeglite, printsiipide ja ettekirjutuste; 3) läbi teleo-

afektiivsete struktuuride ehk eesmärkide, uskumuste ja emotsioonide (Schatzki 1996). Niisiis võib öelda, et praktika on kõik inimestele mingis sotsiaalses keskkonnas äratuntavad tähenduslikud tegevused. Ütleliste ja tegemiste kogumiks nimetab praktikaid ka Gram-Hanssen (2011: 75), ent tema jaoks on oluline aspekt, et kuigi praktiseerijateks on inividid, siis praktikad ise kujunevad ja kestavad kollektiivselt jagatud elementide tõttu.

Praktikateteooriate olemust ja asendit sotsiaalteadustes on hästi kokku võtnud ja populariseerinud Andreas Reckwitz. Ta asetab praktikateteooriad kultuuriliste sotsiaalteooriate hulka ja vastandab neid nn *homo economicus*'e teooriaga (individ tegutseb ratsionaalsetel kaalutlustel ning ühiskond on individide huvide summa) ja *homo sociologicus*'ega (normid on ühiskonda kooshoidev jõud ning inimene juhindub neist) (Reckwitz 2002). Reckwitzi (2002: 246) sõnul ei hõlma neist kumbki endas teadmiste varjatud ja teadvustamata osa, mis võimaldaks paika panna, milliseid soove peetakse tõelisteks soovideks ning milliseid norme nähakse legitiimsetena.

Reckwitzilt (2002: 249) pärineb ka üks enimsiteeritud praktikadefinitsioone, kus ta ütleb, et „praktika on rutiinne käitumisviis, mis koosneb mitmetest omavahel seotud elementidest: kehalise tegevuse vormidest, vaimse tegevuse vormidest, „asjadest“ ja nende kasutamisest, taustateadmistest arusaamade kujul, oskusteabest, emotsionaalsetest seisunditest ning motivatsioonilistest teadmistest“. Rutiinseks käitumisviisiks nimetamine võrdsustab praktikad mingil määral individide harjumustega, kuid selline paralleelide tõmbamine on eksitav (Shove et al 2012: 6-7). Pigem esindab praktika mustrit, mida saab täita suure hulga üksikute ja sageli unikaalsete tegevustega, mis taastoodavad seda praktikat (Reckwitz 2002: 250).

Individ ei ole praktikate kontekstis autonoomne subjekt. Sellegipoolest on üksikindividiil kui kehalisel ja vaimsel toimijal praktikateteoorias oluline roll, olles praktika kandjaks (*carrier of the practice*) (Reckwitz 2002: 250), st individ on see, kes viib praktikaid ellu. Samas on praktikateteooria seisukohast oluline mitte niivõrd üksikindiviidi toimimismustrid ja nende muutmine, vaid ühiskonna üldisemad toimimismustrid. Teades üldisemaid (ja rutiinseid) käitumismustreid ehk inimeste sotsiaalseid praktikaid, on võimalik neid erinevate institutsionaalsete ja kommunikatiivsete sekkumiste abil soovitud suunas mõjutada. Näiteks rahvustevahelise suhtlemisega seotud praktikate puhul on oluline teada, kuidas käib töö juures suhtlemine kolleegidega ehk millised on harjumuspärased suhtlemis- ja käitumismustrid ning millised on inimeste praktilised arusaamad suheldes

teistest rahvustest inimestega. See võimaldab leida üles need probleemsed rutiinid ja aspektid, mille muutmiseks (või toetamiseks) on vaja sekkuda n-ö väljastpoolt ehk institutsionaalselt.

1.1.3. ABC-mudeli asendamine praktikatepõhise käsitlusega

Praktikatepõhine käsitlusviis vastandub indiviidikesksele käsitlusele, mida iseloomustab lineaarne seos teadmiste, hoiakute ja käitumise vahel. Indiviidikeskne käsitlusviis eeldab, et kõigepealt tuleb sihtrühmale jagada infot soovitud nähtuse või objekti kohta, seejärel kujundada hoiakuid ning pärast seda saab kutsuda inimeses esile käitumise muutust (Vihalemm et al 2013). Hoiakupõhist käsitlust nimetab selle üks teravamaid kriitikuid Elizabeth Shove (2010) ABC-mudeliks, kus A tähistab hoiakut (*attitude*), B käitumist (*behaviour*) ja C valikut (*choice*).

Praktikateteooria puhul ei ole fookus enam indiviidide hoiakutel, käitumistel ja valikutel, vaid hoopis sellel, kuidas praktikaid kujundada, kuidas neid taastoota, säilitada, stabiliseerida, vaidlustada ja lõpuks hävitada. Samamoodi on keskmes, kuidas praktikad värbavad praktikuid (tegijaid), et säilitada ja tugevdada neid läbi pideva soorituse, ning kuidas julgustada praktikuid kujundama jätkusuutlikumaid praktikaid (Hargreaves 2011: 84).

Seevastu ABC-mudeli puhul lasub vastutus indiviididel, kelle käitumisvalikutel usutakse olevat võimu kutsuda esile muutus (Shove 2010: 1274). Sotsiaalne muutus arvatakse sõltuvat väärtustest ja hoiakutest (A), mis viivad inimese teatud käitumiseni (B), mille ta endale valib (C), et see käitumine seejärel omaks võtta (*ibid.*). ABC-mudel sätestab, et puudujääke inimeste käitumises saab parandada, kui neid paremini informeerida või neid soovitud suunas käituma motiveerida (*ibid.*: 1275).

Samas ei tähenda teatud väärtuste olemasolu, et nende järgi ka käitutakse. Sellist lahknevust nimetatakse väärtuste ja käitumise lõheks (*value–action gap*), mis viitab sellele, et hoiakute, väärtuste ja käitumise vahel ei ole lineaarset seost (Warde & Southerton 2012: 5). Inimesel on oma käitumist ja harjumusi võrdlemisi keeruline muuta, sest see nõuab talt pingutust, ning üksnes teatud tüüpi hoiakute olemasolu ei ole enamasti piisavaks motivatsiooniks, miks oma harjumuspärast käitumist muuta.

Lineaarse seose eeldamine hoiakute ja käitumise vahel ongi üks peamisi põhjuseid, miks indiviidikeskset käsitlust kritiseeritakse, st ABC-mudel ei võta arvesse tegeliku elu keerukust. Kuigi inimesed võivad teada, mis on „õige“ käitumine, mida neilt oodatakse, jääb sageli puudu sellest, et miski või keegi innustaks, *kuidas* seda teha. Näiteks rõhutatakse Eesti kontekstis pidevalt, et Eestis elavad teistest rahvustest inimesed peaksid püüdma rääkida eesti keeles. Samal ajal on just eestlased ise sageli see osapool, kes läheb suhtlussituatsioonis üle kas vene või inglise keelele, et muuta asjaajamine kiiremaks ja teisele poolele mugavamaks. Viimane aga ühelt poolt vähendab mitte-eestlaste motivatsiooni keelt omandada, sest nad näevad, et saavad hakkama ka oma emakeeles, teiselt poolt ei ole neil piisavalt võimalusi eesti keelt praktiseerida, mis võtab ära julguse keelt kasutada (Vihalemm 2011: 120).

Samuti eeldab ABC-mudel, et indiviid on oma tegevuses ratsionaalne, samas kui praktikatepõhine käsitlusviis omistab suurt tähtsust poolautomaatseks kujunenud toimingutele, harjumustele ja rutiinidele, mis inimesi juhivad, kuid mida ei ratsionaliseerita ning mille üle ei arutleta, miks ja kuidas neid tehakse. Oluliseks erinevuseks kahe käsitlusviisi vahel on ka keskkonna roll muutuse esilekutsumises. Kui indiviidikeskse käsitluse puhul nähakse keskkonda pigem kõrvalisena, siis praktikateteoorias on keskkond tähtis osa praktikast, milles praktika toimib. Näiteks ei saa integratsiooni temaatikast rääkides jätta kõrvale teemakohast õiguslikku keskkonda, st seadusandlust (nt võrdse kohtlemise seadus, kodakondsusseadus jne), mis võib lõimumisprotsessi olenevalt seaduse sisust kas takistada või soodustada.

Kahe käsitluse peamised erinevused on kompaktselt välja toodud tabelis 1.

Tabel 1. Indiviidikeskse ja praktikapõhise käsitluse võrdlus

	Indiviidi käitumise muutmise põhine käsitlus (ABC-mudel)	Sotsiaalsete praktikate põhine käsitlus
Sotsiaalse muutuse algühik	Indiviid	Sotsiaalne praktika kui tegevuste kogum
Mõjutamise vahend	Pigem tekstid ja sümbolid ehk teadmiste andmine ja hoiakute kujundamine	Fookus on kehalistel ja füüsilistel elementidel, asjadel ja infrastruktuuril – keskkonna loomisel, mis takistab soovimatu praktika levikut või soodustab vastupraktikate teket
Inimese tegutsemise olemus	Ratsionaalne, läbimõeldud, reflekteeritud	Sageli mitteratsionaalne, ambivalentne, poolautomaatne, harjumuslik
Tegevuse komponentide seos	Lineaarne (hoiak → käitumine)	Lineaarne seos puudub, hoiaku ja käitumise vahel võib esineda lõhe
Tegutseja	Pigem indiviid	Pigem kollektiiv, oluline on inimestevaheline suhtevõrgustik
Tegutsemise ajend	Indiviidi otsus, valik	Võrgustik erinevaid praktikaga seotud mõjureid (suhted, materiaalsed objektid, sündmused)
Keskkonna (sh institutsioonide ja taristu) roll	Keskkond kui barjäär või motivaator indiviidi soovitud käitumisele; käitumise suhtes väline, kõrvalseisev	Keskkond kui võrgustik, milles praktika toimib, osa praktikast; argielu ning institutsionaalse ning sotsio-tehnilise süsteemi koostoime ja pidev interaktsioon
Sotsiaalse muutuse esilekutsuja	Indiviidide otsused, mis muudavad nende käitumist	Praktikate muutus (praktikate elementide vanade sidemete katkemine ja uute teke)
Poliitika ja muude sekkumiste positsioon	Väljastpoolt tulev jõud, mis on suunatud käitumist kujundavate tegurite mõjutamisele	Ei ole väline jõud; poliitika/sekkumine on ise elu ja muutuste keerises sees ning seda mõjutavad probleemid, mida ta soovib lahendada
Kogemuste ja õppetundide ülekandmine	Selged universaalsed mehhanismid, sama küsimus, sama vastus igas kontekstis	Iga juhtum on ajalooliselt ja kultuuriliselt spetsiifiline, kogemuse ülekandmise võimalus väga piiratud

Allikas: Vihalemm et al 2013

Võttes arvesse eespool toodud aspekte, on mitmed sotsiaalteadlased (Shove 2010; Sahakian & Wilhite 2013; Vihalemm et al 2013) jõudnud tõdemuseni, et sotsiaalset probleemi ei ole võimalik lahendada üksnes informeerimisele ja hoiakute muutmisele

orienteeritud kampaaniatega. Sellised kampaaniad võivad küll tõstatada ühiskondlikku diskussiooni probleemi üle, kuid need üksinda ei too kaasa sotsiaalset muutust, sest kampaaniad panustavad teadlikkuse suurendamisele ja hoiakute kujundamisele, mitte aga soovitud käitumise jaoks vastavate tingimuste loomisele. Seetõttu pean ka rahvustevaheliste kontaktide soodustamise puhul õigeks toetuda praktikatepõhisele käsitusviisile. See eeldab keskendumist sellele, kuidas panustada materiaalsete ja mittemateriaalsete sekkumiste abil inimeste igapäevaellu selliselt, et neil tekiks vajalikud kontaktid väljaspool oma etnilist kuuluvust, mis aitaks neil oma (uude) elukohta hõlpsamalt integreeruda. Käesolevas magistritöös püüan teha seda läbi selle, et uurin, kuidas erinevatest rahvustest inimeste vahelised kontaktid ja omavaheline suhtlemine on osa igapäevaelust ja -rutiinidest ehk keskkonnas, kus inimesed igapäevaselt tegutsevad.

1.1.4. Praktika elemendid

Erinevad autorid on defineerinud praktikat erinevalt, nagu eespool välja toodud. Teisalt on igaüks neist tõdenud, et praktikad koosnevad omavahel seotud elementidest.

Üks enimkasutatud jaotusi kuulub Shove'ile ja Pantzarile (2005), kelle arvates koosneb praktika kolmest omavahel aktiivselt seotud elemendist: asjadest, tähendustest ja oskustest. Tähtis on just asjaolu, et need kolm elementi on üksteisest vastastikuliselt sõltuvad. Praktikad eksisteerivad ainult siis, kui elemendid on omavahel ühendatud. Selleks, et konkreetne paigutus oleks tõhus, peab elementidevahelisi seoseid aeg-ajalt uuendama. Seega on praktika pidev protsess, mille jaoks tuleb elemente korduvalt sarnasel viisil ühendada (Shove et al 2012: 24).

Reckwitz (2002: 251) järgi koosnevad sotsiaalsed praktikad rutiinsetest kehalistest sooritustest ja vaimsetest tegevustest. Need annavad märku kindlatest rutiinsetest viisidest, kuidas maailma mõista, midagi ihaldada või teada, kuidas midagi teha. Reckwitzile (2002: 252) kuulub paljukasutatud näide jalgpallimängust kui praktikast: jalgpallis on ühendatud nii kehalised sooritused (nt oskus lüüa palli) kui ka oskusteave (nt mängureeglite teadmine), oskus teatud viisil tõlgendada (nt teiste mängijate käitumist), teatud eesmärgid (nt võita mäng) ja emotsioonid (nt pinget). Ilma nende kehaliste ja vaimsete tegevusteta ei oleks võimalik jalgpallimängu ette kujutada. Samamoodi kehtib kehalise ja vaimse tasakaal ka teistes praktikates. Praktika kandja peab üle võtma nii kehalised kui vaimsed mustrid, mis praktika moodustavad (*ibid.*).

Käesoleva töö empiiriliste andmete analüüsis lähtun aga Theodore Schatzki (2013) viimastest praktikaelementide jaotusest, mida teadaolevalt ei ole empiirilistes analüüsides veel kasutatud. See jaotussüsteem tundus käesoleva probleemi ning empiirilise materjaliga enim sobivat, sest siin on kehalis-materiaalne aspekt rohkem läbipõimunud vaimse, mittemateriaalsega (rahvustevahelise suhtluse puhul on raske eristada „puhtaid“ füüsilisi aspekte). Samuti on Schatzki jaotuse puhul selgesti eristatud reeglid, mis on antud valdkonnas olulised (keeleseadus, kodakondsusseadus, sisserände kvoodid) ning mille seotust igapäevaste suhtlustavadega pidasin oluliseks välja tuua. Veel eristab Schatzki otstarvet ehk eesmärke (teleoloogilised struktuurid) ning „kuidas“-arusaamu (üldised arusaamad). Viimaseid pidasin kasulikuks eristada, kuna Eesti ühinemisprotsessis Euroopa Liiduga on olnud rahvusvaheline normatiivne suunamine sisserännanuid puudutavates küsimustes (nt kodakondsusseadus, keeleseadus) küllaltki tugev ning seetõttu eeldan, et nii-öelda väljastpoolt pealesurutud normide puhul võivad ühiskonna sees tekkida segadused ja pinged „miks?“ ja „kuidas?“ küsimuste osas.

Schatzki (2013: 34) pakub välja neli elementi, mida olen operatsionaliseerinud järgnevalt:

- 1) Praktilised arusaamad – täpne teadmine, milliseid kehalisi sooritusi teatud tingimustes kasutada, näiteks käesoleva töö kontekstis on nendeks teadmised, kuidas suhelda teiste rahvuste või ühe konkreetse rahvuse esindajatega.
- 2) Reeglid – konkreetsed juhendid, sanktsioonid ja seadused, näiteks diskrimineerimisega seonduv seadustik, aga ka keeleseadus, kodakondsusseadus, immigratsioonikvoodid, sisserände ja integratsioonipoliitika dokumendid, kaudsemalt ka (rahvusvahelised) põgenikke puudutavad seadused.
- 3) Teleoloogilised struktuurid – üldiselt ehk läbi ühiskonnas valitsevate normide ning konkreetselt ehk isiklikult aktsepteeritavad eesmärgid, projektid koos tegevustega, mis on vajalikud selleks, et neid eesmärke saavutada. Teleoloogilised struktuurid väljendavad millegi otstarvet, mõtet. Antud töö kontekstis moodustavad teleoloogilise struktuuri eeskätt rändepoliitika, sisserännanute kohanemise ja sallivuse avalik diskursus nii Eestis kui mujal maailmas.
- 4) Üldised arusaamad – üldised praktika toimimisse puutuvad arusaamad, näiteks arusaam sellest, mida peetakse põlisrahvuse seisukohalt ohtlikuks või ohutuks kohanemiseks.

Ülaltoodud elementide süsteemi rakendan intervjuude tekstide kodeerimisel, st eristan nende põhjal informantide refleksioone. Ma ei süvene neid elemente kujundavatesse algallikatesse (viitan teistele allikatele, kus vajalik ning võimalik), näiteks ei analüüsi keeleseaduse teksti või avalikku rändediskursust, vaid nende otsesemat või kaudsemat kajastust inimeste refleksioonides ehk seda, kas ning kuivõrd neile igapäevaelus tuginetakse.

Praktikate lahtivõtmine elementideks aitab tuvastada mustreid, mida muidu ei pruugitaks tähele panna või millele ei osataks tähelepanu pöörata. Elementide kaupa analüüsimine aitab antud töö kontekstis leida üles eestlastest ja mitte-eestlastest informantide suhtluspraktikate omavahelised haakumiskohad, mis võimaldavad edasisi kontakte, ning konfliktikohad, mis ei lase kontaktidel edasi areneda. Nende pinnalt saab tuletada rakenduslikke soovitusi, mis võiksid aidata elementide haakuvust tugevdada ning mittehaakuvuste korral vastuolusid vähendada.

Näiteks tööalastes suhtes võib praktiliseks arusaamaks olla oskus ja harjumus teist päritolu kolleegiga vestlust alustada. Reeglite alla kuulub kinnipidamine olmelistest ja kultuuritausta puudutavatest suhtlusreeglitest ehk kuidas teisest rahvusest kolleegiga suhelda selliselt, et üksteist mõistetakse ja et ei esineks teadmatusest põhjustatud arusaamatusi (nt kolleegi solvatakse, sest ei teata tema kultuuritausta). Teleoloogiliseks struktuuriks võib antud situatsioonis olla rahvusliku mitmekesisuse mõistmine ja selle pidamine nii ettevõtte kui enda seisukohalt oluliseks, mis omakorda soodustab eri päritolu kolleegide vahelist suhtlust. Üldine arusaam võib olla seotud näiteks kolleegi keeleoskusega: kui mitte-eestlasest kolleeg oskab eesti keelt, võetakse teda tõsisemalt ja temasse kui kolleegi suhtutakse paremini.

1.1.5. Praktikate muutmine

Praktikate muutmine on pikaajaline protsess, mis ei sõltu üksnes indiviidi hoiakutest ja otsustustest, vaid millesse on põimunud erinevad sotsiaalsed nähtused. Praktikad koosnevad erinevatest elementidest, mis ühinevad, kui praktika jõustatakse. Praktikad tekivad, püsivad ja kaovad siis, kui seosed neid moodustavates elementides vastavalt kas luuakse või lõhutakse (Shove et al 2012: 21). Elizabeth Shove ja Mika Pantzar (2005) toovad välja, et praktika muutmine eeldab olemasolevate mittejätkusuutlike praktikate elementide vaidlustamist ja lõhkumist, enne kui neid saab asendada jätkusuutlike

praktikatega. Praktikate asendumine saab toimuda ainult läbi uute praktikate korduva esinemise. Näiteks võivad muutuda lapse keelekasutuse praktikad, kui ta pannakse lasteaeda või kooli, milles räägitakse tema emakeelest erinevat keelt.

Praktikad on aga dünaamilised: inimesed kohandavad praktikaid vastavalt olukorrale, improviseerivad ja eksperimenteerivad, mistõttu sisaldavad praktikad briti sotsioloogi Alan Warde'i (2005: 141) sõnul pideva muutuse seemet. Elemendid, mis hoiavad praktikat koos, võivad praktika kandjate puhul erineda ning see võib ajapikku tuua kaasa ka muutused kollektiivsetes praktikates. Samuti ei eksisteeri praktikad vaakumis, paralleelsetest praktikatest eraldi, vaid need võivad sisaldada samu elemente. Seega võib muutus ühes praktikas kaasa tuua ka muutuse teises (Warde 2005; Gram-Hanssen 2011).

Warde (2013) eristab praktikatest rääkides veel ka tervikpraktikaid (*integrative practice*) ja liitpraktikaid (*compound practice*). Esimene neist on suhteliselt hästi koordineeritud, reeglistatud ja äratuntav ning seda koordineerivad agendid on tugevad ja selged. Warde tõstab näidetena tervikpraktikatest esile talupidamis-, söögitegemis- ja äripraktikaid. Teiste rahvustega suhtlemine on ilmselt aga pigem liitpraktika – tervikpraktikate (üsna hajus) ühendus, sest seda mõjutavad erinevad koordineerivad agendid, mis/kes võivad ka omavahel konkureerida.

Praktikate vahele on aga keeruline tõmmata piire: kust algab üks praktika ja lõpeb teine. Shove ja kaasautorid (2012: 84) on toonud välja, et praktikad eksisteerivad koos teiste praktikatega ning sõltuvad teistest praktikatest, moodustades kimpe ja komplekse. Praktikate kimbud on lõdvalt seotud mustrid, millel on juhuslik side ajas ja ruumis (Shove et al 2012: 87). Teiste rahvustega suhtlemise puhul on selleks näiteks igapäevaselt tööle sõitmine samas bussis teistest rahvustest inimestega.

Praktikate komplekside korral on praktikad omavahel aga tihedamalt seotud, üksteisest sõltuvamad. Näiteks võib selleks olla igapäevaselt töötamine koos teisest rahvusest kolleegiga, mis tahes-tahtmata annab koostööle teatud mõtestatuse, tähendusliku seose. Kui õpetajal on klassis üks teisest rahvusest õpilane, ei pruugi ta välja arendada praktikate kompleksi, aga kui neid on mitu, peab ta oma tegevuses sellele mingi sisu ja tähenduse looma.

Kimpude ja komplekside puhul on oluline mõista, et mõned praktikad võivad üksteist täiendada ja toetada, samal ajal kui teised võivad hoopis konkureerida (Shove et al 2012).

Näiteks teisest rahvusest inimesega kontaktide loomisega konkureerib suhtlemine oma harjumuspärase sõpruskonnaga, kelle moodustavad rahvuskaaslased.

Praktika säilimiseks identifitseeritava üksusena peab see olema pidevas taastootmises praktika kandjate poolt (Shove & Pantzar 2010: 457). Oma igapäevases elus on inimesed enesele teadmata seotud paljude praktikatega ning nende loomise ja taastootmisega. Inimesed samaaegselt nii kujundavad praktikaid kui ka lasevad praktikatel ennast kujundada (Shove et al 2012: 77). Samasuguse vastastikmõju toovad välja ka Southerton ja kaasautorid (2012: 240), kes ütlevad, et praktikaid taastoodetakse, stabiliseeritakse, kohandatakse ja uuendatakse läbi soorituste, samas kui sooritused ongi need, mis kujundavad praktikaid. Seega, selleks, et praktika üldse eksisteerida saaks, on seda vaja n-ö kasutada (Warde 2005: 134).

Siiani on lääneriikides kulutatud suuri summasid käitumise muutmise programmide või kampaaniate peale, kuid nende mõju inimeste hoiakutele ja käitumisele on ressursikulu arvestades väga tagasihoidlik. Tom Hargreaves (2011: 82) toob välja, et varasemate käsitusviiside (kampaaniate) eesmärk oli pakkuda informatsiooni, et täita ära informatsiooni puudujääk, mis võib inimestel tekkida, ja harida elanikkonda ratsionaalsemate hoiakute, uskumuste ja väärtuste osas. Kriitikute (nt Shove 2010) arvates on aga kampaaniakeskne käsitusviis liialt individualistlik ega väärtusta inimeste praktikate otsest seost sotsiaalsete suhete, infrastruktuuri ja kontekstiga. Praktikatekeskne käsitusviis otsib sellistele puudustele lahendusi (Hargreaves 2011: 82) ning annab inimekäitumisest ja selle keskkonnast tõenäoliselt nüansirikkama arusaama kui pelgalt hoiakute uurimine.

Sahakiani ja Wilhite'i (2013: 4) järgi ei ole teavituskampaaniad efektiivsed seetõttu, et need püüavad mõjutada üksnes kognitiivseid protsesse, jättes aga kõrvale teised kaks olulist aspekti, milleks on materiaalne maailm (tehnoloogia, infrastruktuur) ja sotsiaalne maailm (väärtused, normid, institutsioonid). Autorite arvates on muutuse esilekutsumiseks vaja tegevus suunata kõigi kolme aspekti (keha, materiaalne maailm, sotsiaalne maailm) vastu.

Ka Gram-Hanssen (2011: 72) on arvamisel, et muutused ei teki üksnes parema informeerituse tagajärjel, vaid tuleb leida võimalus, kuidas lihtsal viisil sobitada soovitud käitumine inimeste igapäevarutiinidesse, näiteks korraldades ümber praktika muutmiseks

vajalike esemete paiknemise. Samuti peab uue käitumise järgimine olema inimese jaoks tehtud võimalikult lihtsaks, et seda ei hüljatakse (*ibid.*).

Spurling ja kaasautorid (2013) on pakkunud välja praktikate perspektiivist lähtuvalt kolm strateegiat, kuidas praktikaid muuta. Nendeks on praktikate ümberkujundamine, praktikate asendamine ja praktikate omavahelise suhestumise muutmine (vt tabel 2).

Tabel 2. Praktikate põhised strateegiad sotsiaalse muutuse saavutamiseks

Probleemi asetus jätkusuutliku arengu kontekstis	Sekkumise eesmärk
Praktikate ümberkujundamine	Vähendada olemasolevate praktikate ressursside intensiivsust, muutes elemente, millest need praktikad koosnevad.
Praktikate asendamine	Asendada vähem jätkusuutlikud praktikad jätkusuutlikumate alternatiividega. Eesmärk leida viisid, kuidas saavad uued või alternatiivsed praktikad täita samasuguseid eesmärke.
Praktikate omavahelise suhestumise muutmine	Sotsiaalsed praktikad suhestuvad üksteisega, on omavahelises seoses. Eesmärk on leida viisid, kuidas rakendada keerulisi praktikatevahelisi seoseid nii, et muutus oleks ajendatud praktikate vastastikusest seotusest.

Allikas: Spurling et al 2013

Esimesel, praktikate ümberkujundamise puhul on oluline muuta olemasolevate praktikate elemente. See eeldab elementide süstemaatilist analüüsimist ja neisse sekkumist, muutmaks olemasolevaid praktikaid jätkusuutlikumaks (Spurling et al 2013: 9-10). Näiteks võib klassiruumis keele omandamisest olla vähe kasu, kui seda ei ole kuskil harjutada. Olme ja sageli ka töökohaga seotud kontaktid võivad olla pealiskaudsed ja piiratud, mitmekesisem suhtlus on võimalik ühiselt vaba aega veetes, hobidega tegeledes. Kui aga ühised vaba aja veetmise kohad ja traditsioonid puuduvad, ei arene ka keeleoskus. Seega, keele õpetamise võimaluste tagamisest üksi ei piisa, vaja on ka taganttõukeid ühise suhtlusruumi kujundamiseks. Praegused MISA (Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutus Meie Inimesed) poolt rahastatavad projektid on küll head ja vajalikud, kuid nende projektide jätkusuutlikkus ilma välise toeta on küsitav. Siin võivad probleemi juured peituda hoopis projektide (rahvusvahelistes) rahastusskeemides. Näiteks kestis ka PHARE eesti keele õpet soodustav programm Eestis lühikest aega, võttes arvesse sisserännanute suurt massi ning tugevat ajaloolis-kultuurilist inertsit. PHARE programm võis olla ajaliselt

liiga lühiajaliselt planeeritud, sest puudus kogemus nõukogudejärgsete ühiskondade spetsiifikaga.

Praktikate asendamine viitab sellele, et poliitikad võiksid keskenduda olemasolevate mittejätkusuutlike praktikate tõrjumisele ja nende asendamisele uute alternatiividega. On vaja mõelda, kuidas saaksid jätkusuutlikumad praktikad rahuldada samu vajadusi ja soove (nt autode asendamine jalgratastega) (*ibid*: 11). Rahvustevaheliste suhete soodustamiseks on väherakendatud ressursid ettevõtted ja organisatsioonid, kellel praegu puudub oma keele- ja rahvuspoliitika. Viimane ei pruugi tingimata tähendada ametlikke dokumente, vaid võib tähendada teistest rahvustest inimeste värbamise, edutamise ning töökollektiivi arendamise mitte-kirjapandud praktikaid. Püüd hoida keelepoliitikat tsentraliseerituna ning mitte võimustada madalama tasandi toimijaid (vt Siiner 2012; Siiner 2014) ei pruugi olla Eesti jaoks jätkusuutlik, kuna paneb lõimimiskoormuse üksnes riigile, kes seda ülesannet aga selle mahukuse ning komplitseerituse tõttu täita ei suuda. Ettevõtjad ja organisatsioonide juhid aga ei ole harjunud, et ka neil võiks olla rahvusküsimuses oma poliitika (Võrdsest... 2009). Ka allpool viidatud „Erinevus rikastab“ kampaaniatest ei ole sellises olukorras palju kasu, sest see ei ulatu ühiskonna sügavamate strukturatsioonimehhanismideni.

Kolmanda strateegia ehk praktikate omavahelise suhestumise muutmise puhul mängivad olulist rolli taristu, mis mõjutab seda, *kus* leiavad tegevused aset, ning institutsioonid, mis mõjutavad seda, *millal* leiavad tegevused aset. Seetõttu on just taristu ja institutsioonid selle strateegia puhul sekkumise tähtsad sihtmärgid (*ibid*: 12). Spurling jt (2013: 12) toovad välja, et praktikad suhestuvad omavahel kahel viisil. Esiteks, moodustades jadasid, mille panevad ajaliselt paika institutsioonid või organisatsioonid, millega inimesed on seotud (nt peavad inimesed viibima teatud kellaaegadel koolis või tööl). Teiseks suhestuvad praktikad sünkroniseerimise kaudu, mis tähendab seda, et teatud praktikaid (nt hommikul tööle sõitmine) tehakse samal ajal, mis võib kaasa tuua mittejätkusuutlikke tagajärgi (nt tiip tunni tihedast liiklusest ei võida keegi) (*ibid*.). Rahvustevaheliste kontaktide soodustamise puhul on näiteks oluline, et eestlaste ja mitte-eestlaste vaba aja tegevused kattuksid (vähemalt osaliselt) nii ajaliselt kui ruumiliselt, et oleks võimalik arendada kontakte läbi hobide ja huvialade. See võib samuti vajada välist tõuget, näiteks ühiste avalike ürituste, linnaosade kohalike ettevõtmiste, kodanikeühenduste ja huvikoolide kaudu.

Sellised praktikate muutmise viisid, mille on välja toonud Spurling jt (2013), pakuvad võimalust muuta igapäevaelu kompleksust pisut abstraktsemaks ja tuvastada seeläbi aspektid või probleemid (praegune „normaalsus“), mille parandamiseks või likvideerimiseks oleks vaja poliitilist sekkumist. Sotsiaalne muutus tähendab autorite arvates millegi uue muutumist normaalseks ja just praktikatepõhine käsitusviis julgustab mõtlema selle peale, milline võiks olla jätkusuutlik „uus normaalsus“, ning aitab praktikate lähivaatluse kaudu leida võimalikud viisid selleni jõudmiseks (*ibid*: 14).

1.2. Rahvustevaheliste kontaktide senine arendamine lõimumisprogrammides

Esimesed sammud vähemusrahvuste lõimimiseks astuti aastal 1998, mil riigikogu kiitis heaks integratsioonipoliitika lähtekohad mitte-eestlaste integreerimiseks Eesti ühiskonda (vt „Eesti... 1998). Mitte-eestlaste eemalolek Eesti ühiskonnaelust, sulgumine omakeelsesse ja -meelsesse maailma viitas mudeli „kaks ühiskonda ühes riigis“ kujunemisele Eestis, milles nähti ohtu nii sotsiaalses kui julgeolekupoliitilises plaanis (*ibid*.). Lähtekohtade sõnastamine sai aluseks esimesele riiklikule integratsiooniprogrammile aastateks 2000–2007. Nii selles kui järgmises programmis (2008–2013) on integratsiooni soodustamiseks püütud kombineerida institutsionaalseid sekkumisi (muudatused hariduspoliitikas, keeleõppe soodustamine jne) teavituslike sekkumistega (artiklid meedias, PR-kampaaniad jne). Käesoleva töö kirjutamise ajal oli kooskõlastusringil ka uus arengukava aastateks 2014–2020.

2008. aastal koostatud lõimumiskava üldisem eesmärk oli „toetada iga püsielaniku kuuluvust Eesti ühiskonda ühiste väärtuste jagamise ning riigikeele valdamise kaudu“ (Eesti... 2008: 3). Lõimumise tulemusena loodeti võimalust kõigil elanikel end teostada, tunda end turvaliselt ja osaleda ühiskonna majandus-, sotsiaal-, poliitilises ja kultuurielus (*ibid*.). Kava lõppeesmärgiks aastaks 2013 seati alaeesmärgid, kus võrreldes 2007. aastaga (*ibid*: 15):

- eesti keele oskus inimeste hulgas, kelle emakeel ei ole eesti keel, on kõigil tasemetel paranenud;

- kontaktid ja suhtlus erineva emakeelega inimeste vahel on suurenenud ning erinevused eesti- ja muukeelsete elanike osalemises kodanikuühendustes ja avalikus sfääris on vähenenud;
- määratlemata kodakondsusega isikute osakaal Eesti elanike hulgas on püsivalt vähenenud;
- valdav osa eri rahvustest Eesti elanikke usaldavad üksteist ja Eesti riiki;
- enamik inimestest, kelle emakeel ei ole eesti keel, saab regulaarselt Eesti meedia kaudu infot ja usaldab seda;
- erinevused tööhõives ja sissetulekutes eri rahvusest töötajate vahel on vähenenud.

Seega olid püstitatud eesmärgid seotud nii keeleõppega, omavaheliste kontaktide soodustamisega, lojaalsuse, usalduse ja informeerituse suurendamisega ning võrdse kohtlemisega. Kuigi uus lõimumiskava „Lõimuv Eesti 2020“ ei ole käesoleva töö kirjutamise ajaks veel ametlikult kinnitatud, on märgata, et see on nii rahalises mõttes kui ambitsioonides oluliselt tagasihoidlikum. Kui 2008. aastal koostatud programmis olid selged poliitilised eesmärgid, siis uus kava ei paku välja süstemaatilisi poliitilisi meetmeid, vaid jääb pigem valdkondlike projektide keskseks.

Nii eelmises kui uues kavas on eraldi sihtrühmana toodud välja ka uussisserännanud. Nende lõimimise meetmed on jäänud üldjoontes samaks: pakutakse kohanemiskoolitusi ja arendatakse edasi uusimmigrantide kohanemiseks vajalikke tugiteenuseid (tugivõrgustikud, infoportaalid).

Lõimumispoliitika tulemuslikkuse mõõtmiseks ja üldistatud näitajaks on ühiskonna sidusus ja tolerantsus erinevuste suhtes ning sisserännanute elukvaliteet Eestis (Lõimuv... 2012). Tugevalt lõimunud mitte-eestlast iseloomustavad järgmised tunnused (Lauristin 2011: 195):

- oskab eesti keelt;
- tunnetab end eesti rahva osana;
- käib eestlastega tihedasti läbi;
- on orienteeritud Eesti edukusele;
- omab Eesti kodakondsust.

Kuigi lõimumine on kahesuunaline protsess, mis nõuab pingutusi ja valmisolekut nii enamuse kui vähemuse, nähtub 2008. aastal läbiviidud küsitlusest, et eestlaste valmisolek rahvussuhete arengusse panustada on võrreldes 2000. aastaga märkimisväärselt vähenenud. Kui aastal 2000 oli vastav näitaja 80%, siis kaheksa aastat hiljem oli see langenud 61 protsendile (Asari 2009: 17). Seega võib rahvustevaheliste kontaktide teket, mille olemasolu on üks integreerituse tunnuseid, takistada olulisel määral just eestlastepoolne suletud hoiak teistest rahvustest inimeste suhtes.

Teiseks takistavaks faktoriks võivad olla eestlaste ja mitte-eestlaste erinevad ootused integratsiooni poliitikale. Eestlased peavad olulisimaks keele ja kodakondsusega seotud aspekte, samal ajal kui mitte-eestlaste jaoks on esiplaanil võrdne kohtlemine ja sotsiaal-majanduslik võrdsus eestlastega ning sallivuse suurendamine ühiskonnas (vt tabel 3). Samuti ilmneb, et eestlaste jaoks niivõrd oluline keeleoskuse küsimus ei ole teistest rahvustest inimeste jaoks eesmärk omaette, nende jaoks on keeleoskus pingereas eelviimasel kohal – koha võrra eespool üleminekust osalisele eestikeelsele aineõppele (Lauristin 2008: 157). Seega võib öelda, et enamuse ja vähemusgruppide nägemus integratsioonist ja selle eesmärkidest on võrdlemisi vastandlik. Lõimumispoliitika edukuse seisukohast on aga oluline leida tasakaal osapoolte huvide vahel ja leida mõlemaid osapooli rahuldavad kompromissid.

Tabel 3. Integratsiooni olulisimad eesmärgid eestlaste ja mitte-eestlaste arvates

	Eestlased	Mitte-eestlased
1.	Eesti keele omandamine	Võrdse kohtlemise põhimõtete järgimine
2.	Venekeelse kooli üleminek eestikeelsele õppele	Sotsiaal-majanduslike võimaluste ja heaolu võrdsus eestlastega
3.	Määratlemata kodakondsusega inimeste arvu vähendamine	Sallivuse suurendamine
4.	Sallivuse suurendamine	Inforuumi eraldatuse vähendamine
5.	Võrdse kohtlemise põhimõtete järgimine	Esindatus ja osalemine avalikus elus

Allikas: Lauristin 2008: 157, autori lihtsustused

Kolmandaks integratsiooni takistavaks faktoriks on olukord, mida Mati Heidmets (1998) on nimetanud „vaikseks separatsiooniks“: ühes riigis eksisteerib kaks ühiskonda, kel puudub teineteisest adekvaatne arusaam. Kaks suuremat rahvusrühma – eestlased ja venelased – elavad erinevas keele- ja infoväljas, puutumata omavahel kokku. Nõukogude ajal olid eraldi ka mitmed institutsioonid nagu koolid ja lasteaiad, meedia, kirikud jne. Eri

rahvusrühmade hoiakud Eesti taasiseseisvumise suhtes olid peaaegu vastandlikud, näiteks selle suhtes, mis puudutas Nõukogude Liidu lagunemist või iseseisva riigi ülesehitamist – vastandlikud hoiakud suurendasid rahvusrühmade separatsiooni veelgi (Heidmets & Lauristin 2002: 323). Niisugune vaikne eraldumine on ilmselt sisse imbunud kollektiivsetesse, kultuuris asuvatesse praktikatesse ning mõjutab ka nooremat põlvkonda.

1.2.1. Rahvustevahelisi kontakte arendavad tegevused integratsiooniprogrammis

Ühiskonna lõimumisprotsesside soodustamise ning sisse- ja väljarändega seotud tegevuste koordineerimisega tegeleb Eestis Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutus Meie Inimesed (MISA), mis loodi aastal 1998, kuigi tol ajal kandis organisatsioon teist nime. Sihtasutuse tegevuse aluseks on riiklikud lõimumisprogrammid, millest oli lähemalt juttu käesoleva töö peatükis 1.2. MISA ülesandeks on viia ellu tegevusi, mis aitaksid Eestis elavatel teiste rahvuste esindajatel tunda end ühiskonna täisväärtusliku liikmena, ning korraldada selle jaoks erinevaid hankeid ja konkursse. Samuti pakub MISA abi (sh rahalist toetust) nii neile, kes tahavad Eestisse tagasi tulla, kui ka neile, kes soovivad Eestist lahkuda. Ühtlasi toetatakse erinevast rahvusest perekondade taasühinemist (Integratsiooni... 2014).

Eestisse elama tulevate inimeste paremaks lõimumiseks Eesti ühiskonda on MISA välja töötanud uusimmigrantide kohanemisprogrammi. Nagu Euroopa Liidus üldisemaltki on ka Eesti kohanemisprogrammi põhikomponendid keeleõpe, erialane täiendamine või ümberõpe ning kodanikuõpetus. Eestis välja töötatud programm pakub riiki sisseelamiseks esmast tugiteenust, mis sisaldab näiteks abi teabeotsingutel, eluaseme leidmisel, tervishoiu- ja sotsiaalteenuste saamisel, haridus- ja kutseõppeteenuste saamisel ning argipäevategevustes. Lisaks sellele korraldatakse programmis osalejatele baaskoolitusi ja keelekoolitusi (*ibid.*). Suures osas keskendub kohanemisprogramm seega praktiliste oskuste arendamisele, mis soodustab sisserännanute iseseisvat toimetulemist. Tagasisideuuring näitab, et sihtrühma esindajad ise on kohanemiskursustega rahul (Lauristin et al 2011b: 263).

Noortele, kes soovivad õppida eesti keelt, on MISA korraldanud ja korraldab ka edaspidi keelelaagreid ja pereõpet. Eesti keele laagrite eesmärk on toetada noorte eesti keele omandamist läbi suhtlemise teiste omaealistega ning aktiivselt tegevustes kaasalöömise.

Pereõpe kujutab endast umbes kahe nädalast perioodi, mille noor veedab koos Eesti perega: osaleb tavapärasel pereelus, käib koos perega väljasõitudel ja kultuuriüritustel ning osaleb muudes perele omastes tegevustes (Integratsiooni... 2014). Nii laagrid kui pereõpe on head näited rahvastevaheliste kontaktide soodustamisest: laagris koos elades ja peredes ühiselt tavalisest pereelust osa saades kasvab ühelt poolt julgus eesti keeles rääkida ning teiselt poolt areneb ka noore suhtluskeel. Samuti tekivad sel viisil uued tutvused eesti keelt emakeelena kõnelevate inimestega.

Keelelaagrid ja pereõpe on saanud osalejatelt väga positiivse vastukaja. Tagasiside näitab, et projekti ei peetud edukaks niivõrd keeleõppimise mõttes (paari nädala jooksul ei ole võimalik keelt väga põhjalikult omandada), vaid just selles mõttes, et projekt suurendas noorte motivatsiooni õppida eesti keelt, parandas osalejate suhtumist üksteisesse (nii eestlaste suhtumist teisest rahvusest inimestesse kui ka viimaste suhtumist eestlastesse) ning julgustas keelt aktiivsemalt praktiseerima (Ristikivi & Reitav 2011: 20).

Täiskasvanute jaoks on MISA eestvedamisel korraldatud tööjõuvahetusprogramme, mis on mõeldud mitte-eesti emakeelega ametnike keeleoskuse parandamiseks ja teisest linnast pärit kolleegidega erialaste kogemuste vahetamiseks. Inimesed lähetatakse kaheks kuni neljaks nädalaks eestikeelsesse töökeskkonda, millele eelnevad tasuta eesti keele lühikursused. Sellisel viisil on võimalik leida ka uusi kontakte teise keelega töökeskkonnast ning harjutada samal ajal erialast keelt. Samuti on korraldatud keeleõpet mentori abil, st iga õppija saab endale mentori, kellega kohtutakse väljaspool õppija tavalist keskkonda kultuuri-, spordi- jmt ürituste vormis. Uuringud on näidanud, et niisugune individuaalõpe toimib masskursustest paremini, kuid on samas riigile kulukam (Keeleõppe... 2013). Pealegi on MISA kodulehe andmetel praegu nii tööjõuvahetusprogrammide tegevus kui keeleõpe mentori abil lõpetatud.

Sellised rahvastevahelisi kontakte arendavad tegevused ja programmid toimivad ka eesti kultuuri tutvustajana. Teisest rahvusest inimesed saavad programmiliste tegevuste kaudu ja eestlastega koos aega veetes osa kultuurist, kommetest jne. Ideaalis võiksid keelelaagrid ja pereõpe olla mõeldud mitte ainult mitte-eestlastele, vaid ka eestlastele näiteks vene keele ja kultuuri õppimise soodustamiseks. Kuna integratsioon eeldab vastastikust omaksvõttu, võiksid ka selle raames planeeritud tegevused olla kahepoolsed, st mõeldud nii enamus- kui vähemusgruppidele, aidates üksteist (keele ja kultuuri tundma õppimise kaudu) paremini mõista.

1.2.2. Uussisserännanutele suunatud tegevused lõimumisprogrammides

Esimest korda käsitletakse uussisserännanuid integratsiooniprogrammis eraldi sihtrühmana aastal 2008. Kuna uussisserännanute puhul on probleemid teistsugused kui Eestis pikka aega elanud muukeelsete inimeste puhul, siis eeldab nende lõimimine ka teistsuguseid meetmeid.

Mõne aasta tagusest integratsiooni monitooringust ilmneb, et Eestisse saabumisel oleneb sisserännanu kohanemine ja end riigi poolt oodatuna tundmine paljuki tulija taustast ehk sellest, millisest riigist ja kultuurist pärinetakse. Just Aafrikast ja Aasiast pärit sisserännanute jaoks on kokkupuude Eesti ja eestimaalastega kultuuriline šokk, sest nende jaoks on eestlased kinnised ja tuimad ning neil on ka võrreldes endistest Nõukogude Liidu riikidest saabujatega oluliselt raskem leida töökohta ja luua kontakte (Kriger & Tammaru 2011: 218-219). Venemaalt ja mujalt endistest Nõukogude Liidu riikidest tulijatel aitab siinse eluga harjuda ühine minevik, suurem kohalik kogukond ja suuremal või väiksemal määral vene keele oskus, mille abil on võimalik igal pool enam-vähem hästi hakkama saada (*ibid*: 225). Viimane võib kaasa tuua selle, et paljud uussisserändajad endistest liiduvabariikidest võivad lõimuda just kohalikku venekeelsesse kogukonda, mis on nende jaoks tuttavlikum, ning alles selle kaudu kuigivõrd ka Eesti ühiskonda. See tähendab, et paratamatult on olemasolev suur muukeelne rühm oluline ka uussisserännanute lõimumisprotsesside (implitsiitse) kujundajana.

Lõimumiskavades on uussisserännanute integreerimiseks pandud rõhku erinevate õppe- ja infomaterjalide väljatöötamisele, kohanemisprogrammi väljatöötamisele ja rakendamisele (sh keeleõppele) ning kohanemist toetavatele tugitegevustele. Viimaste alla kuuluvad eelmises alapeatükis nimetatud (projektipõhised) MISA tegevused, aga ka näiteks uussisserännanutega tegelevate organisatsioonide teenuste parendamine ning kohanemiseks vajalikku infot sisaldava portaali koostamine ja haldamine.

Siiski, nagu nõukogudeaegsete mitte-eestlaste lõimimise puhul on ka uussisserännanute puhul põhirõhk pandud eesti keele oskuse arendamisele, mis loob võimaluse ühiskonnas aktiivselt osalemiseks. Varasemad uuringud näitavad, et riigikeele oskamine annab vähemustele head võimalused tööturule siseneda ning keeleoskajad on paremini ühiskonda

integreerunud, st nad on sotsiaalsed ka väljaspool oma emakeelset tutvusringkonda ega ela keelebarjääri tõttu infosulus (Krusell 2009; Nurmela & Kriger 2011).

1.2.3. Senised integratsiooniteemalised kampaaniad ja nende vastuvõtt

Lõimumisprogrammide üks osa on olnud ka sotsiaalkampaaniate korraldamine eesmärgiga tõsta valitud sihtrühmade teadlikkust teatud võimaluste (nt kodakondsuse saamise) kohta või juhtida tähelepanu konkreetsetele probleemidele (nt sallivuse vähesus).

Kuigi sotsiaalkampaaniatega alustati Eestis juba 1990ndate keskpaigas, viidi esimene integratsioonialane kampaania ellu integratsiooniprogrammi raames aastal 2000. See tekitas paljudes elevust selle poolest, et rahvusküsimused ja rahvustevahelised suhted olid tol ajal väga tõsine ja tundlik teema, mille reklaamimine oli võõras (Vihalemm & Taul 2003). Esimene lõimumiskampaania kandis nime „Palju toremaid inimesi“ (vt joonis 1). Selle eesmärk oli suurendada avalikkuse teadlikkust integratsiooniprotsessist ja näidata, et Eesti on koduks ka mitte-eestlastele. Reklaamidel oli kujutatud üht eesti ning üht vene rahvusest inimest omavahel suhtlemas ja hästi läbi saamas, püüdes rõhutada, et koostöö ja hea läbisaamine on võimalik ka erinevast rahvusest inimeste vahel.

Joonis 1. Kampaania „Palju toremaid inimesi“. Allikas: Uus... 2008

Kampaania tekitas avalikkuses tugevaid emotsioone ning sai suure meediakajastuse osaliseks. Arvamusi oli nii positiivseid kui negatiivseid. Lisaks traditsioonilisele meediakajastusele ilmus reklaamide kohta ka suur hulk koomilisi vasteid ja karikatuure

ehk pastišši. Kampaania loosung muutus tuttavlikuks fraasiks, mida hakati kasutama ka väljaspool kampaania konteksti, nt ajaleheartiklite pealkirjades. Naljameitmist ja iroonilist suhtumist võib tõlgendada kui üht viisi varjata ühiskonnas levivat hämmingut ja kohmetust – seda niigi suurte muutuste olukorras, kus eestlastest kui varasemast vähemusest oli ühtäkki saanud enamus (Vihalemm & Taul 2003: 97).

Kampaania „Palju toredaid inimesi“ järeluurim näitas, et venekeelne ajakirjandus ja intervjuueeritud vene noored olid kampaania suhtes palju kriitilisemad kui eestlased. Vene rahvusest noored pidasid kampaaniat pigem solvavaks, leiti ka, et plakatitel kasutatav retoorika on naiivne, vanamoodne ja enesestmõistetav ning üldiselt ebarealistlik (*ibid*: 102-103). Eestlaste positiivsem suhtumine võis olla tingitud ka sellest, et eestlaste hoiakud integratsiooni suhtes olid juba enne kampaaniat positiivsemad, mistõttu nad ka aktsepteerisid kampaania kaudu edastavat sõnumit paremini kui mitte-eestlased (Peresild 2003: 4).

Teine osa kritikast oli suunatud sotsiaalreklaami kui kommunikatsioonivahendi valiku vastu, mida peeti ebaotstarbekaks ja mille asemel nähti paremaid võimalusi rahapaigutamiseks (Vihalemm & Taul 2003: 103). Samuti leiti, et reklaamikampaania loojad ei ole mõtestanud enda jaoks lahti integratsiooni tähendust, mistõttu toimus kampaania pigem kahe kogukonna vahelist mõttelist piiri rõhutavana, mitte kogukondi integreerivana („Interest... 2000).

Aasta hiljem käivitati sama eesmärgiga – suurendada rahvustevahelist suhtlust – uus kampaania nimega „Naeratuses algab sõprus“. Seekord kujutati reklaamis omavahel sõbralikult mängivaid lapsi, mis aga ei kõnetanud sihtauditooriumit ehk täiskasvanud inimesi (Peresild 2003: 6). Kuigi kampaania märgatavus oli suur, näitas kampaania järeluurim, et see ei suutnud pakkuda avalikkusele huvi aruteluks (*ibid*.).

Veidi teistsuguse suunitlusega, kuid siiski integratsiooniprogrammiga haakuvad kampaaniad on 2000. aasta keeleõppele õhutatav kampaania „Interest: eesti keel poole hinnaga“, mille eesmärk oli teavitada mitte-eestlasi soodsatest eesti keele õppimise võimalustest, ja 2008. aasta kodakondsuskampaania „Erinevad inimesed, üks rahvas“, mis püüdis innustada määratlemata kodakondsusega inimesi võtma Eesti kodakondsus ning teavitada kodakondsuse saamise võimalustest.

2008. ja 2009. aastal toimusid mitmed teavituskampaaniad. Näiteks viidi koostöös ajalehega Äripäev läbi mitmekultuurilise ettevõtte konkurss, mille eesmärk oli tunnustada ja esile tõsta ettevõtteid, kes väärtustavad ja toetavad mitmekultuurilist töökeskkonda. Tegevuste käigus valmisid võrdse kohtlemise teemalised materjalid, mida levitati erinevate ettevõtete sisekanalites. Sallivuse ja võrdõiguslikkuse teemade kajastamiseks valmis Raadio 4 sari „Vis a vis“ (11 saadet) ja initsieeriti meediakajastusi (Aruanne... 2010).

2008. aastal tehti ka meediakampaania, mille eesmärgiks oli avaldada artikleid eestlaste ja teistest rahvustest inimeste koostegutsemise kohta. Eesti- ja venekeelses meedias tutvustati erinevate rahvuste koostöö vorme (spordiklubid, huvialaringid, noortekeskused jmt). Valmisid ka kaks Raadio 4 saatesarja „Ideepank“ ja „Suvemeelespea“. Kampaania mõjukust testiti fookusgruppideuuringuga, kuid kampaania otsest mõju nende põhjal ei täheldatud (*ibid.*).

Järgmine katse suurendada Eesti ühiskonnas võrdset kohtlemist oli aastatel 2010–2013, mil viidi ellu projekt „Erinevus rikastab“. Seda ei saa siiski pidada klassikalises mõttes integratsioonikampaaniaks, sest lisaks etnilise ja rassilise vähemuse diskrimineerimise vastu võitlemisele pöörati tähelepanu ka teistele vähemusrühmadele, nagu seksuaalvähemustele, eakatele ja puuetega inimestele. Teisalt on see üle mitmete aastate esimene programmiline kampaania, mis keskendub vähemus- ja enamusgrupi vaheliste suhete parandamisele. Programm oli väga mitmekesine. Kuigi kõige nähtavam oli välimeediareklaam (plakatid) (vt joonis 2), anti välja teemakohaseid lisalehti, tehti tele- ja raadiosaateid ning näitusi, viidi läbi uuringuid, korraldati konverentse, seminare, kontserte ning filmi- ja aruteluõhtuid ning anti välja võrdse kohtlemise käsiraamat. Erinevalt varasematest kampaaniatest ja projektidest olid ka tööandjad üheks „Erinevus rikastab“ sihtrühmaks. Neile suunatud sõnumites rõhutati mitmekesisuse töökollektiivi eeliseid ning neil oli võimalik liituda „Mitmekesisuse kokkuleppega“, näitamaks, et organisatsioonis tegeletakse mitmekesisuse edendamisega. Kahe aastaga liitus kokkuleppega 31 ettevõtet või organisatsiooni.

Joonis 2. Kampaania „Erinevus rikastab“. Allikas: Välimeediakampaania... 2012

„Erinevus rikastab“ projekti tulemuslikkuse kohta ei ole küll veel konkreetseid andmeid, küll aga pidasid kampaania tegijad õnnestumise märgiks kampaania võimet tekitada ühiskonnas diskussiooni ja panna inimesi mõtlema (Kampaania... 2011). Ühiskondlik debatt tõepoolest tekkis, kuid suuresti oli debati fookuses seksuaalvähemuste temaatika, eelkõige kooseluseaduse vajalikkus või ebavajalikkus, mitte niivõrd rassismi ning ksenofoobiat puudutavad küsimused. Kampaania vastukajast annab märku näiteks see, et 2013. aasta sügisel tabas kampaania ühe vastutaja – sotsiaalministeeriumi – ametnikke kaebekirjade torm, kus ministeeriumile heideti ette „homopropaganda“ rahastamist maksumaksja rahadega (Helme 2013).

Kokkuvõtvalt võib öelda, et senised kampaaniad ja programmid on olnud pigem teavitusliku sisuga ja suunatud üldiste arusaamade (sallivus, omavahelise suhtluse/koostöö olulisus) muutmisele, mitte aga praktiliste oskuste arendamisele. Mingil määral praktilise suunitlusega on olnud projekti „Erinevus rikastab“ raames välja antud „Võrdse kohtlemise seaduse käsiraamat“, mis muuhulgas õpetab diskrimineerimist ära tundma. Kuigi teavitamisel on praktikate muutmise juures oluline osa, ei ole praktikapõhise käsitusviisi pooldajate (nt Shove 2010; Sahakian & Wilhite 2013) arvates võimalik saavutada sotsiaalset muutust üksnes informeerimise abil. Seniste kampaaniate teavituskeskus võibki olla põhjus, miks need ei ole andnud märgatavaid tulemusi.

1.3. Uussisserändajad Eestis

Rahvusvaheliselt defineeritakse rahvastik põlis- ja immigrantrahvastikuks sünniriigi järgi. Immigrantrahvastikku võib omakorda jaotada esimese ja teise põlvkonna immigrantideks (Kask 2009: 3). Esimese põlvkonna immigrandid on need, kes ise ja kelle vanemad on sündinud välismaal. Teise põlvkonna immigrandid on need, kes ise on sündinud Eestis, kuid kelle vanemad on sündinud välismaal (Krusell 2009: 6). Immigrante alates kolmandast põlvkonnast loetakse juba põlisrahvastiku hulka kuuluvaks (Tõnurist 2013: 50; Krusell 2009: 7). Käesolevas töös paljukasutatav sõna „uussisserännanu“ ehk „uusimmigrant“ tähistab välispäritolu inimesi, kes on Eestisse elama asunud pärast iseseisvuse taastamist ehk 1991. aastal või hiljem (Tõnurist 2013: 50).

2011. aasta rahvaloenduse andmetel elab Eestis 180 rahvuse esindajaid. Vähemalt saja esindajaga rahvusrühmi elab Eestis 39. Eestlasi on rahvastikus 69,7% ning muu rahvusega elanikke ligi kolmandik. Eesti suurim vähemusrahvus on venelased, keda on loenduse andmetel veidi üle neljandiku kogurahvastikust. Neile järgnevad ukrainlased (1,8%), valgevenelased (1%) ja soomlased (0,6%) (Tõnurist 2013: 46) (vt tabel 4). Rahvaloenduse tulemused näitavad, et rahvuskoosseis on muutunud mitmekesisemaks ja uusi rahvusi hakkab Eestisse järjest enam saabuma nii Lääne-Euroopa kui ka Aasia ja Lähis-Ida riikidest (*ibid*: 57).

Tabel 4. Eesti suurimad rahvusrühmad 2011. aasta seisuga

Rahvusrühm	Arv
Eestlased	902 547
Venelased	326 235
Ukrainlased	22 573
Valgevenelased	12 579
Soomlased	7 589
Tatarlased	1 993
Juudid	1 973
Lätlased	1 764
Leedulased	1 727
Poolakad	1 664
Sakslased	1 544

Allikas: Tõnurist 2013: 45

Täpseid andmeid Eestis elavate uussisserännanute arvu kohta ei ole, kuid viimase rahvaloenduse järgi oli aastatel 2001-2011 Eestisse sisserännanuid 28 000. Neist ligikaudu pooled olid Eestis sündinud ja vahepeal välismaal elanud ehk tagasirännanud ning ülejäänud poole moodustasid uussisserännanud (Tammur & Meres 2013: 19). Suurimaks sisserändajate rühmaks on Venemaal sündinud inimesed, kes moodustavad ligikaudu kolmandiku uutest sisserändajatest (*ibid*: 22).

Uusimmigrantide hulgas on kõige rohkem n-ö parimas tööeas inimesi, st enamuse neist kuulub vanuserühma 20–49, kuid üsna suure osa moodustavad ka kuni 9-aastased lapsed, kes on ilmselt tagasirännanute välismaal sündinud järeltulijad (*ibid*: 23). Tähtajaliste elamislubade andmise statistika näitab, et Eestisse tuleku põhjuseks on peamiselt töö (54%), sellele järgnevad perekondlikud põhjused ehk perede loomine või taasühinemine (30%) ja õpingutega seotud põhjused (13%) (Kriger & Tammaru 2011: 216).

Suuremate vähemusrahvusrühmade esindajad koonduvad põhiliselt nelja maakonda – Harju, Tartu, Ida-Viru ja Pärnu maakonda. Elatakse suurtes linnades, peamiselt Tallinnas. Vähemusrahvuste koondumine pigem linnadesse on mitmeti selgitatav. Esiteks on suuremates linnades lihtsam leida tööd, teiseks asuvad seal koolid ja kõrgkoolid ning kolmandaks on linna elanikkond võrreldes maapiirkondadega mitmerahvuselisem: maapiirkonnas elavad pigem põliseestlased, kellega on raskem sotsiaalselt lävida ning kes ei võta võõramaalasi kergesti omaks (Tõnurist 2013: 46-47).

Eestlaste ja Eestis elavate teisest rahvusest inimeste haridustase on suhteliselt sarnane. Peamine erinevus on see, et Vene kodakondsuse ja määratlemata kodakondsusega inimeste hulgas on Eesti kodanikega võrreldes vähem kõrghariduse ja rohkem kutseharidusega inimesi (Lauristin et al 2011a). Teisalt iseloomustab esimese ja teise põlvkonna immigrante kogurahvastikust koguni kõrgem haridustase, eriti tuleb see vahe välja noorte immigrantide ehk 15–24-aastaste seas (Rummo-Laes 2009: 51), seega ei saa Eestisse sisse rännanute puhul rääkida madalast haridustasemest.

Kuigi kõrge haridustase on üks eeldusi töö leidmisel ja ühiskonnas hakkama saamisel, on täheldatud, et sisserännanute seas on tööpuudus suurem kui põlisrahvastiku seas. See võib olla tingitud ühelt poolt näiteks ebapiisavast keeleoskusest, aga ka tööandjate stereotüüpselt mõtlemisest, mille tõttu hindavad nad mitte-eestlasi võrdse hariduse ja võrdsete oskuste korral siiski põlisrahvastikust madalamalt. Samuti võib tööturule

sisenemist takistada ebapiisav sotsiaalne võrgustik ja kasulike kontaktide puudumine (Rummo-Laes 2009).

Kui võrrelda eestlaste ja mitte-eestlaste segregeeritust väljaspool elu- ja töökoha piirkonda toimivas ruumikasutuses, siis ilmneb mobiiltelefoni positsioneerimise andmetest, et vähemalt Tallinnas on seal elavate eestlaste ja venelaste ruumikasutus võrdlemisi sarnane, olenemata sellest, et elatakse linna erinevates osades ja räägitakse erinevat keelt (Ahas & Silm 2014). Andmed on küll kahjuks üksnes eestlaste ja vene vähemuse kohta, kuid need annavad siiski mingil määral alust arvata, et n-ö struktuursed tingimused Eestis on rahvuste lõimumiseks globaalses mastaabis mõõtes suhteliselt paljulubavad. Eesti kontekst on aga küllaltki eripärane seoses sellega, et siin elab erineva lõimumisastmega mitte-eestlasi (nõukogude ajal vs pärast taasiseseisvumist Eestisse tulnud), mistõttu tuleks ka uussisserännanute puhul ettevaatusega suhtuda USA ja Euroopa suurlinnade mudelitesse ning kogemustesse sisserännanute lõimumisel.

1.3.1. Suhtlemine etniliste vähemustega

Mis puudutab eestlaste suhtlust Eestis elavate rahvusvähemustega, siis on siiani uuritud eelkõige kokkupuuteid Eestis pikka aega elanud vene vähemusega. Seetõttu hõlmavad ka järgnevalt toodud andmed peamiselt nõukogudeaegseid sisserännanuid ja nende järeltulijaid. Üksnes uussisserännanute kohta on andmeid veel vähe. Samas, nagu eespoolgi välja toodud, ei saagi käsitleda uusimmigrantide lõimumise probleemi varasematest immigrantidest täielikult lahusolevalt. Eestlaste praktikad kokkupuutel nõukogudeaegsete sisserännanute ja nende järeltulijatega mõjutavad ilmselt teatud määral siiski ka uussisserännanute kohanemisvõimalusi. Kui eestlaste üldisemad argipraktikad teistest rahvustest inimestega suhtlemiseks ei ole välja kujunenud, ei pruugi kontaktide tekke puhul olla vahet, mis rahvusest inimene on ja kui kaua ta on riigis elanud.

Hoolimata lõimumiskavas püstitatud eesmärgist on rahvusrühmadevahelised kontaktid viimaste andmete järgi siiski pigem harvad ning nende arv tagasihoidlik. Integratsiooni monitooringu andmetel ei puutu oma igapäevaelus teise rahvusrühmaga praktiliselt üldse kokku 45% eestlastest ja 20% teisest rahvusest inimesi, kusjuures kontakti mitteomavate inimeste hulk on võrreldes mõni aasta varem tehtud uuringuga pigem kasvanud. Sagedased kontaktid teise rahvusega on 20 protsendil eestlastest ja 44 protsendil mitte-eestlastest (Lauristin et al 2011a: 42). Kõige enam puututakse teise rahvuse esindajatega kokku oma

õpingute- või töökohas ning elukohas, samuti on sagedasemad juhuslikud kokkupuuted avalikus ruumis. Oluliselt vähem on vaba aja veetmisega seotud ning isiklikku laadi kontakte (sõprade ja tuttavatega), nii otsesuhtluses kui internetis. See viitab, et omavahelised kontaktid ei tähenda automaatselt püsivate suhtevõrgustiku olemasolu. Pigem on ülekaalus institutsionaalsed ja instrumentaalsed kontaktid (avalikus sfääris, koolis, tööl) ja isiklikud suhtevõrgustikud on valdavalt oma rahvuse kesksed (*ibid*: 43).

Teistest rahvustest inimestega on rohkem kokkupuuteid tööelistel inimestel, mis kinnitab tõika, et kontaktid tekivad eelkõige töö juures. Kõige sagedasemad kontaktid on eestlastel vanuses 35–64 ja teiste rahvuste esindajatel vanuses 25–39 (*ibid*: 42). Samuti näitavad uuringud, et rohkem kontakte väljaspool oma rahvusrühma on kõrgharidusega inimestel (*ibid*).

Gruppidevahelise (sh rahvuste) suhtluse ja kontaktide uuringutes on tõendamist leidnud tugev seos gruppidevahelise suhtluse tiheduse ning positiivsete ja negatiivsete hoiakute vahel (Tropp & Bianchi 2006). Kuigi paljudes ühiskondades on multikultuursuse väärtustamine muutunud laialt aktsepteeritavaks normiks, mille puhul ei eelda positiivne hoiak tingimata isikliku positiivse kogemuse olemasolu (*ibid*: 534), ei ole Eestis sellist muutust veel toimunud (Lauristin et al 2011a), seega on Eesti mõistes sagedased ja positiivsed kontaktid erinevate (rahvus)rühmade vahel positiivsete hoiakute tekkeks selle võrra olulisemad.

Toetudes eespool selgitatud praktikateteooria seisukohtadele, tähendab see seda, et pikemaajalised ja mõtestatumad kontaktid, mis ei jää pelgalt olmetasandile, on seotud tolerantsemate üldiste arusaamadega. See tähendab, et tolerantsemate üldiste arusaamade puhul on inimene valmis välja arendama praktilisi oskusi ja arusaamu, mis aitaksid teise gruppi kuuluva (nt teisest rahvusest) inimesega suhelda. Valmisolek ning omavahelist suhtlemist soodustavate oskuste ja arusaamade olemasolu teeb võimalikuks ka kontaktide tekke eestlase ja mitte-eestlase vahel.

Üheks sallivuse mõõtmise viisiks on hinnata inimeste valmisolekut jagada sotsiaalset ja personaalset ruumi mingi tunnuse alusel neist eristuvate inimestega, nt kas ollakse nõus elama teise gruppi kuuluva inimesega samas majas, kas ollakse valmis teda võtma oma perekonda jne. Senised uuringud on näidanud, et eestlased on etniliste „teiste“ suhtes võrdlemisi tõrjuvad. Uuringud osutavad, et eestlaste valmisolek on kõige madalam

töötamiseks või õppimiseks venekeelse dominandiga kollektiivis, samas kui kõige vastuvõetavam on koostegevus vaba aja sfääris (Korts & Vihalemm 2008: 109). On tähelepanuväärne, et keskmisest tõrjuvam on kõige noorem vanuserühm, eriti tallinlased, keda enamasti peetakse kultuurierinevuste suhtes just võrdlemisi avatuks (*ibid*: 110).

Seos üldiste ja praktiliste arusaamade vahel on ilmselt kahe-suunaline. Sellele viitavad senised sallivusuuringud, kus on leitud, et suhtluskogemused erinevate rahvuste esindajate vahel soodustavad positiivse hoiaku tekkimist, samal ajal kui positiivne eelhoiak soodustab kontaktide tekkimist (Korts 2009: 127). Praktikateooriasse „tõlgituna“ tähendab see seda, et ühelt poolt hõlbustavad tolerantsemad üldised arusaamad ka praktiliste oskuste ja arusaamade kujunemist, teiselt poolt soodustab püsivate ja mitmekesisemate suhtluskogemuste olemasolu omakorda üldiste arusaamade muutumist tolerantsemaks.

Kui positiivsemat suhtumist teise rahvusrühma toetab üldjuhul isiklike kontaktide olemasolu teise rahvusrühma esindajatega, siis tihedate lähikontaktide puudumisel võivad põgusad kontaktid avaldada hoopis vastupidist mõju. Näiteks on leitud, et igapäevased, sageli negatiivse iseloomuga põgusad kontaktid (napist või puuduvast keeleoskusest tekkivad arusaamatused näiteks kaubanduses, ühistranspordis, tänavatel tekkivad konfliktid, eriti laste ja noorte puhul) võivad negatiivseid stereotüüpe hoopis süvendada. Kuna Tallinnas on teiste rahvuste osakaal võrreldes eestlaste omaga enam-vähem võrdne, võibki tallinlaste tõrjuv suhtumine olla seletatav juhuslike kontaktide tugeva domineerimisega isiklike tutvuste üle teise rahvusrühma esindajatega (Korts 2009: 126, 129-130).

Eestlaste üldiste arusaamade puhul domineerib usaldamatus Eestis elavate teisest rahvusest inimeste suhtes. Mõne aasta tagune uuring näitab, et pool Eesti elanikest (nii eestlased kui mitte-eestlased) tunneb, et eestlastel ja mitte-eestlastel Eestis ei ole koostöötahet: üksnes kolmandik eestlastest arvab, et teised Eestis elavad rahvused on Eesti riigile ustavad ja toetavad selle arengut, samal ajal kui enamik (80%) mitte-eestlastest peab ennast riigile ustavaks ning riigi arengut toetavaks (Asari 2009: 15). Paraku võib selline usaldamatus ja skeptilisus mitte-eestlaste suhtes tekitada omavahelisi pingeid ning seeläbi tahtmatust leida mitte-eestlaste seast kontakte.

Mitmed uuringud näitavad, et eestlaste jaoks lihtsustab teisest rahvusest inimeste omaksvõttu viimaste eesti keele oskus. Sageli põhjustab eestlaste negatiivset suhtumist just

vähemusgruppide halb või puuduv eesti keele oskus (nt Kruusvall 2002). Seega on keeleoskus etniliste „teiste“ aktsepteerimisel justkui võtmefaktor. Ühelt poolt loob keeleoskus eestlaste silmis soodsamaid võimalusi omavaheliseks suhtluseks, sest sel viisil ei eelda suhtlemine eestlastepoolset pingutust rääkida võõrkeeles. Teiselt poolt, kui nähakse, et mitte-eestlane räägib eesti keeles, peetakse teda riigile lojaalseks. Samas ei pruugi üksnes suhtlustasandil keeleoskusest piisata, et teisest rahvusest inimene täielikult omaks võetaks, sest keele selgeks õppinud mitte-eestlane ei pruugi aru saada kohalikest naljadest ja keele nüanssidest, mis muutuvad tähtsaks just igapäevases suhtluses (Grinko 1997, viidatud Vihalemm 1999 kaudu).

2. UURIMISPROBLEEM JA -KÜSIMUSED

Lõimumispoliitika on valdkond, mis tekitab avalikkuses vastakaid arvamusi, sest on Eesti ajaloo ja välispoliitika tõttu seotud tugevate emotsioonidega (Uus 2013). Võib eeldada, et probleemid vähemustega, kes ei ole aastate jooksul integreerunud, on paratamatult tekitanud eestlastes umbusku sisserände ja sisserändajate suhtes tervikuna, mis mõjutab eestlaste valmisolekut tunnistada mitte-eestlasi võrdväärsete partneritena. Eestlaste ja mitte-eestlaste vaheliste kontaktide olemasolu aitaks aga viimastel kiiremini ja lihtsamalt ühiskonda lõimuda ning vähendaks seeläbi rahvuslikku eraldumist, mis end vastasel korral aina taastoodab. Sellise ühiskondliku muutuse esilekutsumiseks näevad mitmed sotsiaalteadlased (nt Reckwitz 2002; Shove 2010; Warde 2005) potentsiaali praktikapõhises käsitluses, mille põhimõtteid kasutan ka käesolevas töös. Erinevalt klassikalistest hoiakute muutmisele suunatud kampaaniatest võtab praktikapõhine käsitlus arvesse argielu keerukust, sh nii olemasolevat materiaalsset keskkonda kui sotsiaalseid suhteid.

Käesoleva magistr töö laiema eesmärgi on leida, millised inimeste (nii eestlaste kui uussisserännanute) omavahelise suhtluse praktikad soodustavad ja takistavad sisserännanute lõimumist Eesti ühiskonda ja kuidas on võimalik arendada soodsaid praktikaid. See on magistr töö põhiprobleem, mille üle püüan läbiviidud intervjuudele ja varasemalt tehtud uuringutele toetudes diskussiooni peatükis arutleda. Selleni jõudmiseks olen aga püstitatud konkreetsemad uurimisküsimused.

1. Millised on eestlaste praktikad Eestisse sisserännanutega suhtlemisel?

Esimese uurimisküsimuse eesmärgi on selgitada välja, millised on eestlaste oskused ja valmisolek mitte-eestlastega suhtlemiseks ja mis võib olla selle taga. Uurimisküsimusele vastamiseks tuginen peamiselt eestlastest informantide seas läbiviidud fookusgrupi-intervjuule, vähesemal määral ka uussisserännanutega tehtud intervjuudele, kus nad räägivad oma kogemustest eestlastega kokkupuutumisel, ning otsin täiendavaid või kinnitavaid leide ka varasematest uuringutest. Küsimus jaguneb järgmisteks alaküsimusteks:

- 1.1. Millised on eestlaste üldised ja praktilised arusaamad, tunnetatud reeglid ning tegevuste mõtestus (teleoloogilised struktuurid) teiste rahvuste esindajatega suheldes?

1.2. Kuidas seostuvad suhtluspraktikad vahetu või vahendatud kogemusega suhetest nõukogude ajal sisserrännanud venekeelsete inimestega?

1.3. Kuidas suhestuvad omavahel praktikate erinevad elemendid – kas ja millised vastuolud tekivad?

2. Millised on Eestis elavate uussisserrännanute praktikad eestlastega suhtlemisel?

Teise uurimisküsimuse eesmärk on selgitada välja, millised on uussisserrännanute oskused ja valmisolek eestlastega suhtlemiseks ja mis võib olla selle taga. Uurimisküsimusele vastamiseks tuginen uussisserrännanutega tehtud individuaalintervjuudele ning otsin täiendavaid või kinnitavaid leide ka varasematest uuringutest. Küsimus jaguneb järgmisteks alaküsimusteks:

2.1. Millised on uussisserrännanute üldised ja praktilised arusaamad, tunnetatud reeglid ning tegevuste mõtestus (teleoloogilised struktuurid) eestlastega suheldes?

2.2. Kuidas suhestuvad omavahel praktikate erinevad elemendid – kas ja millised vastuolud tekivad?

3. Kuidas suhestuvad omavahel eestlaste ja Eestis elavate uussisserrännanute suhtluspraktikad?

Kolmanda uurimisküsimuse eesmärk on võrrelda uuringus osalenud eestlaste ja uussisserrännanute suhtluspraktikaid ja tuua välja nende omavahelised seosed, sarnasused ja erinevused, mis võivad omavahelist suhtlust mõjutada. Küsimus jaguneb järgmisteks alaküsimusteks:

3.1. Millised pinged, vastuolud suhtluspraktikates ilmnevad?

3.2. Milliseid oskusi vajatakse?

3.3. Millised on raskuskohad kontaktide loomisel?

3. MEETOD JA VALIM

Käesolevas peatükis tutvustan empiirilise materjali kogumiseks ja analüüsimiseks kasutatud uurimismeetodeid ning valimi moodustamise põhimõtteid. Peatükk jaguneb viieks suuremaks alapeatükiks vastavalt töös kasutatud andmekogumismeetoditele. Annan ülevaate nii fookusgrupi-intervjuust ning selle valimist, individuaalsetest süvaintervjuudest ning selle valimist kui ka varasemate uuringute teisest analüüsist. Neljandas alapeatükis kirjeldan põgusalt andmete analüüsi ning viiendas alapeatükis toon välja kasutatud meetodite kriitika.

Kuna töö eesmärk on kirjeldada inimeste kogemusi ja praktikaid, eeldab tulemusteni jõudmine kvalitatiivset lähenemist. Kvalitatiivseid uuringuid kasutatakse selleks, et saada aimu inimeste hoiakutest, käitumisest, väärtussüsteemidest, kultuurist või eluviisist. Kuigi süvaintervjuud ja grupivestlused on kaks enimkasutatavat meetodit kvalitatiivse materjali kogumiseks, kasutatakse kvalitatiivset lähenemist mis tahes struktureerimata materjali analüüsimiseks (Joubish et al 2011).

Kvalitatiivseid intervjuusid kasutatakse sageli uuritava subjekti tõlgenduste teadasaamiseks konkreetse sotsiaalse nähtuse kohta. See andmekogumismeetod ei eelda, et enamik huvipakkuvaid teemasid on ette teada, pigem on eesmärk just tõlgendada ja mõista, kuidas ja miks miski toimub, mitte saada kindlaid fakte, näiteks kui palju konkreetset nähtust esineb (Warren 1988, viidatud Brett 2011 kaudu).

Kvalitatiivne lähenemine põhineb holistlikul maailmavaatel, st nähtusest soovitakse saada tervikpilti. Holistlikku vaadet iseloomustavad järgmised aspektid (Joubish et al 2011: 2082):

- Ei ole olemas ühtainust reaalsust.
- Reaalsus põhineb tajul, mis on igal inimesel erinev ja mis muutub aja jooksul.
- Meie teadmistel on tähendus ainult konkreetsetes situatsioonides või kontekstis.

Seega võib öelda, et kvalitatiivne lähenemine ei otsi lõplikku tõde, vaid keskendub just vaatlusaluse materjali tõlgendamisele ja selle põhjal järelduste tegemisele. Erinevalt kvantitatiivsest lähenemisest on kvalitatiivse uuringu valim väike ning tulemusi ei ole võimalik üldistada üldkogumile (Hammersley 2013: 13-14).

Käesolevas uurimistöös olen kasutanud andmete kogumiseks nii fookusgrupi-intervjuud kui individuaalseid semistruktureeritud süvaintervjuusid.

3.1. Fookusgrupi-intervjuu

Eesti inimeste kogemuste teadasaamiseks viisin läbi fookusgrupi-intervjuu. Fookusgrupp on hea meetod andmete kogumiseks, sest pakub osalejatele loomulikumat keskkonda kui individuaalintervjuu: osalejad mõjutavad ja stimuleerivad üksteist, just nagu päris eluski (Krueger & Casey 2009: 7). Fookusgrupp aitab uurijal saada paremini aru, kuidas inimesed tunnevad või mõtlevad teatud teema kohta, nähes teemat läbi sihtrühma silmade (*ibid*: 8).

Ka minu uuringu teema puhul tundus fookusgrupp olevat kasulikum kui individuaalintervjuu just selles mõttes, et rühmavestlus annab võimaluse genereerida ideid, lahendusi. Näiteks küsisin osalejatelt, kas neile meenub midagi, millega on püütud ühiskonnas sallimatust vähendada. Kuigi eeldasin, et vastused on ühekülgsed ning tuuakse välja üksnes reklaamikampaaniad, pakuti välja ka samme seoses venekeelsete koolide eestikeelseks muutmiseks tänu sellele, et üks osalejatest viskas justkui muuseas õhku lause „Mina ei tea, muudkui lõimuvad siin kogu aeg.“

Just üksteise ideede edasiarendamise võimalus oli põhjus, miks eelistasin individuaalintervjuudele fookusgruppi. Samuti oli positiivne, et fookusgrupi-intervjuu on selle võrra vähem ajamahukas, et mitme inimese arvamuse ja mõtted saab kätte üheainsa intervjuu raames.

3.1.1. Fookusgrupi valim

Kruegeri ja Casey (2009: 7) järgi peavad fookusgrupis osalejad olema üksteisele sarnased selle kriteeriumi alusel, mis on uurijale vajalik. Selle homogeense tunnuse määrab uuringu eesmärk. Mina lähtusin fookusgrupi valimi koostamisel põhimõttest, et grupis osaleksid inimesed, kellel on oma töö- või õpingukohas või sõpruskonnas vähemalt igapäevane kokkupuude teisest rahvusest inimesega. See oli homogeenseks tunnuseks.

Kuigi leidsin intervjuueeritavad oma tutvusringkonnast (tegemist oli mugavusvalimiga), olid mul paika pandud ka strateegilised tunnused, mille poolest peavad inimesed üksteisest erineva või üksteisele sarnanema. Kui homogeenseks tunnuseks oli võrdlemisi sagedased kokkupuuted teisest rahvusest inimestega, siis heterogeenseks tunnusteks olid inimese

vanus, haridus ja valdkond, kus ta töötab. Samuti pidasin oluliseks, et esindatud oleksid nii nais- kui meessoost inimesed.

Plaanisin algselt teha intervjuu üksnes tallinlastega ja Tallinna lähiümbrusest pärit inimestega, mis on Eesti mõistes n-ö multikultuursemad piirkonnad, kuid lõpuks otsustasin gruppi kutsuda ka ühe Viljandist pärit naisterahva, kes tõi sisse hoopis homogeensema linna elaniku kogemuse.

Kuna fookusgrupi jaoks kavandatud küsimused eeldasid kohati pikemaid narratiive, seadsin optimaalseks grupiliikmete arvuks viis või kuus inimest. Ka Krueger ja Casey (2009: 6) leiavad, et grupp peab olema piisavalt väike, et kõigil oleks võimalus oma mõtteid jagada, kuid piisavalt suur, et pakkuda arvamuste paljusust. Lõplikuks osalejate arvuks jäi viis inimest (vt tabel 5).

Tabel 5. Fookusgrupis osalejad

Informandi kood (sugu + vanus + riigi kood)	Haridus	Amet	Elukoht
N25_EST	Magistrikraad omandamisel	Klienditeenindaja B2B ettevõttes	Tallinn
N45_EST	Keskeriharidus	Meditšiinitöötaja kaitseväes	Tallinna lähedal asuv vald
N50_EST	Keskeriharidus	Apteeker Viljandi kesklinnas	Viljandi
M27_EST	Bakalaureusekraad omandamisel	IT-spetsialist kohalikus ettevõttes	Tallinn
M52_EST	Kõrgharidus	IT-juht rahvusvahelises ettevõttes	Tallinn

Kõigil fookusgrupis osalejatel oli olemas kokkupuude teistest rahvustest inimestega – see oli ka kriteeriumiks, mille järgi nad fookusgruppi valisin. Tabelis 6 on välja toodud, millised on olnud grupis osalejate kokkupuuted etniliste „teistega“.

Tabel 6. Fookusgrupi informantide kokkupuuted teistest rahvustest inimestega

Osaleja	Etnilised „teised“, kellega puutub kokku	Kokkupuutumise koht	Kokkupuutumise sagedus
N25_EST	Venelased	Töö juures – osa kliente on venelased	Mõned korrad nädalas
N45_EST	Peamiselt venelased; üksikud kokkupuuted ka brittide, ameeriklaste ja väliseestlastega	Töö juures, venelasi on nii kolleegide kui patsientide seas, ka endised naabrid olid vene rahvusest	Venelastega igapäevaselt, teised on üksikud juhtumid
N50_EST	Ukrainlane, ameeriklane venelased, soomlased	Töö juures; ukrainlane oli vahepeal naaber	Kord nädalas
M27_EST	Lätlane	Sõprade ringis, suhtleb sageli ka interneti vahendusel	Igapäevaselt
M52_EST	Venelased, rootslased, soomlased, britid, ameeriklased, leedukad	Töö juures – suur osa kolleege on teisest rahvusest	Igapäevaselt

3.1.2. Fookusgrupi läbiviimine

Viisin fookusgrupi läbi 2013. aasta detsembri teises pooles. Intervjuu ajaks kutsusin osalejad enda koju, soovides luua pingetest vaba ning vestluseks võimalikult loomulikku õhkkonda. Osalejad istusid kaarena ümber laua, pakkusin ka suupisteid ning teed ja kohvi. Intervjuu salvestasin diktofoniga ning hiljem transkribeerisin.

Olin varasemalt koostanud fookusgrupi kava, kuhu olin märkinud küsimused, mille soovin kindlasti vestlusringi käigus osalejatele esitada, ning ligikaudse aja, mille võin iga teemaploki jaoks kulutada. Samas olin valmis küsima ka täpsustavaid küsimusi. Koos sissejuhatuse ja lõppsõnaga oli fookusgrupi kavas ette nähtud kaheksa teemaplokki (vt Lisa 1). Küsisin osalejate isiklike kokkupuudete kohta teisest rahvusest inimestega, aga ka üldisemalt ühiskonna kohta, näiteks seda, kuivõrd salliva/mittesallivana osalejad Eesti ühiskonda näevad.

Kuna leidsin inimesed oma tuttavate kaudu, teadsid nad mingil määral üksteist, mistõttu ei tarvitsenud fookusgrupi algul teha traditsioonilist tutvustusringi. Küll aga olid vajalikud

soojendusküsimused. Soojendusringis rääkisime, millistes riikides on keegi käinud ja kuivõrd sealsete kohalikega kokku puutunud.

Fookusgrupi lõpuosas kasutasin lisaks stiimulmaterjale, milleks olid kampaania „Erinevus rikastab“ reklaamplakatid. Olin välja printinud kolme tüüpi plakateid sõnumitega „Aga kui sinu tütar abiellub välismaa mehega?“, „Aga kui sinu töökaaslaseks on moslem?“ ja „Aga kui sinu õde sünnitab mustanahalise lapse?“ ning lasin need osalejate seas ringi käima. Selle eesmärk oli ühelt poolt teada saada, kuivõrd efektiivse mõjutusvahendina osalejad reklaamikampaaniat näevad, aga teiselt poolt jätkata arutelu isiklike kogemuste teemal, otsides nimetatud „Aga kui ...?“ küsimustele vastuseid.

Intervjuu lõpupoole tajusin, et osalejad hakkavad väsima (intervjuu kestis 1h 48min), mistõttu ei utsitanud osalejaid nii pikalt ja põhjalikult rääkima, kui informatsiooni saamise huvides oleksin võinud. Väsimusmärkide ilmnemise tõttu otsustasin ära jätta ka lõppringi, kus igaüks jagab teistega neid mõtteid, mis tema jaoks kõlama jäid, vaid andsin lihtsalt võimaluse oma muljeid ja kommentaare jagada neil, kes seda soovivad.

3.2. Individuaalsed süvaintervjuud

Süvaintervjuu ehk formaliseerimata intervjuu all mõistetakse avatud küsimustega vestlust uurija ja intervjuueeritava (informandi) vahel, mille eesmärk on saada infot uuritava nähtuse kohta läbi intervjuueeritava tõlgenduse. Süvaintervjuu on standardiseerimata ehk ilma etteantud vastusevariantideta. Gall et al (2003, viidatud Turner 2010: 754 kaudu) on eristanud kolme tüüpi süvaintervjuusid:

- mitteformaalne vestlustüüpi intervjuu;
- semistruktureeritud intervjuu;
- standardiseeritud, avatud vastustega intervjuu.

Semistruktureeritud intervjuu on palju paindlikum kui standardiseeritud meetodid nagu struktureeritud intervjuu. Kuigi intervjuueerijal on paika pandud üldised teemad, mille kohta küsida, võimaldab see meetod ka nende teemade ja ideede uurimist, mis ilmnevad alles vestluse käigus, selle asemel et toetuda üksnes küsimustele, mis on intervjuukavas (Brett 2011). Samas erineb see vestlustüüpi intervjuust selle poolest, et viimase puhul toetutakse täielikult spontaansetele küsimustele ehk puuduvad eelnevalt paika pandud küsimused. (Gall et al 2003, viidatud Turner 2010: 755 kaudu).

Seetõttu sobis minu uurimiseesmäärke arvestades koguda andmeid pooleldi struktureeritud süvaintervjuude abil. Põhjalike selgituste ja personaalsete kogemuste saamiseks ei oleks piisanud standardiseeritud intervjuust, sest sellisel juhul oleksid jäänud vestluses esile kerkivad uued teemad puudutamata ning vastused kohati liiga pinnapealseks. Teisalt ei oleks sobinud ka mitteformaalne vestlustüüpi intervjuu, kus küsimused tuletatakse kohapeal, sest sellisel juhul oleksid võinud mõned olulised punktid ununeda. Parim lahendus oli lähtuda paika pandud intervjuukavast, aga kohandada seda vastavalt rääkija eelnevatele vastustele. Turner (2010: 755) sõnul võimaldab küsimuste kohandamine läheneda igale informandile personaalsemalt. Näiteks saab jätta esitamata need küsimused, millele informant on jutu käigus juba vastanud, või täpsustada neid teemasid, kus ta muidu süvitsi ei läheks.

Semistruktureeritud intervjuu eeldabki, et on eelnevalt paika pandud n-ö põhiküsimused, mida küsitakse kõikidelt informantidelt. Küsimused esitatakse enamasti sarnases järjekorras ja sarnase sõnastusega, et vastuseid oleks hiljem lihtsam analüüsida ja võrrelda. Samas jäetakse ruumi uue olulise informatsiooni kohta küsimiseks, n-ö täpsustavateks (*follow-up*) küsimusteks, kui ilmneb teemasid, mida põhiküsimused ei kata (Brett 2011).

Samas on oluline meeles pidada, et intervjuuerija ülesanne ei ole mitte üksnes küsimusi esitada, vaid ka vastuseid tähelepanelikult kuulata, et oluline informatsioon kinni püüda. Lisaks sellele toob Brett (2011) välja, et intervjuuerija peab ka oskama vastajat julgustada süvitsi rääkima oma vaadetest ja kogemustest, kuid peab ise samal jääma erapooletuks ega tohi anda hinnanguid.

Erinevalt eestlastega läbi viidud fookusgrupist pidasin õigeks teha teisest rahvusest inimestega individuaalintervjuud väga pragmaatilisel põhjusel. Erineva taustaga ning erinevates linnades elavate inimestega oleks olnud fookusgrupi kokkusaamine väga keeruline ja aeganõudev ülesanne. Individuaalintervjuude kasuks rääkis ka see, et inimesega individuaalselt vesteldes on ta enamasti valmis end rohkem avama ning rääkima pikemaid narratiive, mida antud juhul oli vaja.

3.2.1. Individuaalsete süvaintervjuude valim

Intervjuude valimi koostamisel lähtusin kriteeriumist, et inimene on tulnud välismaalt Eestisse ning pidanud sellega seoses muutma oma suhtlusvõrgustikku, sest ei saa uues

riigis elades kasutada harjumuspäraseid kontakte. Seega otsisin inimesi, kelle töö-, elu- või õpingukohas on enamik inimesi teisest rahvusest kui intervjueeritav ise, et uurida, kuidas ta on uues keskkonnas inimestega kontakte loonud.

Kui homogeenseks tunnuseks oli individuaalintervjuude informantide puhul asjaolu, et tegemist on mitte-eestlasega, kes on Eestisse elama tulnud teisest riigist, siis heterogeenseteks tunnusteks olid inimeste vanus, tegutsemisvaldkond, päritoluriik ning Eestis elatud aeg. Samuti püüdsin valimisse võrdselt kaasata nais- ja meessoost inimesi. Inimeste praegune elukoht minu jaoks eriti suurt tähtsust ei omanud, mistõttu on enamik informante Tallinnast ning üks Tartust.

Intervjueeritavad leidsin oma tutvusringkonnast ning oma tuttavate tutvusringkonnast. Samuti andsid mõned intervjueeritavad mulle juurde inimeste kontakte, kellega võiksin intervjuu teha (lumepallimeetod). Intervjueeritavate kohta leiab lisainfot tabelist 7.

Tabel 7. Individuaalintervjuude informandid

Informandi kood (sugu + vanus + riigi kood)	Päritoluriik	Valdkond, milles tegutseb	Eestis elanud
N23_AUS	Austraalia	Klienditeenindus rahvusvahelises ettevõttes	0,5 aastat
N30_USA	USA	Kunst, vabatahtlik	1,5 aastat
N31_RUS	Venemaa	Bioloogia	6 aastat
M23_GB	Inglismaa	Klienditeenindus rahvusvahelises ettevõttes	4,5 aastat
M27_USA ¹	USA	IT	3,5 aastat
M28_LV	Läti	IT	2 aastat
M36_CO	Colombia	Haridus	8 aastat

Algselt viisin intervjuu läbi ka ühe valgevenelasega, kes oli Eestisse tulnud juba nõukogude aja lõpus. Töö käigus otsustasin aga keskenduda siiski uusimmigrantidele, mistõttu tema intervjuud käesolevas töös ei kasuta.

Ka mitte-eestlastest informantidelt küsisin nende kokkupuudete kohta teisest rahvusest inimestega. Tulemused on välja toodud tabelis 8.

¹ Informandil on olemas ka sünnijärgne Eesti kodakondsus, kuna tema vanaisa on USAs elav eestlane.

Tabel 8. Intervjueeritud informantide kokkupuuted teistest rahvustest inimestega

Osaleja	Etnilised „teised“, kellega puutub kokku	Kokkupuutumise koht	Kokkupuutumise sagedus
N23_AUS	Peamiselt eestlased ja inglased; vähemal määral kasahh, brasiillane, sakslane, malaislane, kanadalane, venelased	Abikaasa eestlane; sõpruskonnas eestlased, inglased ja kanadalane; töö juures on rahvusvaheline seltskond; venelastega tänaval ja koerapargis	Eestlastest ja välismaalastest kolleegidega igapäevaselt, venelastega juhuslikud kokkupuuted
N30_USA	Ameeriklane, eestlased	Abikaasa ameeriklane, sõpruskonnas eestlased ja vabatahtliku tegevuse kaudu palju kokkupuuteid eestlastega	Igapäevaselt
N31_RUS	Eesti venelased, eestlased, valgevenelane	Sõpruskonnas eesti venelased; tööl rahvusvaheline seltskond	Igapäevaselt
M23_GB	Eestlased, soomlased, inglased, ameeriklased	Tüdruksõber soomlane; sõpruskonnas peamiselt eestlased ja soomlased, mõned inglased ja ameeriklased; töö juures rahvusvaheline seltskond	Eestlaste, soomlaste ja inglastega igapäevaselt; ameeriklastega harvemini
M27_USA	Eestlased, ameeriklane, läti venelased, slovakiid, leedulased, portugallased	Tüdruksõber eestlane; sõpruskond rahvusvaheline; tööl peamiselt eestlased ja läti venelased; huvitegevuste käigus peamiselt eestlased	Eestlaste, ameeriklaste ja läti venelastega igapäevaselt, teistega harvemini
M28_LV	Eestlased, eesti venelased	Tüdruksõber eestlane; sõpruskonnas ja töö juures peamiselt eestlased ja eesti venelased	Igapäevaselt
M36_CO	Eestlased, kolumbialane, lõuna-aafriklane	Abikaasa eestlane; Eestis elav õde kolumbialane; kolleegid peamiselt eestlased; tuttavate ring rahvusvaheline	Eestlastega igapäevaselt, teistega harvemini

3.2.2. Individaalsete süvaintervjuude läbiviimine

Individaalintervjuud viisin läbi perioodil 10.–19. märts 2014. Enamik intervjuueeritavatega kohtusin kohvikus, kolmega aga nende töö juures neile sobival ajal. Kõik intervjuud toimusid inglise keeles, välja arvatud vestlus informandiga M27_USA, kellega viisin intervjuu tema enda soovil läbi eesti keeles. Keskmiselt kestis intervjuu 70-80 minutit.

Kuigi püüdsin intervjuueerides lähtuda eelnevalt koostatud intervjuukavast, ei pidanud ma vajalikuks üle küsida küsimusi, millele intervjuueeritav oli juba vestluse käigus vastanud. Samuti varieerisin üsnagi palju küsimuste järjekorda vastavalt sellele, kuidas vestlus kulges. Enamik küsimusi puudutas inimesi, kellega informant Eestis olles suhtleb, ja seda, kuidas ning kelle kaudu on ta need kontaktid leidnud. Samuti küsisin tema meediatarbimise harjumuste kohta. Nagu fookusgrupiski kasutasin ka individaalsete süvaintervjuude puhul informantide stimuleerimiseks kampaania „Erinevus rikastab“ rassismi- ja ksenofoobia teemalisi plakateid (vt intervjuukava Lisast 2).

Olgugi et enamik intervjuude puhul oli tegemist individaalsete intervjuudega, oli ka kaks erandit. Esiteks oli austraallasest informandil kaasas eestlasest abikaasa, kes töötab suure osa ajast Soomes, kuid juhtus intervjuu läbiviimise päeval Eestis olema. Abikaasa vestlusesse oluliselt ei sekkunud, kuid aeg-ajalt täiendas informandi vastuseid või tuletas talle konkreetseid situatsioone meelde. Selles mõttes täitis niisugune „pooleldi“ paarisintervjuu hästi oma eesmärgi.

Teisel juhul tegin paarisintervjuu informantidega N31_RUS ja nõukogude ajal sisserännanud valgevenelasega (olgugi et viimase vastuseid käesolevas töös ei kasuta), kuna tegemist oli kolleegidega. Esialgu plaanisin intervjuu teha üksnes esimesega, kuid intervjuu kokkuleppimise faasis ilmnas, et informandil on ka kolleeg, kes on Eestis mitmeid aastaid elanud ning on huvitatud oma kogemuste jagamisest. Aja kokkuhoidmise huvides (viisin intervjuu läbi tööpäeva keskel) ja võttes arvesse asjaolu, et kolleegidena viibivad informandid niikuinii samas ruumis, otsustasin teha nendega paarisintervjuu. See aga ennast eriti ei õigustanud, sest tundsin, et informandid hoiavad end vastates tagasi, püüdes anda võrdlemisi põgusaid vastuseid, et mitte lasta teisel intervjuueeritaval oma rääkimiskorda liialt kaua oodata.

3.3. Andmete analüüs

Kodeerisin nii fookusgrupi-intervjuu kui individuaalsed süvaintervjuud Schatzki (2013) poolt välja pakutud praktikaelementide jaotuse järgi, mida kirjeldasin täpsemalt peatükis 1.1.4. Nendeks elementideks on praktilised arusaamad, reeglid, teleoloogilised struktuurid ja üldised arusaamad. Informantide vastuste analüüsimiseks kasutasin nii vertikaalset kui horisontaalset analüüsi.

Kuna kasutasin andmete kogumiseks intervjuusid (vaatlus oleks eeldanud pikemat ja põhjalikumat planeerimist), tõlgendasin informantide teksti kui nende praktikate representatsioone. Intervjuude käigus võib küll minna teatud hulk infot kaduma (vt ka meetodi kriitika alapeatükki), sest tegemist on informandi subjektiivse (vahendatud) tõlgendusega, kuid see võimaldab siiski mingil määral joonistada välja informantide kogemusi ja praktikaid.

3.4. Varasemate uuringute teisene analüüs

Tuginen oma töös ka varasematele uuringutele, millega enda uuringutest leitud andmeid toetada või täiendada. Integratsiooni tõhususe monitoorimiseks on läbi viidud mitmeid uuringuid ja analüüse, mis annavad muuhulgas ülevaate ka rahvustevaheliste kontaktide olemasolust ja sagedusest Eestis. Eelkõige viitan 2011. aasta integratsiooni monitooringu tulemustele, aga ka näiteks uuringutele, mis puudutavad uussisserändajaid („Lõimumisvaldkonna sotsiaalsete gruppide uuring“).

3.5. Meetodi kriitika

Kruegeri ja Casey (2009: 13) sõnul ei ole ükski meetod täiuslik. Iga meetodi tulemuslikkus sõltub sellest, kuidas seda kasutatakse, samuti uurija enda oskustest ning keskkonnast, kus uuring läbi viiakse. Seetõttu lasub uurijal endal suur vastutus nii uuringu jaoks küsimuste koostamisel, uuringu läbiviimisel kui tulemuste tõlgendamisel.

Kvalitatiivsete meetodite üks kriitikaid on selle subjektiivsus ja sõltuvus uurijast. Tulemuste kvaliteedi määrab intervjuerija või fookusgrupi moderaatori oskused, kogemused ja tundlikkus (Anderson 2006). Kuigi eetiline uurija distantseerib end uuritavast teemast ja püüab oma sõnakasutuses olla maksimaalselt neutraalne, ei ole

võimalik subjektiivsust täielikult ära kaotada. Benitt (2013: 10) toob välja, et kvalitatiivsete meetodite kasutamise puhul tuleb uurijal olla eriti tähelepanelik oma rollist uurimuse erinevates etappides. Oma rolli ja positsiooni pidev peegeldamine läbi uuringuprotsessi muudab protsessi läbipaistvamaks ja seega kokkuvõttes usaldusväärsemaks (*ibid.*).

Teiselt poolt tuleb käesolevat tööd lugedes arvesse võtta, et sarnaselt teistele kvalitatiivsetele uuringutele ei ole ka minu töö tulemused üldistatavad kogu populatsioonile. See ei ole ka käesoleva uurimuse eesmärk. Soovin oma magistritööga inimeste kogemusi ja arvamusi kirjeldada, neile põhjendusi otsida ning neile toetudes vastavaid soovitusi välja pakkuda.

Nii fookusgrupi kui individuaalintervjuude puhul võib kriitikana välja tuua veel sellegi, et need ei pruugi olla kõige usaldusväärsemad andmekogumismeetodid selles mõttes, et intervjuueeritavad ei pruugi jääda vastates täiesti ausaks. On loomumane tahta paista targema, kogenuma ja ratsionaalsemana, kui tegelikult ollakse. Kuna intervjuud ei olnud anonüümsed (st intervjuueerijaga tuli suhelda näost näkku), võisid intervjuueeritavad tunda vajadust anda „õigeid“ vastuseid ja näidata end võimalikult heast küljest (Hirsjärvi et al 2005: 193). See oht on kõikide meetodite puhul, kus inimene peab küsimustele vastama, olgu selleks fookusgrupp, süvaintervjuu või isegi ankeetküsitlus (Krueger & Casey 2009: 13).

4. TULEMUSED

Käesolevas peatükis tutvustan magistritöö olulisemaid tulemusi, mis põhinevad fookusgrupi-intervjuul ja individuaalintervjuudel ning mida toetavad varasemalt tehtud uuringute tulemused. Empiirilised tulemused on toodud välja vastavalt Theodore Schatzki (2013) praktikaelementide jaotusele, kus ta eristab praktilisi arusaamu, reegleid, teleoloogilisi struktuure ja üldisi arusaamu. Kohati on elementide eristamine tinglik, sest need on omavahel läbipõimunud ning seega raskesti piiritletavad. Olgu öeldud, et viitan uuringus osalenud mitte-eestlastest informantidele nii sõnadega „uussisserännanud“ kui „mitte-eestlased“ (kohati ka „välismaalased“) paralleelselt.

Peatükk jaguneb viieks suuremaks alapeatükiks. Esimesed neli peatükki vastavad Schatzki praktikaelementidele ning viiendas alapeatükis toon empiirilised tulemused välja kokkuvõtva tabelina.

4.1. Praktilised arusaamad

Informantide praktilised arusaamad näitavad antud kontekstis täpset teadmist, kuidas suhelda teiste rahvuste või ühe konkreetse rahvuse esindajatega. Need hõlmavad näiteks konkreetseid kehalisi tegevusi ja oskusi nagu vestluse alustamine, suhtluskeele valimine jne.

4.1.1. Kontakti alustamine

Intervjuudest nähtub, et informantidel on välja kujunenud teatud mõttes strateegiad, kuidas teisest rahvusest inimestega suhtlust alustada, neist aru saada ja nendega häid suhteid hoida. Nii eestlastest kui mitte-eestlastest informandid leiavad, et teisest rahvusest inimestele on vaja veidi teistmoodi läheneda kui oma rahvuskaaslasele. Kui eestlaste jaoks tähendas „teisiti lähenemine“ enamasti seda, et teisest rahvusest inimesega on lihtsam suhelda, kuna mitte-eestlased on enamasti avatud inimesed ja otsivad ise kontakti, siis uussisserännanute jaoks oli eestlastega suhtlemine suurem väljakutse.

N31_RUS: Esimest korda, kui nendega [eestlastega] tuttavaks saad, siis nad ei tea sind ja nad kardavad lähemale tulla. [...] Ma arvan, et Venemaal toimub see [kontakti loomine] kiiremini, aga Eestis oled lihtsalt siin ja inimesed... mõnikord nad isegi ei näe sind. See lihtsalt võtab aega, enne kui nad sind tähele panevad.

Intervjuudest ilmneb, et uussisserännanud on ise enamasti need, kes teevad kontaktide loomisel esimese sammu ja alustavad eestlastega suhtlemist. Ühelt poolt võib põhjenduseks tuua selle, et väljakujunenud sõprusringkonnaga eestlane ei pruugi olla nii väga huvitatud oma suhtevõrgustiku laiendamisest kui Eestis kontakte otsiv mitte-eestlane. Teiselt poolt on julgus või soov vestlust alustada seotud inimese isikuomadustega: sageli on mitte-eestlased kultuuriliste erinevuste tõttu ekstravertsemad ja harjunud võõrastega suhtlema (*small talk*'i kultuur). Samas ei saa eeldada, et teisest rahvusest inimese jaoks on vestluse alustamine ja jätkamine alati lihtne – seda eriti siis, kui kaaslane ei näi ise olevat suhtlusest huvitatud.

M23_GB: Kui tahad leida uusi sõpru, pead olema väga aktiivne, isegi nii aktiivne, et tunned juba, et oled liiga pealetükkiv, sest sina oled alati see, kes neid kutsub. Aga ma jõudsin arusaamisele, et ka mina ei taha seda teha, aga lihtsalt pean. [...] Kui sa ei taha olla alati see, kes kutsub inimesi välja, aga nemad ise seda ei tee, siis sa lihtsalt pead seda ise tegema.

Teisalt leidsid mitte-eestlastest informandid, et neil kui välismaalastel on teatud eelised tutvuste loomisel, sest nad mõjuvad sageli eksootilisena ning eestlased näevad neid millegi uude ja põnevana. See tähendab, et ollakse valmis välismaalasest kolleegi või klienti aitama või tema tegemiste vastu huvi tundma.

N23_AUS: Ja inimesed kalduvad olema nagu: „Oo, välismaalane! Ma aitan sind!“ Jah, neile see meeldib. [...] Keegi ei ole minuga kunagi imelikult käitunud selle tõttu, et näevad, et olen välismaalane. Enamik inimesi võtab seda kui midagi uutset [...] .

Uus tähendab aga sageli ka midagi võõrast või tundmatut, mis võib olla vastupidiselt põnevale hoopis hirmutav või ebameeldiv ja millega ei taheta end pikaajaliselt siduda. Seetõttu mõjub eksootilisus teiselt poolt ka takistusena, mis ei lase kontaktil edasi areneda.

Siiski domineerib mitmel puhul seisukoht, et just eestlased on kontaktide loomisel passiivsem pool. Mitte-eestlased tõlgendavad seda ühest küljest kui kultuurilist eripära („eestlased ongi kinnised“), teisest küljest kui vastumeelsust teisest rahvusest (st enamusest erineva) inimesega suhelda. Eestlaste fookusgrupp kinnitas mitte-eestlaste arvamust: fookusgrupi-intervjuust ei paistnud välja initsiatiivikust teisest rahvusest inimesega kontakti luua, pigem jäi mulje, et jäädakse suhtluses passiivsesse rolli (teenindatakse teisest rahvusest kliente, abistatakse välismaalasi siis, kui abi palutakse jne).

Võimalik, et mitte-eestlaste aktiivsus kontakti alustamisel ongi tekitanud eestlaste (alateadliku) passiivsuse, mida mitte-eestlasest partner võib aga tõlgendada kui eestlasepoolset soovimatust kontakti alustada või suhelda. Kuigi passiivsust võib pidada rahvuslikuks eripäraks, on see teiselt poolt muutunud ka autostereotüübiks (ehk selleks, mida eestlased ise endast arvavad): teised rahvused on alati aktiivsemad ja „meie“ eestlastena alati vaashoitud. See võib mingil määral võimendada teatud käitumismustreid, antud juhul näiteks pärssida eestlastepoolset aktiivsust kontakti alustamisel. Samas on igas rahvusrühmad erinevaid isiksusi – nii avatumaid kui kinnisemaid –, mistõttu ei saa üht loomuomadust laiendada kogu rahvusrühmale. Suhtluse alustamist võivad takistada sageli hoopis muud põhjused, situatsioonist tulenevad tõrked (nt häbenetakse keeleoskamatust), mis pärsivad mõlemalt poolt kontakti alustamist.

Eestlaste passiivsuse tõttu on teistest rahvustest inimestel Eestis olles lihtsam leida sõpru ja tuttavaid just teiste mitte-eestlaste seast, mitte niivõrd eestlaste seast. See on ilmnenu ka varasematest uuringutest (nt Vallimäe 2013: 94). Näiteks tõid mitte-eestlastest informandid välja, et teiste mitte-eestlastega ollakse sarnases olukorras ja seetõttu mõistetakse üksteist paremini. Samuti leiti, et siinsetel inimestel on sageli oma väljakujunenud sõpruskond olemas (nt sõbrad koolist ja ülikoolist) ning neil ei ole huvi seda ringi oluliselt laiendada. See aga takistab mitte-eestlastel nendega aktiivselt lävimast.

M36_CO: Me käisime [eestlasest tuttavaga] metsas koertega jalutamas ja ta on väga tore mees, avatud mõttemaailmaga ja me võime rääkida põhimõtteliselt kõigest. Aga suhtlemine temaga on ainult temaga. Ei ole mingit võimalust, et ta kutsuks mind enda sõpradega koos peole [...]. Millegi pärast inimesed otsustavad, et neil on oma sõpruskond olemas ja seda ei ole vaja segada teiste ringkondadega, seda ei ole vaja laiendada.

Siin mängivad rolli just inimeste erinevad huvid: hiljuti sisse rännanutel ongi utilitaarselt vajalik luua uusi kontakte, et kiiremini kohaneda, samas kui eestlastel see utilitaarne vajadus puudub. Seega on kontaktide loomine kui praktiline arusaam tihedalt seotud teleoloogiliste struktuuridega ehk millise eesmärgiga midagi tehakse.

Uue inimese sõpruskonda kaasakutsumine on üldisemalt seotud sõprade ja tuttavatega koostegutsemise praktikatega (s.o sõpruskonnasiseste praktikatega). Sõpruskonnas võivad olla välja kujunenud vaikimisi reeglid kellegi kaasakutsumise suhtes, mistõttu on „uustulnukate“ sõpruskonda pääsemine üsna piiratud. Näiteks võib jääda puudu oskustest kaasata uut inimest sõpruskonnale omastesse jututeemadesse. Seega võiks uue inimese

kaasamine lihtsam olla koosviibimisel, kus on rohkem füüsilist tegevust ja mis loob seega ühiseid kogemusi, mis annavad omakorda jututeemasid edasiseks.

Intervjuude põhjal näib eestlase ja mitte-eestlase roll suhtluse alustamise puhul küllaltki ebaproportsionaalne. Eestlased ei näi teadvustavat vajadust olla esimese sammu tegija, vaid jäävad suhtluses pigem reageerija rolli (osaletakse suhtluses siis, kui nende poole pöörduakse). Eestlased eeldavad, et teise rahvuse esindaja peabki olema suhtluses aktiivsem osapool (mitte-eestlasel on ju huvi kontakte leida suurem), aga sageli ei pruugi see olla mitte-eestlasele jõukohane või seda tunnetatakse raske, disproportsionaalsena. See lahkeli arusaamades võib soodustada uutel sisserännanutel kontaktide loomist hoopis teiste („vanade“) sisserännanutega ja nende kaudu kogukonda lõimumist.

4.1.2. Keeleoskus suhtluse osana

Üheks viisiks, kuidas teisest rahvusest inimesega suheldes „jääb murda“, tõid fookusgrupis osalenud eestlased välja tahte ja oskuse rääkida kohalikus keeles – olgu see Eesti pinnal või turistina välismaal olles. Kuigi üksikute sõnade tundmine ei paranda oluliselt üksteisest arusaamist, mõjub see informantide arvates sõbralikult ning kohalikke austavalt. Toodi välja, et sageli piisab ka üksnes püüdlusest, väikesest jõupingutusest, et parema suhtumisega (kas või mõnes muus keeles) jätkata, samal ajal kui vastupidine käitumine võib kontakti jätkumisele väga negatiivselt mõjuda.

N45_EST: [Töö juures] On teatud seltskond, kes tuleb ja üritab hakata sinuga eesti keeles rääkima. Okei, ma saan aru, et ta ei saa minuga hakkama, las ta räägib vene keeles. Aga on teatud seltskond, kes tuleb ja ta üldse ei püüagi. Tavaliselt nad küsivad, et kas ma võin rääkida vene keeles, eks ju. Okei, no räägi, mul ei ole selle vastu midagi. Aga ta tuleb, trambib sisuliselt kahe jalaga sisse ja ta ei püüagi eesti keeles sõnagi rääkida. Vot siis ma tunnen, et mul hakkab viha keema. No üritagi siis! Püüagi!

Täpselt sama tõdemuseni jõudsid oma kogemustele tuginedes ka mitte-eestlastest informandid. Kohalikku keelt rääkides saadakse kergesti eestlaste tähelepanu ja häälestatakse vestluskaaslane n-ö sõbralikumale lainele, kust vajadusel teises keeles edasi minna. Kuna ollakse teadlik eestlaste kaitsvast suhtumisest oma keelde ja kultuuri, leitakse, et eesti keele või isegi üksikute eestikeelsete fraaside kasutamine annab eestlastele märku, et kohalikke reegleid austatakse ning ollakse valmis suhtlemise nimel pingutama. Sageli sellest kontakti loomiseks piisabki.

M23_GB: Kui sa lähed [eestlaste juurde] ja ütled „Excuse me, do you speak English?“, vastavad nad lihtsalt „No!“. [...] Ilmselgelt nad saavad aru, mida sa ütled, aga nad ütlevad lihtsalt „No!“. Alati tundub see nagu „Ei! Mine ära!“. [...] aga ma leidsin viisi, kuidas sellest üle saada – lihtsalt mine nende juurde ja kohe ütle: „Tere. Kas me võime rääkida inglise keeles?“ Ja koheselt on nende vastus: „Ah? Mida? Jah, ma arvan, et võime küll.“

Järelikult on kohaliku keele üksikute sõnade kasutamise puhul tegemist harmoneeruva praktilise arusaamaga, mis suhtlusolukorras ilmselt konfliktini ei vii. Üksikute sõnade kasutamine, nagu „tere“ ja „palun“ ei loo kummaski osapooles eeldust, et järgnev vestlus toimub eesti keeles, kuid see signaliseerib head tahet. Eestlastest informandid tunnistasid, et sageli on just nemad ise vastutulelikum pool, kes teeb ettepaneku rääkida teises (vestluspartnerile n-ö mugavamas) keeles. Keelevahetuse põhjused on tihti just pragmaatilised („saab kiiremini“).

N45_EST: Tavaliselt minnaksegi venelastega seda teed, et ah, et kui ta hakkabki seal midagi eesti keeles purssima, siis ma parem räägin temaga vene keeles, saab kiiremini.

Kui eesmärgiks on seatud see, et asjad saaksid aetud nii kiiresti kui võimalik, jääb kokkupuude teisest rahvusest inimesega enamasti üksnes funktsionaalsele tasandile ja kestab seni, kuni „asjad saavad aetud“. Sel juhul ei arene kontakt aga edasi ei keelelises ega sisulises mõttes, st ei looda võimalusi arutada teisi teemasid.

Kuigi keeleoskust peeti teisest rahvusest inimesega suhtlemisel üheks olulisimaks oskuseks, ilmnes, et informantidel on olnud ka olukordi, kus keeleoskusest on puudu jäänud ja seetõttu on tulnud võtta kasutusele teistsugused lahendused, et asjad siiski aetud saaks. Nii eestlastest kui mitte-eestlastest informandid ise väitsid, et keeleoskuse puudumise taha asjaajamine reeglina ei jää, sest viise, kuidas ennast teisele arusaadavaks teha, on mitmeid. Sageli aitab üksteisest paremini aru saada näiteks see, kui suheldakse kirja teel.

N25_EST: [...] kuna meie töökeel on ikkagi eesti keel ja nemad [vene rahvusest inimesed] elavad ka Eestis, nad on eesti kliendid, siis me palume näiteks, kui neil on mingi probleem, pöörduda kirja teel, et siis nad saavad paluda kellegi abi [eesti keeles] sõnastamisel või kasutada kas või Google Translate'i, saata oma mure kirja teel ja samamoodi me vastame neile [eesti keeles] kirja teel. Ja siis üldiselt saab need lahendatud.

Eelnevast katkest nähtub, et suhtluskeele vahetust ei toimu olukorras, kus eestlasest teenindaja ei tunne end võõrkeelt rääkides piisavalt mugavalt. Sellisel juhul apelleeritakse

pigem argumendile, et Eestis elavad mitte-eestlased peavad olema valmis suhtlema eestlastest klienditeenindajatega riigikeeles, seda enam kui tegemist on pikka aega (või kogu elu) Eestis elanud inimestega. See näitab, et eestlased näevad mitte-eestlasi selle osapoolena, kes peab kohalike oludega kohanema, mitte vastupidi.

Mitte-eestlastest informandid pidasid eesti keele oskust vajalikuks küll eestlastega heade ja püsivate suhete loomisel, kuid mitte nii väga igapäevases elus hakkamasaamiseks. Igapäevaste protseduuride puhul leiti, et enamik juhtudel saab hakkama ka mõne teise keelega või kasutades kehakeelt, mis on universaalne vahend üksteise mõistmiseks.

N23_AUS: Igapäevaste asjade puhul, näiteks apteegis käimise puhul – ma lihtsalt lähen. Küsin neilt, kas nad räägivad inglise keelt, ja kui mitte, siis ma lihtsalt osutan millelegi ja ütlen erinevaid eestikeelseid sõnu, mis mulle pähe tulevad, näiteks „nina“, „külm nina“. Tavaliselt see töötab. Nad leiavad, et see on päris naljakas.

Kuigi eelnevatest väljavõtetest nähtub, et keeleoskuse puudumine ei välista suhtlust teisest rahvusest inimesega, on ilmne, et keeleoskuse täielik puudumine ja nn eristrateegiate kasutamine ei võimalda pidada tähenduslikke vestlusi ega luua tugevamaid kontakte: suhtlemine jääb üksnes väga pragmaatilisele tasandile ja kestab seni, kuni „asjad saavad aetud“. Seega on sõna otseses mõttes ühise keele leidmine omavahelise suhtluse juures üks olulisimaid faktoreid – olgu selleks keeleks siis eesti, vene, inglise või mis tahes muu keel.

Selles mõttes on keeleõppe soodustamine riiklikul tasemel kahtlemata vajalik samm. Heal tasemel keeleoskus aitab luua püsivaid kontakte teist keelt emakeelena kõnelevate inimeste seas, olla kursis riigis toimuvaga ning leida töö, mis kõik on integratsiooni olulisteks eeldusteks. Eestis pakub MISA mitmeid eesti keele omandamise võimalusi, samuti toimub aktiivne keeleõpe koolides ja näiteks keelekümbelprogrammi kaudu. Hiljuti loodi ka veebipõhine ja interaktiivne eesti keele e-kursus nimega „Keelekliik“, mis on mõeldud algajatele keeleõppijatele. See võimaldab õppida eesti keelt nii vene kui inglise keele baasil ja on kättesaadav kõigile internetikasutajatele tasuta.

Teiselt poolt on räägitud inglise keele järjest suurenevast kasutusest noorte omavahelises suhtluses (Vihalemm 2011: 120), seega võib just inglise keel olla n-õ neutraalseks sillaks eri rahvusest inimeste vahel. Eestlaste oskus ja valmisolek kasutada vene keelt on kiiresti langenud, seevastu inglise keele oskus on tõusmas (Vihalemm 2012). Samas tekib inglise keele kasutamise puhul pinge praktiliste arusaamade („räägime selles keeles, milles on

mugavam“) ja reeglite (eesti keele väärtustamine, vt „Reeglite“ alt, ptk 4.2.2) vahel. See vastuolu ei pruugi lasta tekkida sisulisematel, mõtestatumatel kontaktidel, kuna inglise keelt nähakse eelkõige „asjaajamise“ keelena. Kui edasine suhtlus ei ole keelebarjääri tõttu aga võimalik, siis loobutakse.

Teiste riikide praktikatest on keeleõppe võimaldamise poolest edulugudena esile tõstetud nii Soomet kui Taanit (Kallas et al 2014), kus välismaalaste keeleõpet korraldab kohalik omavalitsus, kuid seda tasustab riik. Teenuse lähedus ehk keeleõppe korraldamine kohaliku omavalitsuse tasandil muudab teenuse kergesti kättesaadavaks kõikidele soovijatele. Eestis on probleeme nähtud peamiselt selles, et riik finantseerib küll eesti keele kursusi vene keele, kuid mitte inglise keele baasil (Kriger & Tammaru 2011: 220).

Samas, kui eesti keele oskus on ainus „värv“, mille kaudu on omavahelised kontaktid võimalikud, tekitab see mitte-eestlaste jaoks ummikseisu, kuna keelt õpitakse pikka aega. Kuigi keeleõpet soodustaks ja kiirendaks just eestikeelses seltskonnas viibimine, nähtub mitmest uussissrerännanu intervjuust, et osalise keeleoskusega mitte-eestlasel on eestlaste seltskonda pääseda väga keeruline. Kui keeleoskuse puudumine ei ole enamasti otsustavaks takistuseks kahe inimese vahelise suhtluse korral, siis toodi välja, et see, millist keelt omavahel kõneldakse, omandab suure tähtsuse just grupiga koos olles. Tõdeti, et suuremas grupis läheb vestlus ikkagi enamasti üle sellele keelele, mida kõneleb enamus, mistõttu võib keelt mitteoskav grupiliige jääda vestlusest kõrvale.

N31_RUS: [...] kui oled inimesega koos, ainult kahekesi, ei ole oluline, et te saaksite üksteisest nii lihtsalt aru, aga kui on tegemist suure grupiga ja sa tahad olla suures grupis, on keel oluline. [...] Näiteks kui tahan kutsuda ühe inglise keelt kõneleva inimese oma venekeelsesse gruppi... inglise keelt kõnelev inimene jääb grupist välja. Ma tean, et lõpuks räägime me vene keeles, me ei räägi kogu aeg inglise keeles.

See võib olla ka põhjuseks, miks eestlased ei taha kutsuda teisest rahvusest inimesi oma sõpruskonda – omavaheline suhtlemine grupis muutub selle võrra keerulisemaks. Kui teisest rahvusest inimene eesti keelt üldse ei oska, on justkui paratamatu, et ta jääb vähemalt osaliselt vestlustest kõrvale. Seega võib öelda, et eestikeelses seltskonnas viibimine on ehk õpetlik ja hea keelekümbelust soovivale välismaalasele, aga mitte esimesi kontakte loovale ning alles lühikest aega siinviibinule.

Mitte-eestlastest informandid on enda sõnul tajunud eestlastega suheldes seda, et keeleoskust puudutava suhtes ollakse väga karmid ja nõudlikud. Sellist suhtumist küll

mingil määral mõisteti, „arvestades pingeid, mis on tingitud inimestest, kes on siin elanud mitmeid aastaid, kuid pole kunagi eesti keelt õppinud“ (N30_USA), mis annab märku sellest, et ka uussisserändajad arvestavad eestlaste ajaloolise kogemusega. Teiselt poolt leiti, et selliste nõudmiste juures ei ole välismaalasel kunagi võimalik gruppi täielikult sisse pääseda, kuna võõrast aktsenti ära kaotada on väga raske.

M27_USA: [...] ma näen vaenulikkust inimeste silmis, nagu „Oh my God, jälle keegi üritab sellise halva eesti keelega. Oh, how disappointing.“ Ja siis jälle vahetavad inglise keele peale. [...] inimesed tundsid, kui tugev minu aktsent oli, ja ei tahtnud sealt jätkata, sest see võtaks neilt liiga palju effort’it.

Nagu nähtub viimasest intervjuukatkest, peeti kohati isegi ebaviisakaks, kui eestlased ei austanud mitte-eestlase pingutusi rääkida kohalikus keeles. Siin võib märgata selget vastuolu: nii eestlased kui mitte-eestlased tõid eesti keele kõnelemise välja kui kontakti soodustava asjaolu, mis toimib „jäämurdjana“ ja mida eestlased hindavad. Samas näevad uussisserännanud, et eesti keele (valesti) kasutamine vestluse kulgedes saab eestlastelt heakskiidu asemel hoopis negatiivse reaktsiooni.

Mitte-eestlastest informandid leidsid, et eestlaste karmid nõuded keeleoskusele ei ole kooskõlas sellega, kuidas keeleõppijaga reaalselt käitutakse. Näiteks ei toimi eestlastest vestluspartnerid keeleõppimise ajal abistajatena ega paranda keeleõppijaid vigade tegemise korral. Mitte-eestlastest informandid tõid välja, et eestlaste soov julgustada välismaalasi eesti keeles rääkima võib viia selleni, et tegelikult ei aidata välismaalast keeleõppega kuidagi edasi, st ollakse liiga vaimustunud välismaalase entusiasmist ning ignoreeritakse tehtavaid vigu.

M23_GB: Kui sa räägid eesti keeles, võid sa öelda lause, mis ei tähenda midagi, ja nemad lihtsalt ütlevad: „Oo, see on imeline!“, sest sa püüad, sa pingutad ja nad ei taha sind heidutada. [...] Ma veetsin tõenäoliselt kaks esimest aastat Eestis elades, käies poes ja küsides „Kas mul on kilekott, palun?“. [...] Ma ei saanud sellest kunagi aru, sest keegi ei öelnud midagi.

Seega on eesti keele kasutamine vestluse alguses justkui kontakti soodustav, aga vestluse kulgedes pigem pärssiv tegur. Põhjus võib olla nii selles, nagu tõi välja informant M28_LV, et „kui sa ei räägi eesti keelt ilma aktsendita, oled sa autsaider“. Teisalt aga võivad eestlased kasutada keelevahetusstrateegiat selleks, et panna vestluse teine osapool end mugavamalt tundma ja olla „külalise“ suhtes vastutulelik, mistõttu ollaksegi valmis minema kiiresti üle teisele keelele. See võib olla aga väga sõltuv konkreetsest situatsioonist ja inimesest, näiteks võivad eestlased skeptilisemad olla nende inimeste suhtes, kes on

elanud Eestis aastakümneid ega räägi sõnagi riigikeelt, kui nende suhtes, kes on Eestis elanud paar aastat. Samuti, kuna eestlaste inglise keele oskus on järjest paranemas, võib vastutulelikkus olla tingitud sellest, et mitte-eestlasega suhtlemine annab võimaluse inglise keelt praktiseerida. Selle tõid välja ka mitte-eestlastest informandid.

N23_AUS: Noorte inimestega on lihtne. Paljud noored tahavad harjutada oma inglise keelt ja nad tahavad rääkida inglise keeles. [...]. See on nende jaoks hea, minu jaoks võib-olla mitte nii hea, sest ma suudaksin õppida [eesti keelt] natuke rohkem siis, kui ma oleks sunnitud seda tegema.

Keelebarjäär ei takista mitte üksnes üksteisest arusaamist, vaid võib informantide kogemusele tuginedes hakata negatiivselt mõjutama ka uute tutvuste leidmist. Just ebatäiusliku keeleoskuse tõttu kannatab eneseväljendus, mistõttu ei suudeta n-ö konkureerida nende sõpradega, kes saavad rääkida oma emakeeles ning ennast seega mitmekülgsemalt ja värvikamalt väljendada. Seetõttu võivad paljud vestlused eestlaste ja mitte-eestlase vahel jääda pigem pinnapealseks, mis omakorda pärsib tähenduslike ja pikaajaste suhete loomist: inimene, kes ei suuda end vabalt väljendada, ei ole huvitav vestluskaaslane.

M27_USA: [...] olles selline keelehuviline, nagu ma olen, ma alati väga rõhutan seda, et ei, räägime eesti keeles, mis väga piirab mind mõnes mõttes. Eriti kui rääkida uue inimesega, ma komistan nii palju rohkem kui näiteks siis, kui ma lähen koju ja räägin oma tüdrukuga, ma kujutan ette. [...] Ja ma tutvun uue inimesega ja ma üritan temaga eesti keeles hakkama saada, ma räägin kohmakalt, see tähendab ma ei oska ennast väljendada, see tähendab, et ma ei ole nii huvitav võib-olla, kui ma võiksin olla, me ei leia ühispunkte omavahel.

Seega nähakse eesti keele (ja mis tahes emakeelest erineva keele) oskust nii piirava kui võimaldavana. Ühelt poolt loob see võimalusi teisest rahvusest inimesega suhelda ja teenida kohalike seas plusspunkte, teiselt poolt pärsib võõrkeeles rääkimine eneseväljendust ja tekitab seega suhtlustõkkeid.

Intervjuudest ilmneb veel, et eestlased näevad mitmel juhul keelelist kohanemist ühepoolsena: mitte-eestlased peavad õppima eesti keele ära ning alles siis on võimalik nad enda sõpruskonda kaasata. Ennast aga ei nähta keele- ja kultuuriliste oskuste vahendajatena, mis aitaks mitte-eestlastel kiiremini kohaneda ja õppida.

Jääb mulje, et eestlased oskavad suhelda mitte-eestlastega pragmaatilisel ehk n-ö asjaajamise tasandil, kus kontakt on lühiajaline ja hõlmab mitte-eestlase teenindamist või muul moel aitamist. Selleks on olemas kindlad implitsiitsed kokkulepped, nt üleminek

mitte-eestlase jaoks sobivale keelele, kehakeele kasutamine üksteise mõistmiseks jne. Samuti paistab, et on olemas oskused suhelda väga integreerunud ja estofiilse mitte-eestlasega, kelle eesti keele oskus on kõrgel tasemel ja kellega saab seetõttu suhelda kui eestlasega (sh kutsuda seltskondlikele koosviibimistele). Segadus valitseb aga nendes toimumisviisides, mis puudutavad suhtlust nende mitte-eestlastega, kes soovivad pinnapealsetest kontaktidest edasi liikuda, aga kes näiteks ei ole Eestis veel piisavalt kaua elanud, et olla estofiili staatuses. Praktiliste arusaamade tasandil ei ilmnunud, kuidas eestlased tulevad toime nende mitte-eestlastega, kes on nende kahe äärmuse vahepeal.

4.1.3. Teiste inimeste ja ühiste tegevuste roll omavahelises suhtluses

Vestlustes Eestisse elama tulnud välismaalastega oli fookus suuresti sellel, kus ja kuidas leiti endale eestlaste seas kontakte olukorras, kus ei saanud loota olemasolevatele tutvustele ning kus lisaks uuele elukeskkonnale oli võõras ka kohalik keel ja kultuur. Osa intervjuueeritavaid oli tulnud Eestisse oma eestlasest elukaaslase/abikaasa tõttu, mis tähendas, et neil oli olemas konkreetne inimene, kelle poole küsimuste korral pöörduda ja kes oli abiks suhtevõrgustiku laiendamisel.

M36_CO: Ma ei otsinud inimesi, kellega üksi välja minna. Ma toetusin palju rohkem oma naise kaudu leitud suhetele [...].

Siit järeldub, et eestlasest abikaasa või sõber toimib sotsialiseeriva agendina ehk inimesena, kes on nii kultuurireeglite kui kontaktide vahendaja rollis. Viimastest intervjuukatketest võib järeldada, et elukaaslase/abikaasa kaudu uute tutvuste leidmine võib kohati olla aga ka mingil määral piirav, sest tutvusi ei leita mitte ühiste huvide või isikuomaduste sobivuse põhjal, vaid ollakse justkui kohustatud suhtlema inimestega, kellega kaaslane suhtleb. Kuigi see on küllalt mugav võimalus kiiresti sõprade ja tuttavate leidmiseks, ei pruugi need suhted olla püsivad ja tähenduslikud, kuna pole tekkinud iseeneslikult. Nii näiteks tõdes intervjuueeritav M36_CO, et ei saa olemasolevaid tuttavaid tõelisteks sõpradeks pidada.

M36_CO: Mul on tuttavad. Sõbrad? Mul oli sõber [viitab välismaalasest töökaaslasele Eestis] [...] ja ta suri siin poolteist aastat tagasi. Nii et see on väga raske. Aga tead, võib-olla meist said nii head sõbrad sellepärast, et olime põhimõtteliselt samas situatsioonis.

Intervjueeritavate seas oli ka neid, kel tuli leida iseseisvalt toetavad kohalikud, kelle abil tasapisi oma suhtevõrgustikku laiendada. Selleks liituti erinevate organisatsioonidega, näiteks hakati käima koos eestlastega laulukooris, otsiti võimalusi trennis käimiseks, liituti orkestriga ning välismaalaste kogukonna ja sohvasurfamise (*couch surfing*) programmiga – viimast koguni nii külalise (N30_USA) kui majutajana (M27_USA). Samuti leiti uusi kontakte töökoha või vabatahtliku tegevuse kaudu.

N30_USA: Kui tulime [ameeriklasest abikaasaga] esimest korda [Eestit] külastama, tegime mõnede inimestega couch surfing'ut. [---] Teine asi, mis muutis ülemineku lihtsamaks, oli see, et kirik, kus me vabatahtlikku tööd tegime, on rahvusvaheline kirik, nii et kõik eestlased, kes seal käisid, olid välismaalaste ja selliste asjadega harjunud [...]. Lisaks inimestele, kelle juures me couch surf'isime, oli meil nagu koheselt siin olemas oma kogukond või perekond, kes oli valmis meid vastu võtma ja näitama meile, mida nad teadsid.

Mitte-eestlastest informandid leidsid, et tiheda kontakti tekkeks on vaja, et osapooltel oleks midagi, mis neid ühendaks, olgu selleks näiteks sarnane huvi või hobi. Esiteks kohtab hobiga tegeledes (nt trennis olles) võrdlemisi kerge vaevaga uusi inimesi ning teiseks pakub ühine tegevus vestlusteemat ja võimalust inimest uuesti (pidevalt) kohata. Huvitaval kombel töid intervjueeritavad mitmel korral välja selle, kuidas koera omamine või kellegi teise koeraga tegelemine on aidanud neil uute inimestega suhteid luua. Koerapargis jalutavad inimesed on ise avatud uutele tutvustele (sh neid huvitab info teiste koerte kohta) ja sellises situatsioonis on lihtne tutvust teha, kuna ühine vestlusteema (koer) on alati olemas.

N23_AUS: Olen kohanud koerapargis palju inimesi, kellega nüüd seal räägin, kuna tean nende koeri. Isegi see vana naine, kes elab minust üle tee. [...] tal on koer ja ta teab, et ma räägin inglise keelt ja ta on õppinud inglisekeelseid sõnu, et minuga hommikul rääkida.

Sarnane situatsioon – mingi ühise punkti leidmine – võib toimuda ka näiteks tänu töö- või elukohale. Kuigi kontaktid töö juures võivad jääda üksnes ametlikeks ja tööga seotuks, siis töökaaslaste seast võib leida ka inimesi, kellega tööväliselt suhelda. Ühine vestlusteema (töoasjad) on alati vaikimisi olemas. Sama on ka (üli)koolis õppides, kus ühise eesmärgi nimel pingutades (nt rühmatöid tehes) võib tekkida inimeste vahel hea klapp ja n-ö ühisosa. Üks informant tõi niisuguste „paratamatute“ kontaktide tekkimise kohana välja veel ühiselamu, kus ühte ruumi pannakse elama juhuslikud inimesed, aga kuna ollakse pidevalt lähestikku, tekivad enamasti tihedad suhted.

N31_RUS: [...] kui sa oled ühiselamus, aitab see, kui te elate koos. Sul saab olema sõpru ja on tore aega veeta.

Huvitav on aga see, et fookusgrupis eestlastega ei toodud kordagi välja ühiseid tegevusi kui miskit, mis aitaks mitte-eestlaste seast kontakte leida. Fookusgrupi informantide enda kontaktid olid enamasti seotud tööga, kuid nendele kontaktidele ei omistatud kuigi suurt tähendust: need olid jäänud üksnes argitasandile, n-ö asjaajamise tasandile ja nendega seostusid pigem negatiivsed kogemused. Näiteks tõi informant N50_EST välja, et tema kokkupuuted ukrainlasest naabriga olid üksnes ebameeldivad, mis oli tingitud sellest, et kõrvuti olid sattunud elama inimesed, kel olid väga erinevad arusaamad naabriks olemisest.

N50_EST: Näiteks mul oli vahepeal naaber ukrainlane, Eestis sündinud ukrainlane, kes tuli siia tagasi ja tulid üürisid oma naisega korterit minu kõrval. Ma pean ütleva, et seda ma küll ei tolereerinud, mulle ei meeldinud see ukraina maneer ja nii ma ka ütlesin, et mina olen eestlane ja mulle see peale ei lähe.

INT: Mis nad tegid?

N50_EST: Ta tahtis tulla suhelda, ta tahtis tulla minu sõbraks. Ma ütlesin, et niimoodi ei käi meil need asjad. Tahtis naabriga sõbraks saada!

Intervjuuväliselt rääkis informant, et ukrainlasest naaber tahtis, et N50_EST hoiaks ja toidaks tema tüdär, kui too koolist tuleb ja vanemaid kodus ei ole. See aga oli informandile vastuvõetamatu, mistõttu ei tulnud ka edasine suhtlus kõne alla. Seega võivad vältimatud kontaktid olla ka negatiivse loomuga ning edasist suhtlust pärssivad.

Ukrainlasest naabriga suhtlemise näide on aga huvitav mitmes mõttes. Intervjuuväliselt selgus, et tegemist oli ukrainlase poolt pigem instrumentaalsest huvist kantud kontaktiga (tütre järele vaatamine), kuid informant nimetab seda sõprussuhte loomiseks.

Võimalik, et Ukrainas ongi tavaks, et naaber aitab naabrit, kuna institutsionaalne struktuur on puudulik ja seda kompenseerivad võrgustikulised struktuurid. Ukrainlasest naabril puudus vastav taustateadmine, et Eestis ei hoia naabrid reeglina teineteise lapsi, ja ka eestlane ei selgitanud talle, et näiteks Eestis on sellistes olukordades tavaks võtta lapsehoidja. Antud näite puhul oli ilmselt tegemist vähese tsivilisatsioonilise või elulaadilise kompetentsiga ukrainlase poolt, kes ei olnud kursis Eestis kehtivate kirjutamata reeglitega. Kohalike praktikate mittemõistmine sai aga etnilise värvingu: slaavlased ongi pealetükkivad ja tahavad sõbraks saada. Selliseid pingeid või üksteise mittemõistmist võidakse kergesti hakata tõlgendama etnilisena (sh tekivad või tugevnevad

etnilised stereotüübid), kui puuduvad eestlastepoolsed selgitused ja n-ö elamisreeglite tõlkimine.

Sarnaste tulemusteni on jõutud ka integratsiooni monitooringus. Uussisserännanute kogemused näitavad, et (suhtlus)kultuuriteadlikkuse puudumine on suureks probleemiks Eesti eluga kohanemisel. Seda küll väga ei teadvustata, vaid eestlaste erinevat kultuurikäitumist käsitletakse pigem kui kohalike elanike iseloomuviga (Kriger & Tammaru 2011: 220).

Eestlase ja mitte-eestlase vahelist esimest kontakti toetavaks faktoriks on välismaalastest informantide arvates see, et neil on ka ühise huvi/hobi puudumise korral olemas omavaheline jututeema. Eestlasi huvitab sageli Eestisse elama tulnud inimeste päritolu, elukoha vahetuse põhjused ja muu sellega seonduv. Kuigi see on hea teema, mille abil teise inimesega tutvust teha, leiti, et see ei pruugi esimesest tutvumisest edasi aidata, sest inimese päritolu ei ole teema, mida saab lõpmatuseni arutada. See tähendab, et ühel hetkel peab siiski leidma midagi ühist, et sõprus/tutvus saaks edasi areneda.

M27_USA: [...] kui esimest korda tutvun inimestega, see [päritolu] saab teemaks tavaliselt, sest ma teen lõpuks sellise komistuse, mis ei ole kindlasti eestlasele omane, ja siis hakatakse küsima, et kust sa oled pärit ja mispärast ja bla-bla-bla. Jah. See aitab esimest vestlust, aga see ei ole nii sügav teema tegelikult. Ja lõpuks minu lugu ikka lõpeb kunagi. Nüüd ma olen siin, teen asju ja enam nii huvitav ei ole.

Suhtevõrgustiku laiendamine sõltub suuresti inimese enda sotsiaalsetest oskustest ja aktiivsusest, kuid just mitte-eestlastest informandid leidsid, et suhete loomisel võib takistuseks saada ka inimese perekondlik staatus. Perekonna või elukaaslase kõrvalt ei jää aega ja/või tahtmist uute suhete loomiseks ja väljaskäimiseks. Tihedate suhete loomiseks on sotsioloogide arvates vaja täita kolm kriteeriumit, milleks on 1) ligidus; 2) korduv, planeerimata suhtlus ja 3) füüsiline keskkond, mis julgustab inimesi end lõdvaks laskma ja üksteisele isiklikke asju usaldama (Williams 2012). Püsisuhe või lapsekasvatamine seavad piirangud just teisele aspektile: spontaanseid kohtumisi sõpradega on pere kõrvalt keeruline korraldada, mis muudab omakorda raskemaks sõprussuhete hoidmise ja takistab uute loomist.

M28_LV: Ma olen oma eluga sellises perioodis, kus ma hakkam jääma nii vanaks, et uute sõprade leidmine ei ole enam nii lihtne, sest on töö-kodu-töö-kodu ja sellised asjad. Nii et ma ei käi väga väljas ega otsi uusi sõpru.

Seetõttu on pikaajalisi ja tihedaid suhteid luua ja hoida lihtsam eelkõige noores eas. Esiteks on selleks rohkem võimalusi ühiste tegevuste näol (nt huviringid, laagrid jne) ning teiseks on noortel enamasti rohkem aega ühiselt vaba aja veetmiseks.

Fookusgrupist eestlastega toodi veel vajaliku oskusena välja oskus ja soov inimese probleemi mõista ning temasse hästi suhtuda. Seda peeti koguni universaalseks oskuseks, mis on oluline mitte üksnes teisest rahvusest inimesega, vaid ka rahvuskaaslasega suheldes selleks, et säiliks positiivne kontakt.

N50_EST: Kõige olulisem on see, et püüda inimese probleemist aru saada. Positiivne hoiak. Ja isegi, kui seda ei õnnestu lahendada, siis tavaliselt ikkagi inimesele ei jää sellist halba tunnet. Sest alati ei ole see [probleemi lahendamine] võimalik.

Kuigi viimane tsitaat kehtib nii pinnapealsete kui püsivate suhete loomise puhul, siis eristuvad eestlaste ja mitte-eestlaste praktilised arusaamad suuresti selles osas, et eestlaste arusaamad hõlmavad eelkõige just pinnapealseid kontakte, mitte-eestlased räägivad aga ka sõprusuhete loomisest. Üks olulisimaid erinevusi ja mittehaakuvusi eestlastest ja uussisserännanutest informantide vahel paistabki olevat see, et uussisserännanud seostavad eestlastega suhtlemist vaba aja veetmisega ja tööväliste kokkupuudetega. Kontakte luuakse eesmärgiga leida lähedasi sõpru eestlaste hulgast ning kuuluda eestlastega samasse gruppi.

Mitmel juhul aga ilmnes, et sageli on eestlastega lähedaste suhete loomine raske ja gruppi pääsemine nõuab uussisserännanutelt suurt pingutust. See võib olla tingitud fookusgrupist ilmnenu asjaoluga, et eestlased seostavad suhtlemist mitte-eestlastega peamiselt kontaktidega töö juures või avalikus ruumis (nt juhuslikud kontaktid tänaval) ega räägi omavahelistest kontaktidest vaba aja veetmise kontekstis. Ühist ajaveetmist ja seltskonda kutsumist ei toeta ka eestlaste sõpruskonnasisesed praktikad, mis ei soosi uute inimeste kutsumist sõpruskonda. Samuti paistab eestlaste seas olevat vähe oskusi ja arusaamu selles osas, kuidas kaasata mitte-eestlane sõpruskonna vestlustesse.

Eelnev viitab asjaolule, et üks võimalus rahvustevaheliste kontaktide soodustamiseks oleks teha seda töökoha kaudu. Töötajatevaheline vaba aja ühine veetmine võiks olla valdkond, mis oleks nii eestlaste kui mitte-eestlaste jaoks vastuvõetav ja turvaline.

4.2. Reeglid

Schatzki (2013) järgi teine element, mis hoiab praktikat koos, on reeglid, täpsemalt konkreetsed ettekirjutused, seadused, direktiivid ja juhendid, mille kaudu praktikaid institutsionaliseerutakse ja n-ö laiali kantakse, levitatakse. Reeglite puhul keskendun eelkõige nende formaalsele poolele (seadused), põgusalt toon välja ka n-ö kirjutamata reegleid ehk olmelisi „elamisreegleid“ puudutava.

4.2.1. Olmelised reeglid ja nende mõistmine

Olmeliste reeglite all pean silmas kohaliku konteksti puudutavaid teadmisi, mis on seotud just tsivilisatsiooniliste ja elustiiliga seotud küsimustega ehk millega Eestis elades arvestada. Nimetan neid tinglikult „elamisreegliteks“.

Probleemid, mis olid tingitud tsivilisatsioonilistest erinevustest ja nende valesti tõlgendamisest, ilmneseid selgesti eespool toodud ukrainlasest naabri näites. Eestlase ja ukrainlase vaheline pinge tekkis sellest, et kummalgi oli erinev arusaam „elamisreeglitest“, mida aga kokkuvõttes tõlgendati etniliselt. Eestlasest informant N50_EST seletas ukrainlase käitumist pealetükkivusega („tahtis sõbraks saada!“), samal ajal kui ukrainlasest naaber võis näha olukorda hoopis teise nurga alt: eestlased on ebaviisakad ja tõrjuvad.

Mitte-eestlastest informandid tõstsid esile vajadust tsivilisatsiooniliste reeglite järele ning intervjuudest ilmnese, et nad teadlikult otsivad selliseid reegleid. Teadmist sellest, mis on kohalike arvates „normaalne“, peetakse oluliseks selleks, et uude keskkonda paremini sobitada ja mitte liialt kohalikest eristuda. Liigset eristumist ja mitte-eestlaslikku käitumist tõlgendati kui kohalikega suhete loomist pärssivaid omadusi.

N30_USA: Nii et jah, me otsisime lihtsalt informatsiooni kultuuri kohta: millised on inimesed ja kuidas me saame vältida olemast tõeliselt rumalad, lärmakad ameeriklased, kes kõiki häirivad [...].

Sama informant rääkis, et eestlased tegid talle korduvalt märkusi, kui ta kandis suvel kaubisaapaid, sest suvel „pead sa kandma plätusid ja sööma jäätist“. Kuigi eristumine riietuse poolest ei too tõenäoliselt kaasa konflikte või eestlastepoolset tõrjumist, siis mõnes teises valdkonnas võib „elamisreeglite“ n-ö rikkumine pärssida pikemaajaliste kontaktide teket või tekitada ebameeldivaid konflikte. Eestlaste poolikud või puudulikud selgitused selle kohta, kuidas on Eestis kombeks teatud situatsioonides käituda, mõjuvad

demotiveerivalt. Näiteks tõdes informant M36_CO, et kursusel, kus eestlastest õpetajad käitusid tema suhtes ebaviisakalt, ei õppinud ta kokkuvõttes midagi.

M36_CO: Ma tean, et eestlased ütlevad, et nad on laulurahvas, aga ladina-ameeriklastel on kogu aeg peas mõni laul ja nad kogu aeg vilistavad, kogu aeg kuulavad muusikat. Ja lõpetasin [keelekursuse tunnis] oma ülesande ära ja hakkasin vilistama. Ja see naine [õpetaja] tuli minu juurde, öeldes: „Me ei vilista Eestis, muidu põleb kogu maja maha. Mida sa teed?“ See ei ole viis, kuidas seda välismaalasele seletada, aga nojah...

Fookusgrupis osalenud eestlased olid kindlalt arvamusel, et Eestisse elama tulev inimene peab järgima kohalikke reegleid ja käituma vastavalt kohalikule kultuuriruumile. Näiteks leiti potentsiaalse moslemist töökaaslase kohta, et temaga ei oleks lihtne koos töötada, sest kultuuriline taust on niivõrd erinev ja see hakkaks omavahelist suhtlust takistama. Leiti aga, et kui moslemist töökaaslane kohandaks oma harjumused ja kombed (nt töö ajal palvetamine) Eesti kultuuriruumile vastavaks, siis poleks tema usul ja kultuuritaustal tähtsust.

Kuna heade suhete loomisel on olulisel kohal huumor ja naljad, siis on naljade mõistmine nii keelelises kui sisulises mõttes tähtis osa suhtlusest. Näiteks tõi M27_USA välja, et tema tüdruksõbra isa nõukogude ajale viitavad naljad jäävad talle sisu poolest sageli mõistmatuks, sest ta ei suuda nendega samastuda. Teiselt poolt ajavad mitte-eestlasi segadusse eestlaste venekeelsed naljad, mis jäävad vene keelt mittekõnelevatele inimestele arusaamatuks. Suutmatus vestlusest osa võtta või kaasa naerda põhjustab eraldatuse ja tekitab barjääre.

M36_CO: [...] isegi kui saan selles saunaklubis olles peaaegu kõigest aru, on neil [kohalikel] venekeelsed naljad – ja, vaata, ma jään nendest naljadest välja. Ma ei saa paluda neil neid eesti keeles öelda, sest siis tähendus muutuks ja sellel naljal poleks enam mõtet.

Ka eestlastest informandid tõstsid esile vajadust teada erinevate rahvuste etnilisi iseärasusi, näiteks mida peetakse teatud kontekstis viisakaks ja mida ebaviisakaks. Oldi kogenud, et arusaamatused võivad tekkida olukordadest, kus üks osapool ei mõista, et teeb teisele osapoolele tahtmatult haiget või solvab teda. Seetõttu tulevad kasuks teadmised teiste rahvaste kommete kohta ehk milline on konkreetnes kultuuris sõbralik ja milline ründav käitumine, millised on arusaamad töötegemisest jne. Need hõlmavad ka näiteks teadmisi kehakeelest.

M52_EST: Rootslase suhtes näiteks toetumine laua peale, kui sa tema poole toetud, siis ta käsitleb seda niisuguse ründena, et ta tõmbub kohe täiesti kaitseks ja

lõpetab sinuga igasuguse suhtluse, sest ta arvab, et sa tahad talle füüsiliselt viga teha või midagi sellist.

Konkreetsete tähenduste erinev mõtestamine võib samuti omavahelist suhtlust takistada ja probleeme tekitada. Nii näiteks võivad eri rahvused mõista erinevalt töötegemist, hilinemist või tähtaegadest kinnipidamist.

M27_EST: Mingisugusel ajal oli meil üks partner, kes asus Prantsusmaal, vähemalt see emafirma, ja kui sealt oli vaja mingit infokildu teada saada, siis see käis küll üle kivide ja kändude. Aja mõiste nende jaoks on selline väga naljakas ja lahtine. Et kui sa esmaspäeval midagi küsid ja reedeks vastuse saad, on ikka väga hästi.

Kultuurilistest ja tsivilisatsioonilistest erinevustest rääkides ilmnes eestlaste ja mitte-eestlaste vahel selge disproportsioon. Kui mitte-eestlased tunnetasid puuduolevate oskustena naljade mittemõistmist, siis eestlased rääkisid erinevustest, mis takistavad neid tööülesandeid täitmast. Siin torkab taas silma eestlaste ja mitte-eestlaste erinev orientatsioon – vaba aeg *versus* töö.

Suhtlemist on siiski võimalik arendada ka olukorras, kus vastavad tsivilisatsioonilised teadmised puuduvad, sest saab kasutada erinevaid universaalseid strateegiaid, näiteks leppida eelnevalt kokku, mida tähtaeg tegelikult tähendab jms. Erinevate rahvaste kommete ja kultuuritavade tutvustamisel võiksid siiski abiks olla ka käsiraamatu tüüpi äri- ja suhtluskultuuri selgitavad teosed, mis põhineksid inimeste kogemustel. Näiteks tõi informant N30_USA välja, et tema jaoks oli abimaterjalina kõige kasulikum Justin Petrone „Minu Eesti“ raamatud, mis kirjeldasid Eestit läbi siin elava mitte-eestlase silmade ja mis tõid seega välja eestlaste kultuurilised/olmelised eripärad just mitte-eestlase jaoks, mida eestlased ise ei pruugi osata erinevustena näha.

Eesti olude selgitamisel võiksid mitte-eestlastele abi pakkuda ka estofiilidest mentorid, kes on ise kohanemise läbi teinud, või ka vastupidi – need eestlased, kel on olnud palju etniliselt erilaadseid kontakte ja kes näevad, millised on need valdkonnad, kus takerdutakse. Mentorlust on kasutatud ka varasemates programmides. Sarnast projekti, kus eestlasest tugiisik pakub uussisserännanule igakülgset abi, rahastas ka MISA, kuid see oli ajutine. Veel on MISA keeleõppe arendamise programmi raames korraldatud täiskasvanute keeleõpet mentorite abil, kuid see oli suunatud üksnes Eesti venelastele, täpsemalt Ida-Virumaa haridusasutuste juhtidele ja pedagoogidele, ning fookus oli üksnes keele õppimisel ja praktiseerimisel.

Kuna mitte-eestlastest informantide poolt on näha vajadust olmet ja kultuuri puudutavate reeglite järele ning eestlaste poolt nõudmist neid reegleid järgida, siis takistuseks võibki saada just see, et mitte-eestlased ei leia neid kirjutamata reegleid üles ja ei ole kedagi, kes neid selles osas aitaks. Kuigi uusimmigrantide paremaks lõimumiseks välja töötatud kohanemisprogrammid mingil määral täidavad seda tühimikku, jäävad need teistpidi enamasti liialt kodanikuõpetuse- ja kultuurikeskseks: seal tutvustatakse Eesti seadusi, räägitakse Eesti ajaloost ja rahvakultuurist, tutvustatakse tähtsamaid institutsioone jne, kuid puudu jääb just kirjutamata suhtlusreeglite tutvustamisest, millele viitavad ka Kriger ja Tammaru (2011: 220).

4.2.2. Keele ja identiteedi säilimist puudutavad seadused

Eestlastest informandid mainisid fookusgrupis korduvalt vajadust säilitada rahvuslikku identiteeti, pidades selle all silmas eesti keelt ja rahvakultuuri. Kuigi ühtegi reeglitekogu ei toodud eksplitsiitselt välja, võis intervjuud analüüsides leida viiteid erinevatele institutsioonidele. Korduvalt viidati keeleseadusest tulenevale kohustusele kõnelda Eesti riigis eesti keelt. Keeleoskus, nagu eespool kirjeldatud, ei toimi mitte üksnes sillana inimeste vahel (võimalusena üksteisega suhelda), vaid omab justkui immigratsiooni tasakaalustavat mõju: hea eesti keele oskus on pandud võrduma ühiskonda integreeritusega.

N45_EST: Ei, nad [teistest rahvustest inimesed] võivad siia tulla, minu pärast tulgu, aga siis õppigu eesti keelt ka.

Siit ilmneb ka see, et eestlased peavad keelt identiteedi olulisimaks osaks: identiteedi säilimiseks peavad Eestis elavad inimesed valdama eesti keelt. Identiteedile ei nähta ohtu, kui Eestisse elama tulevad mitte-eestlased omandavad eesti keele.

Ka mitte-eestlaste jaoks oli keeleõpe üks kesksemaid teemasid, mille juurde vestluse käigus aina tagasi jõuti. Mitte-eestlastest informandid tundsid, et ka neid puudutab väga lähedalt kohustus õppida Eestis elades selgeks eesti keel. Samas ei tulnud vestlustest mitte-eestlastega üheselt välja, kas eesti keele valdamist peetakse oluliseks lähtuvalt sisemistest arusaamadest või oli see institutsionaalselt peale surutud kohustus, mida kohalikud neilt eeldasid. Viimast kinnitas asjaolu, et intervjuudes tõdeti korduvalt, et eestlased on keeleoskuse suhtes väga nõudlikud ega tee järeleandmisi ka inimestele, kes on alles hiljuti Eestisse elama tulnud.

N30_USA: Mul on olnud paar juhust inimestega, kes ei teadnud meid, ainus, mida nad teadsid, oli see, et oleme ameeriklased. Nad ütlesid lihtsalt valjuhäälselt: „Me oleme Eestis, nii et me peame rääkima eesti keeles,“ mis on arusaadav. [---] Ma olen lihtsalt tundnud seda kibestumust, et „Ah, teie, välismaalased, tulete siia ega räägi meie keelt.“

Fookusgrupi eestlaste hulgas võis täheldada identiteedi problematiseerimist, mis viitas sellele, et riigi identiteedi säilimises ei olda kindlad. Identiteedi säilitamist nähakse enesestmõistetava kohustusena, kuid identiteeti ennast enesestmõistetavaks ei peeta. Pigem nähakse seda ohustatuna, mistõttu peetakse rangete poliitiliste meetmete kasutamist (nt ranget immigratsioonipoliitikat) vajalikuks ja õigustatuks.

M52_EST: On vaja teataval määral teistpidi ka säilitada seda oma. Kuidas me suudame seda säilitada? Kuidas me suudame jääda millekski niisuguseks, mille sisse saavad võõrad sulanduda?

Uussisserännanud seevastu nägid eesti kultuuri tugeva ja väliste mõjutustele vastupidavana. Seetõttu ei nähtud ka vajadust kestlikkuse pärast pidevalt muretseda ning loomulikke rändeprotsesse takistada.

N23_AUS: Ma ei usu, et eesti kultuuril on võimalik välja surra. Te olete sellest siiani kinni hoidnud. Ma arvan, et eestlased on patriootlikumad kui mis tahes teine riik, mida olen kunagi näinud.

See arusaam on eestlaste omaga selgelt vastuolus: kui eestlased näevad mitte-eestlasi ohuna identiteedile, siis mitte-eestlased peavad Eesti identiteeti kestlikuks ja küllaltki enesestmõistetavaks („see on ju siiani püsinud“). Võimalik, et see arusaamade konflikt osutub kaudselt üheks eestlaste ja mitte-eestlaste vaheliseks pingeallikaks, kuna eestlased võivad tunda, et mitte-eestlased ei anna omapoolset panust identiteedi säilimiseks. Vajadus näha, et mitte-eestlane on valmis ühiskonda lõimuma, on ilmselt tingitud negatiivsetest kogemustest nõukogudeaegse sisserändega, mille tagajärgedega siiani tegeletakse. Nõukogude pärandi mõju (mitte-eestlaste nägemine ohuna) võib antud juhul kanduda üle ka uusimmigrantidele, kes aga ei pruugi näha vajadust nendepoolse panuse järele, sest peavad eesti kultuuri niigi piisavalt tugevaks ja püsivaks.

Ühe meetmena, millega oma keelt ja kultuuri säilitada, töid eestlastest informandid spontaanselt välja vene gümnaasiumide kohustusliku ülemineku eestikeelsele õppele. Kuigi seda peeti pikas perspektiivis vajalikuks ja ainuõigeks sammuks, leidsid eestlastest informandid ühiselt, et üleminekuga oleks pidanud alustama oluliselt varem, et lõimumisprobleeme ennetada. Leiti, et praegused sammud mõjuvad pigem tulekahju

kustutamisenä ning teevad karuteene nii õpilastele endile kui haridussüsteemile tervikuna. Teisalt ei peetud õigeks muukeelsete koolide ülalpidamist riigi raha eest: teises keeles õppimine võiks Eestis küll olla võimalik, aga seda üksnes era- või pühapäevakoolides.

M52_EST: Ma jäin kuulama seda, kui mul käisid Paldiskist külas perekonnatuttavad, ja rääkisid, kuidas Paldiski Ühisgümnaasiumis õppetöö käib. Seal on nii vene õpilased klassis kui eesti õpilased klassis, õpetatakse eesti keeles, aga õppetöö tempo on selles mõttes aeglane, et kaasa peavad tulema ka need inimesed, kes eriti hästi eesti keelest aru ei saa. Ja selles võtmes võttes – kas see on ikka kõige parem viis õpetada?

N45_EST: Aga samas, miks me peaksime tegelikult oma riigis õpetama teisest rahvusest inimesi selle sama raha eest? Tehku erakoolid ja õppigu vene keeles – palun!

Eelnevast katkest ilmneb veel, et fookusgrupi informantidel endil puudub vahetu kogemus ning nad toetuvad kellegi teise kogemusele. Kusjuures, „usaldusväärsed teised“, kellele viidatakse, on ise protsessis osalenud, mitte aga poliitikud, ajakirjandus või teised institutsionaalsed kõneisikud. Siin tekib küsimus, kas üldse tunnetatakse institutsionaalset toetavat koordineerimist või tuntakse end olevat „identiteedi säilitamisel“ üksinda.

Eestlastest ja mitte-eestlastest õpilaste segunemine klassis oleks teoreetiliselt üks parimaid viise, kuidas soodustada rahvastevaheliste kontaktide teket, sest samas klassis õppides puutuksid õpilased tahes-tahtmata pidevalt kokku. Praktikas võib see aga anda teistsuguseid tulemusi. Näiteks võib juhtuda, et hoolimata samas klassis õppimisest võivad tekkida klassisisised rahvuspõhised rühmad, kus eestlased jätkavad suhtlemist omavahel ning mitte-eestlased omavahel. Sellisel juhul ei täidaks segaklassid oma eesmärki. Samuti, nagu M52_EST välja tõi, kannatab segaklassis tõenäoliselt õppetöö kvaliteet. Lisaks kvaliteedi langusele võib segaklassis halveneda ka õhkkond: vene õpilaste keelebarjäärist tingitud aeglasem õppetempo võib soodustada näiteks eestlastepoolset halvaks panu, narrimist ja seega veelgi suuremat eristumist.

Nähti ka võimalust, et vene koolide keelereformil võib olla soovitud hoopis vastupidine tulemus: selle asemel, et parandada muukeelsete õpilaste eesti keele oskust, võib keeleõppe kohustuslikkus tekitada põhimõttelist trotsi ja vastupanu, mille tõid välja nii eestlastest kui mitte-eestlastest informandid. Vastupanu aga võib kokkuvõttes integratsiooni rohkem pärssida kui soodustada.

M28_LV: Kui sa sunnid mind midagi tegema, siis ma kindlasti võitlen sellele vastu. Kui sa annad mulle võimaluse ja selgitad vajadust, siis on see palju parem. [...]

Ma arvan, et see on hea viis tutvustada mida tahes: selgita ja anna võimalus õppimiseks. Alati on inimesi, kes üldse ei õpi. Alati on inimesi, kes õpivad, kuid suur enamus käitub nii, et kui neid sundida, siis nad tõenäoliselt hakkavad vastu.

Erinevalt intervjuueeritud mitte-eestlastest ei pidanud fookusgrupis osalenud eestlased sellist trotsi otseselt probleemiks, millele otsida lahendusi, vaid pigem paratamatuseks. Siiski oldi arvamusel, et ranged keelenõuded, mis on vene noortele kehtestatud, on ülekohtused. Leiti, et kohustuslik eesti keele õpe võiks olla pragmaatilisem ning et täiesti piisav oleks suhtlustasandil keele oskamine.

N45_EST: Ma mõtlen ka, seesama keeleprobleem, eks ju, et venelased ei taha seda õppida. Aga nõutakse ka jube palju keeleeksamil, et läbi saada. No miks sa peaksid mingit „Kalevipoega“ oskama lugeda või tõlkida? No jumal, räägi kõige lihtsamat keelt! Aga asi aetakse hulluks.

Samas, võttes arvesse praktiliste arusaamade juures välja toodut, ei pruugi „kõige lihtsama keele“ oskus olla piisav tähenduslike vestluste pidamiseks ning selleks, et teisest rahvusest inimene suudaks olla eestlasega võrdväärne vestluspartner.

4.2.3. Kodakondsust ja immigratsiooni puudutavad seadused

Intervjuudest uussisserännanutega ilmnes, et paljud on seisnud silmitsi raskuste ja piirangutega, mis puudutavad bürokraatiast läbinärimist ning ranget kodakondsuseadust. Seadustest tulenevad ranged nõuded ei pane Eestisse tulevaid inimesi tundma, et nad oleksid siin teretulnud. Pigem, vastupidi, tekitatakse tunne ebavõrdsusest kodanike ja mittekodanike vahel. Ent kodanikuks saamine eeldab sünnijärgsest kodakondsusest loobumist, milleks ei olda valmis. Seetõttu peetakse kahte kodakondsust suureks väärtuseks. Kui aga ollakse valiku ees, kas loobuda oma senisest kodakondsusest Eesti kodakondsuse nimel, siis jäädakse pigem kahtlevale seisukohale.

M23_GB: Ma tahaksin näha siin oma tulevikku, aga asi on selles, et kuna ma pole Eesti kodanik, on siin teatud lagi, millest ma ei saa läbi murda. [---] Ja hoolimata sellest, kui väga ma Eestit armastan, ei loobu ma oma Briti kodakondsusest, et saada Eesti kodanikuks, sest Briti kodakondsusel on palju rohkem hüvesid kui Eesti omal.

Mitte-eestlastest informandid näevad, et Eesti kodakondsuse võtmine annaks neile rohkem võimalusi elus kaasalöömiseks. Näiteks rääkis informant M23_GB, et sooviks töötada Eesti välisministeeriumis, kus ta oli ka praktikal, kuid Eesti kodakondsuseta ta seal töötada

ei saa. Eesti kodakondsuse võtmine tooks aga kaasa piiranguid, millega ei olda nõus, ehk oma sünniriigi kodakondsuse kaotamise. Viimane on selles mõttes vastuvõetamatu, et see raskendaks edaspidi oma sünniriigi külastamist.

M36_CO: [...] oleks tõeliselt ebaaus, kui ma tahan minna tagasi riiki, kus ma sündisin, ja ma pean selleks viisat küsima. [...] Aga see on viis, kuidas siinsed inimesed on otsustanud tegeleda vene probleemiga.

Eelmisest tsitaadist nähtub, et nõukogudeaegse sisserändega („vene probleemiga“) tegelemine mõjutab seadusandlikul tasandil ka uusimmigrantide kohanemist. Topeltkodakondsuse lubamist välistab informandi arvates just nn nõukogude pärand: kui võimaldada topeltkodakondsuse andmine uussisserännanutele, peaks see olema võimaldatud ka nõukogudeaegsetele sisserännanutele, mis oleks aga vastuolus, arvestades Eesti ajaloolist tausta ja praegust suhet Venemaaga.

Topeltkodakondsuse lubamise küsimust on varasemalt riigi tasandil arutatud. Viimati debateeriti sel teemal käesoleva aasta alguses, mil riigikogu arutas Kohtla-Järvelt pärit tüdruku puhul Eesti kodakondsuse äravõtmise küsimust, kuid teemat on käsitletud ka varem. Topeltkodakondsuse pooldajad on leidnud, et kodakondsusseaduse muutmine oleks kooskõlas reaalse eluga, sest ligi 100 000 Eesti kodanikul on topeltkodakondsus (Andrus... 2014) – seda enam, et juriidiliselt on topeltkodakondsus praegu küll keelatud, kuid praktikas selles osas midagi ette ei võeta, sest sünnijärgset kodakondsust ei saa inimeselt ära võtta. Teiselt poolt on avalikus debatis märgitud, et mitme riigi kodakondsuse omamisel on ka pahupool, näiteks tekib topeltmaksustamise oht või inimest oodatakse mitmes riigis kaitsevärke jne (Nutt 2013).

Siiski olid mitte-eestlastest informandid kodakondsuspoliitika osas üksmeelel. Informantide arvates jääb Eesti karmi kodakondsuspoliitika tõttu ilma paljudest potentsiaalsetest kodanikest. See aga ei ole kooskõlas rahva ja kultuuri säilimisega, mis on põhiseadusega sätestatud kohustus ja mille järgimist peavad eestlastest informandid oluliseks, sest kui riigis ei ole inimesi, kes kultuuri edasi kannaksid, ei saa ka kultuur säilida.

M23_GB: [...] kui eestlane läheb Ameerikasse, tahab ta võtta Ameerika kodakondsust, aga see tähendaks, et ta peaks loobuma oma Eesti kodakondsusest. Nii et eestlaste arv väheneb, sest inimesed nagu mina, kes tulevad Eestisse ja võtaksid hea meelega Eesti kodakondsuse, ei saa seda teha. Eesti on niigi väike koht, aga selline asi muudab selle veel väiksemaks.

Eestlastest informandid kodakondsusseadusega seonduvat ei puudutanud. Võimalik, et see oli juhuslik, kuid võib-olla ei pidanud eestlastest informandid inimese kodakondsust oluliseks teguriks, kui inimene ise on oma käitumisega riigile lojaalne (st õpib keelt ja austab kohalikke reegleid).

Kuigi mitte otsesõnu, viitasid eestlastest informandid aga Eesti immigratsioonipoliitikale, mis on ennast informantide arvates õigustanud. Informantide jutust jääb mulje, et sisserändele kehtestatud kvoote peetakse vajalikuks, samamoodi nagu ka eestlaste endi vastuseisu võõraste kultuuride sissetungile ja skeptilisust teistest rahvustest inimeste suhtes, sest need aitavad Eestil säilitada oma kultuuri ja jääda rahvana püsima.

M52_EST: Võimalik, et see [vastuseis võõra kultuuri sissetungile] ongi ainukene niisugune viis, kuidas see selline Eesti-sugune ühiskond võiks üldse mingil määral säiluda. Muul juhul, kui ta võtaks kõik omaks, mis võõras on, noh, siis ei jäägi seda midagi järele, mis ühendaks. Mina kujutan ette just, et peabki olema mingi teatav selline, noh, tagasihoidlikki vastuseis sellele väljasttulnule. Ainult see, mis on tõesti hea, see lõpuks võetakse omaks, aga see ka ei tule kohe. See tuleb ka läbi teatava vastuseisu.

Nagu ka identiteedi säilimise juures välja toodud, leidsid mitte-eestlased Eesti immigratsioonipoliitika kohta, et eestlaste mure oma rahva ja kultuuri kestlikkuse pärast on põhjendamatu ning irratsionaalne. Seejuures viidati Eesti ajaloole, mille järgi on Eestis elanud aegade jooksul mitmeid rahvaid ja rahvusi, mis tähendab, et ei ole olemas sellist nähtust nagu puhas eestlane, vaid tegemist on rahvusega, mis on korduvalt teiste rahvustega segunenud. Sellega vihjati, et Eesti ei tohiks immigratsiooni piirata, vaid peaks võtma omaks uue normaalsuse, et inimesed liiguvadki riikide vahel ja selles ei ole midagi halba.

M28_LV: Teil ei ole rahvust, rahunege maha! Ma ei ütle seda ainult eestlaste kohta. Mitte selles ei ole asi, et eestlastel pole rahvust, vaid üldiselt baltimaalastel pole rahvust. Meid ei ole piisavalt palju, et saaksime olla rahvus. Me oleme lahjendatud kõige muuga: soomlaste, rootslaste, poolakate, sakslaste, venelastega... Nii et mida te tahate? Millist puhtust te tahate? Te olete ise välismaalased.

Eriarvamusel olid informandid N30_USA ja M23_GB, kes pidasid rangeid piiranguid mingil määral õigustatuks. Esimene neist põhjendas seda omapoolse patriotismiga ja armastusega Eesti vastu sellisena, nagu see praegu on. Intervjuukatkest võib isegi märgata, et informant viitab selles lõigus Eestile kui „meile“. Teisel juhul leidis välismaalasest informant, et leebem immigratsioonipoliitika ei oleks Eesti kontekstis lihtsalt ühe

allpoliitika muutmine, vaid see tähendaks riigi aluste muutmist, kuna teiste kultuuride ja rahvuste väljaarvamine on justkui eesti kultuuri üks loomulikke osi, poliitilisel ja kultuurilisel tasandil kehtiv normaalsus.

N30_USA: Ma olen kurb, et eestlased lahkuvad teistesse riikidesse. Üks osa minust [...] ütleb: ei, ma tahan, et eestlased jääksid siia ja oleksid eestlased ning jätkuvalt oleksid eestlased edasi ega seguneks nii palju. [...] kui meil oleks teiste rahvuste suur sissevool, siis suur osa Eestist nagu lakkaks olemast Eesti.

M23_GB: Eesti on väike ja eesti kultuur on väga selgelt määratletud ja väga kindel selles osas, mis see on. Oma loomult on see teisi välistav, millest on kahju, aga nii see lihtsalt on. Ja selle muutmine – inimeste ja välismaalaste sissevõtmine – tähendaks, et muudetakse seda, mida tähendab olla eestlane, muudetakse Eestit täielikult, fundamentaalselt [...].

Fookusgrupis võrreldi Eestit Skandinaavia riikidega, kelle immigratsioonipoliitikat Eestile ei soovita. Skandinaavia riikide näitel räägiti võimalusest, et välismaalaste massiline sissekäik viib tagajärgedeni, mida Eestigi puhul kardetakse: riigi kultuuri ja rahva kadumiseni. Üheks intervjuust läbi käinud näiteks, kes on sissekäijaid sisse võttes oma kultuuri kaotanud, oli Taani.

N45_EST: Meil oli just üks päev töö juures arutelu. Ma ütlesin, et ausalt öeldes mulle käib närvidele, et kõik tantsivad rahvatantsu, kõik koovad kaltsuvaipu ja kõik laulavad laulukooris. Ausalt öeldes, see [rahvakultuuri pidev rõhutamine] läheb juba natuke liiale. [...] Ja siis oli meie hambaarst, kes ütles, et näiteks Taanis on nad kõik niivõrd segunenud seal, et seda oma rahvakultuuri seal enam sisuliselt ei ole.

M52_EST: Aga lõpuks, kumb olukord siis hullem on? Kas Taani või Eesti situatsioon?

N45_EST: No selles mõttes Taani, et sul ei olegi ennast kui taanlast enam seal. Sa ei mäleta midagi sellest. Aga selle asjaga ei tohi ka liiale minna.

Kuigi Rootsit tuuakse sageli eeskujuks oma liberaalsuse ja sallivuse poolest, siis fookusgrupis tõsteti ka Rootsit esile kui negatiivset näidet multikultuursest riigist. Rahvusliku kultuuri ja rahvuse säilimises sellisena, nagu see on, nähakse teatud võlu, mida peetakse vajalikuks hoida. Teiselt poolt on oma rahvuskultuuri säilitamine mingil määral vastuvooluujumise märk: seistakse jõuga vastu sellele, mis kipub üleilmastumise ja avatud riigipiiridega kaasa tulema. Võime oma kultuuri säilitada ja hoida sümboliseerib justkui tugevust ehk globaalsetele arengutele jonnakalt vastuseismist ja näiliselt paratamatute tulevikustsenaariumite ümberpööramist.

M52_EST: [...] kõik koovad kaltsuvaipa, küpsetavad leiba, laulavad laulukooris ja tantsivad rahvatantsu, üks ole – see ongi teataval määral ikkagi selline n-ö alalhoidlikkus, vastutöötamine veidi sellele globaliseerumisele minu meelest. On

see hea või halb, mina ei võta öelda. Võib võtta teda nii või naa. Aga minu arvates on see siiski natukene parem kui see igasuguse oma endise rahvusliku näo kaotanud Skandinaavia.

Skandinaavia riikide esiletõstmine negatiivse näitena on huvitav, sest avalikus diskursuses domineerib Põhjamaade heaoluriigi ideaal ja Eesti kui Põhjamaade ruumi osa. Ent selles, mis puudutab immigratsioonipoliitikat, näevad eestlastest informandid vajadust Skandinaavia riikidest oluliselt erineda.

Eelnevatest intervjuukatketest võib järeldada, et fookusgrupis osalejad pidasid rangeid reegleid vajalikeks, kuna need seisavad neile oluliste väärtuste eest, milleks on näiteks eesti rahva, keele ja kultuuri säilimine. Seevastu ei arutleta oluliselt selle üle, kuivõrd sõbralikud on seadused ja seadustest tulenevad piirangud Eestis elavate mitte-eestlaste jaoks, kes peavad riiki oma koduks ja soovivad oma tuleviku Eestiga siduda. Liiga karmid nõuded tulid eestlaste puhul jutuks vaid rääkides eesti keele õppimisest, kus nähti, et mitte-eestlastele kehtestatud karmid keelenõuded on ebavajalikud ning võivad olla demotiveerivad.

Mitte-eestlaste puhul on märgata soovi järgida kohalikke reegleid, näiteks aktsepteeritakse eesti keele äraõppimise nõuet, kuid olulisel kohal on ka kirjutamata reeglite („elamisreeglite“) tundmine. Viimaseid küll otsitakse, aga nende leidmine on pigem juhuslik. Siin tekib mingil määral vastuolu reeglite ja praktiliste arusaamade tasandil: eestlased eeldavad küll reeglite järgimist, kuid on ise nende „tõlkimisel“ ja seletamisel passiivsed.

Eestlaste ja mitte-eestlaste vahelisi disproportsioone oli teisigi. Näiteks tulid need välja topeltkodakondsusest rääkides, kus eestlaste ja mitte-eestlaste nägemus reeglite toetavast funktsioonist läksid väga lahku. Kuigi mitte-eestlased tunnetasid end küll Eestile lojaalsena, ei oldud valmis loobuma oma sünniriigi kodakondsusest: pooldati hargmaisust ehk elamist ja osalemist mitmes ühiskonnas, võimalust oma kodumaad viisata külastada ja hinnati mobiilsust, ringireisimist. Eestlaste puhul on aga tunda, et rahva väiksus ja enda identiteedi kaitsmise vajadus eeldavad domineerimissuhet (kas kõik või mitte midagi). Eestlane ei pruugi võtta mitte-eestlast omaks, enne kui näeb, et ta on valmis uuele kodumaale täielikult pühenduma, samas kui mitte-eestlased ei pruugi näha Eestis elamist nii lõpliku otsusena, et loobuda oma kodakondsusest.

4.3. Teleoloogilised struktuurid

Teleoloogilised struktuurid on Schatzki (2013) järgi kolmas element, mis hoiab praktikat koos. Nendeks struktuurideks on peamiselt eesmärgid, mis toetavad ja suunavad praktika sooritamist, ning tegevused, mis aitavad neid eesmärke ellu viia. Seega vastavad teleoloogilised struktuurid küsimustele, milleks üldse ränne ja lõimumine hea või halb on. Praktika kandjate tegevusel on nende endi jaoks kindel põhjus (eesmärk) ja tõlgendus, mida antud praktikale omistatakse – just seda teleoloogilised struktuurid väljendavadki.

4.3.1. Sallivus kui eesmärk

Mõne aasta tagusest OECD raportist selgus, et Eesti on kõige sallimatum arenenud majandusega riik, eriti puudutab see suhtumist immigrantidesse ja seksuaalvähemustesse (Nael 2011). Samuti on Eesti ajakirjandus problematiseerinud Eesti positsiooni sallimatuse edetabelis, mis annab märku sellest, et tolerantsust peetakse ühiskonnas normiks ja väärtuseks. Teiselt poolt aga on immigratsiooni avalikult käsitletud ikkagi ohuna eesti keelele ja stabiilsusele tervikuna ning selle ohu tõkestamiseks on kehtestatud ranged kvoodid.

Fookusgrupi-intervjuust tuli välja sarnane arvamus. Osa eestlastest informante leidis, et eestlased on „võõraste“ suhtes sallimatud ega võta neid kiiresti omaks. Üheks viisiks, kuidas see avaldub, on näiteks teisest rahvusest inimese väikesed võimalused tööd leida. Fookusgrupis toodi välja, et tööleidmise muudab keeruliseks ühelt poolt tööandja rassistlik või ksenofoobne suhtumine, teiselt poolt see, kui teisest rahvusest töötaja ei oska eesti keelt.

N25_EST: Minu arust üldiselt eestlased nagu on kuidagi väga rassistlikud lihtsalt. Mul ei ole küll väga häid näiteid tuua, aga see on minu arust üldine mulje, mis on jäänud. Ma arvan, et välismaalastel, kes ei ole väga... noh, jätaks välja lektorid ülikoolides või sellistel kohtadel inimesed, aga ma arvan, et lihttöölistel ja nendel – ma isegi ei pea silmas venelasi – on näiteks tööd leida väga raske.

N45_EST: Selle pärast, et keelt ei oska. See on põhitingimus, et keelt tuleb osata.

Viimane viitab selgelt asjaolule, et teineteisele vastanduvad kaks normi – ühelt poolt sallivus kui ühiskondlik norm, mis eeldab etniliste „teiste“ kommete, tavade, uskumuste ja kultuuri tolereerimist ja/või tunnustamist, ning teiselt poolt eestlaste nägemus sellest, et sisserändajad peavad kohanema kohalike oludega, mis eeldab viimastelt oma tavade, kultuuri ja muu sellise tagaplaanile jätmist (vastand erinevuste sallimisele). Üheks

„kohalikuks oluks“ on, nagu eespoolgi nimetatud, keeleoskus, aga samas kehtib see kõikide reeglite ja seaduste kohta, mis riigis on.

N50_EST: Tähendab, kui mina lähen kuskile, siis ma pean ikkagi kohanema sellega, mis seal on, mitte ma ei oota, et nemad minu järgi kohanevad ju. Minu järgi ju asjad ei käi siis.

Veel toodi fookusgrupis välja, et isiklikult ei olda selle vastu, kui töötatakse koos teisest rahvusest inimesega. Esiteks on eestlastest informantidel olnud positiivseid kokkupuuteid mitte-eestlastega, mis on vähendanud nende skeptilisust teisest rahvusest inimeste suhtes. Teiseks leiti, et ükski rahvus pole iseenesest halb ega hea, vaid omavahelised suhted sõltuvad konkreetsest indiviidist, kellega kokku puututakse. Kui inimene ise vastab teatud kriteeriumitele (austab ja järgib kohalikke kombeid, õpib keelt, suhtub kaaslasesse lugupidavalt jne), siis ei ole tema rahvus midagi, mida esile tõsta.

N45_EST: Aga venelastega seoses... on ikka väga toredaid. Kas või meiegi kolleegid on jumalast normaalsed kõik. Mul olid ka eelmised naabrid venelased. Alles ma nägin endist naabrimeest poes, saatis tervele perele tervisi. Väga toredad olid. Nad ei häirinud üldse. [---]

N50_EST: Tegelikult see on õige, et see ei ole rahvuses kinni. See on ikkagi inimeste tasandil. Minu jaoks ei ole ju vahet, kas ta on venelane või kes ta on. Samas saad ju mõne inimesega vene keeles ka, mingit probleemi ei ole.

Kuigi informandid kinnitasid, et nende jaoks ei ole vahet, mis rahvusest on kolleeg või naaber, ilmnes nende vastustest, et ometi on teisest rahvusest inimese puhul võrreldes eestlastega asjaolusid, mis informante häirib. Näiteks ei tahetud lähedalt kokku puutuda oma ukrainlasest naabriga ning tunti end häirituna, kui tööl puhkeruumis räägivad kolleegid omavahel vene keeles.

N45_EST: Nii kui S [vene rahvusest kolleeg] tuli tööle – S räägib veidi kehvemalt eesti keelt –, nüüd absoluutselt kõik räägivad vene keeles. Ja mind nii õudselt häirib see kõva venekeelne jutt meie puhketoas. [---] Kõik [kolleegid] räägivad eesti keelt jumalast hästi, ses mõttes ei ole mingit probleemi. Aga ma tunnen, et mind nii õudselt häirib, et... ja siis kusjuures ka eestlased hakkavad nendega vene keeles rääkima. No milleks?

See osutab sellele, et sageli on lihtsam olla salliv just abstraktsel ja normatiivsel, mitte aga personaalsel tasandil, kui tekib reaalne kontakt teistsuguse kultuuritausta või teist keelt kõneleva inimesega. Samas on näha ka vastupidist tendentsi: üldiste normide tasandil ollakse kriitilised (teised on sallimatud), aga ennast nähakse vastutuleliku ja abistavana (nt ollakse valmis suhtlema mitte-eestlasega inglise või vene keeles).

Siin võib märgata hoiakute ja käitumise vahelist lõhet eriti just eestlaste poolt. Kuigi leitakse, et Eestis elavad mitte-eestlased ei pea siin olles oma kultuuritavasid hülgama (N45: *Jäägu oma kultuuri juurde, mul ei ole midagi selle vastu [...] Me ei saa ju seda öelda, et kuule, sa oled valgevenelane ja nüüd sa pead kõik sellega seonduva hülgama.*), siis sageli tuntakse end võõrastest kultuuri- ja käitumistavadest siiski häiritult.

4.3.2. Rahvustevaheliste kontaktide kasu eestlastele ja mitte-eestlastele

Eelnev analüüs tekitab küsimuse, kas ja milleks sallivust üldse oluliseks peetakse. Kas sallimine abstraktsel tasandil ja numbrites (hea koht sallivusedetabelis) on eesmärk omaette või nähakse selles mingit sisulist kasu ka ühiskonnale või iseendale? Eestlastest informantide puhul ei tulnud selgelt välja, et nad oleksid näinud mitte-eestlasega suhtlemist iseenda jaoks olulisena. Mingil määral tunnetati küll rikastavat kasu ühiskonnale, kuid mitte-eestlaste seotust isiklike „projektidega“ (nt enda kultuuriliste oskuste arendajana) ei ilmnunud.

N50_EST: Kindlasti see ju rikastab mingis mõttes, kui tuleb selliseid... ma ei mõtle nüüd päris araablasi ja lihttöölisi, vaid selliseid, kes toovad oma kultuuri natukene siia.

Mingil määral nägid eestlased välismaalaste tulemist Eestisse ka majanduslikus mõttes riigile kasulikuna. Konkreetselt tõstis seda esile küll ainult üks eestlasest informant, aga majandusliku kasu hindamine väljendus kaudselt ka selles, et töötavaid ja makse maksvaid mitte-eestlasi nähti ohutuna (vt täpsemalt ptk 4.4.1).

N25_EST: Minul ei ole selle vastu midagi [kui Eestisse tulevad elama teisest rahvusest inimesed]. Las tulevad. Minu arust on see nagu... võib-olla aitab Eesti majandusele ka kaasa.

Ka mitte-eestlased nägid ennast kui materiaalses mõttes ressursi (riigile laekuvate maksude kujul). See on eestlaste ja mitte-eestlaste arusaamades üks kokkupuutepunkte. Eestlastest enam nägid nad ka enda kasu kultuuriliste oskuste rikastajana. Ennast peetakse eestlaste silmis „uueks põnevaks mänguasjaks“, kellega saab praktiseerida võõrkeelt ning kelle abil rikastada oma maailmapilti. See võiks samuti olla rahvustevahelist suhtlust toetav kokkupuutepunkt erinevate rahvarühmade vahel, kuid antud juhul paistab, et see pole eestlastest informantide seas niivõrd teadvustatud.

M36_CO: [...] ma olen nende [eestlastest tuttavate] jaoks nagu värav välismaailma. Nii et nad püüavad probleeme samuti mõista teistsugusest perspektiivist ja see on väga lahe.

Lisaks enda kasulikkuse esiletõstmisele väljendasid mitte-eestlased väga selgelt ka eestlastest kontaktide kasu iseendale, seda just utilitaarsest aspektist lähtuvalt. Eestlastest sõbrad võivad toimida nn sotsialiseerijatena: nad aitavad eluga paremini kohaneda, tutvustavad kultuuri ja traditsioone jne. Näiteks tõi informant N30_USA välja, et tema eestlastest sõbrad on tutvustanud talle Eesti filme, kohalikke kombeid ning aidanud üles leida vajalikke kohti. Sarnaseid argumente oli ka teistel. Seega, kuigi mitte-eestlastel on lihtsam leida kontakte just teiste mitte-eestlaste hulgast (välismaalastena ollakse ühisel stardipositsioonil, st otsitakse võimalusi laiendada oma suhtevõrgustikku), peetakse vajalikumaks leida kontakte eestlaste seast.

M28_LV: Mulle ei meeldi käia Eestis olevas Läti kogukonnas, sest... noh, kui ma tahan Läti kogukonda, siis 300 kilomeetri kaugusel on riigipiir, kust alates on lätlasi palju.

Uue elukohaga kohanemisel ja võõra kultuuriga harjumisel on seega eestlastest sõpradel mitte-eestlastest informantide arvates tähtis roll, kuigi nende leidmiseks tuleb enamasti rohkem vaeva näha. Sageli tekivad head sõbrad juba varases lapsepõlves, mistõttu on täiskasvanuna Eestisse tulnud inimesed selle võrra ebasoodsamas olukorras. Kontakti tekkeks peab olema ühine suhtlemisruum (Lauristin et al 2011a: 42), milleks enamasti on töö- või õpingukoht. Uuringudki näitavad, et instrumentaalsed ja isiklikud suhtevõrgustikud tihtipeale kattuvad mingil määral, st töö- ja koolialased kontaktid on rahvusteüleste suhtevõrgustike tekke alusena olulised (*ibid*: 44). Täiskasvanutel, kes koolis ei käi, võib ühiseks suhtlemisruumiks niisiis olla töökoht, ülikool, huviringid (trenn, laulukoor) ja kogukondlikud organisatsioonid (nt *couch surfing*'u kogukond, kirik).

Selle alateema juures võib märgata, et peamine disproportsioon väljendub selles, et uussisserännanud peavad eestlastest kontakte enda jaoks äärmiselt oluliseks ning ka ennast nähakse mitmes mõttes rikastavana, samal ajal kui eestlased on mitte-eestlaste suhtes võrdlemisi ükskõiksed („nad võivad siin ju elada“). Eestlased ei näe mitte-eestlasi sugugi enda kultuuriliste oskuste arendajatena ja seetõttu isiklikus plaanis kasulikena, pigem tõstetakse esile seda, kuidas kultuurilised või elustiilist tulenevad erinevused on sageli häirivad (vt ptk 4.3.1). Kuigi leiti, et ühiskonnale tervikuna võib multikultuursus rikastavalt mõjuda (seda küll ei täpsustatud, kuidas), siis rahvustevaheliste kontaktide kasu

iseenda oskustele ja teadmistele ei teadvustata. Võimalik, et seda rikastavat mõju tajutakse väga implitsiitselt ja seda omistatakse pigem konkreetsele (meeldivale) inimesele, mitte niivõrd üldistatuna kõikidele mitte-eestlastele. Näiteks rääkis N50_EST fookusgrupi-intervjuus, et talle meeldis Viljandi linnas Justin Petronet ja tema lapsi kohata ja nendega paar sõna vahetada, sest tegemist oli huvitavate ja värvikate indiviidiga. Seega on mingil määral näha potentsiaali, kuid mitte-eestlaste „rikastavate“ omaduste tajumine tuleks muuta eksplitsiitsemaks, et ka eestlastel endil tekiks huvi oma suhtevõrgustiku laiendamise vastu.

4.3.3. Eesti keele õppimise kasu

Nagu ka eespool välja toodud intervjuukatketest ilmnes, võrdsustavad eestlastest informandid integratsiooni suuresti eesti keele oskusega. Järgmisest tsitaadist jääb koguni mulje, et eesti keele oskus on ainus, mis määrab ühiskonda omaksvõtu: kui inimene räägib eesti keelt piisavalt hästi, võtavad eestlased ta omaks ega näe temas ohtu Eesti riigi ja rahvuse kestlikkusele. Seega nähakse keeleõpet vajalikuna just seetõttu, et see aitab ühelt poolt mitte-eestlasel ühiskonda sulanduda ja teiselt poolt eestlaste poolehoidu võita.

M52_EST: Selles mõttes välismaalased väga kiirelt reeglina just Eesti ühiskonda sisse ei saa, sest see keeleõppimine on ikka suhteliselt raske. Ja eestlane ei võta hästi omaks, just ma mõtlen mitte tolereerimise mõttes, vaid omaksvõtmise küsimus, et neid võõraid keeli ja võõraid arusaamu hästi ei taheta nii kergelt sisse võtta.

Keeleõppe vajalikkust nägid ka uussisserännanud. Nende seas domineeris arvamus, et Eestis saaks igapäevaste protseduuridega hakkama ka kohalikku keelt oskamata. Kuid just soov ühiskonda lõimuda ja kohalike seast kontakte leida toetas välismaalaste eesti keele õppimist ja andis selleks motivatsiooni, sest nähti, et keele selgeksõppimine on oluline osa kohanemisest: keeleoskus loob paremaid võimalusi ja avab rohkem uksi.

N23_AUS: Ma absoluutselt arvan, et ma saan [eesti keelt oskamata] elu lõpuni suurepäraselt hakkama, sest ma tean inimesi, kes on siin olnud aastaid ega räägi sõnagi, aga ma ei taha siin nii elada. Ma ei taha olla eraldi, tahan lihtsalt olla osa siinsest elust.

See tundub olevat kokkupuutepunkt eestlastega, sest intervjuudest järeldus, et eestlastega on eesti keelt oskamata raske hoida püsivaid suhteid, sest keelt mitteoskav grupiliige jääb paratamatult vestlustest või ühistest naljadest kõrvale, mis on aga sõpruse tähtis osa.

Keeleõppe tähtsust mitte-eestlaste jaoks kinnitab ka järgmine tsitaat, mis viitab sellele, et eesti keelt peetakse maailma mastaabis „kasutuks“ keeleks, mille asemel võiks õppida mis tahes suurema rahva keelt, kuid millest hoolimata õpitakse seda siiski. See näitab, et just aja ja ruumi perspektiiv muudab keele kas kasutuks või kasulikuks.

M28_LV: Ma tulin Eestisse ja kõik ütlesid: „Õpi eesti keel ära!“ Ja ma olin nagu: nojah, nüüd on mul kaks kasutat keelt.

Eestlastepoolne nõudmine, et mitte-eestlased õpiksid ära eesti keele, annab märku sellest, et sisserännet käsitletakse lõpliku otsusena – et Eestisse tullakse alaliselt –, mis aga ei pruugi sisserändaja jaoks nii olla ja mistõttu tunnetavad mitte-eestlased nõudeid liigkõrge barjäärina. Kui Eesti on mitte-eestlase jaoks üks paljudest teistest elupaikadest, kus veedetakse mõned aastad, on mõistetav, et keeleõpet ei nähta vajalikuna, sest seda ei suudetaks niikuinii heal tasemel omandada.

N31_RUS: [...] arvasin, et see [eesti keel] ei ole nii nõutud, sest ma ei jää siia pikaks ajaks. [...] Aga jah, ma samuti kartsin seda keelt, sest arvasin, et ma ei saa seda kunagi selgeks, sest see on nii keeruline. Mõtlesin, et miks peaksin seda õppima. Kui ma ei suuda seda kunagi rääkida, miks peaksin seda isegi õppima hakkama?

Teiselt poolt olid keeleoskuse nõude suhtes skeptilised ka need mitte-eestlased, kes näevad oma tulevikku Eestis. Informandid rääkisid, et nad on näinud enda või oma lähedase kogemusest, et keeleoskus üksi ei garanteeri ühiskonda vastuvõtmist ja valutut sulandumist. Seetõttu avaldati veidi kriitikat integratsiooni keelekesksuse suhtes: keskendudes üksnes keeleoskusele ja sellele, mis keeles ja kui korrektselt räägitakse, ei pöörata tähelepanu sellele, mida räägitakse. Sellega vihjasid uussisserännanutest informandid asjaolule, et keel peaks olema suhtlusvahend, mitte eesmärk omaette.

M27_USA: Ühiskond minu jaoks ei ole keelepõhine. See võib olla. Sa võid üritada seda, aga mul on tunne eriti siin, et see on losing battle. Ma ütlen seda kellenagi, kes on õppinud eesti keelt just selle mõttega, et siis ma saan lõimuda paremini siia ühiskonda. Ja pärast seda tegemist, ma leian, et ei, see ei ole mind nii väga aidanud.

Eelnevad näited lähevad aga vastuollu eespool välja toodud praktiliste arusaamadega, kus rõhutati kohaliku (või grupis räägitava) keele olulisust grupi pääsemiseks. Kui ei vallata keelt, mida räägib grupp, kuhu kuuluda soovitakse, siis paratamatult jäädakse vestlustest (või naljadest) kõrvale. Samamoodi tõdeti, et keeleoskus aitab vähendada kahtlusi kohalike silmis (*M36_CO: Vanad inimesed vaatavad mind kahtlusega. Kui hakkab nendega eesti*

keeles rääkima, ei ole mingit probleemi. Ma saan rääkida ja nemad küsivad ja meil on väga avatud suhtlus [...]). See vastuolu näitab, et keeleoskuse tähtsust ei saa siiski alahinnata, mida diskursiivsel tasandil kaldutakse tegema.

Siit võib aga järeldada, et võimalik, et eestlastepoolseks täielikuks omaksvõtuks ei piisa üksnes keeleoskusest, kuigi see on üks olulisi komponente. Omaksvõttu võivad takistada näiteks eestlaste uskumused sellest, et välismaalasega on kultuuritaustast tingitud erinevuste tõttu keerulisem suhelda (erinevad kombed, tavad, traditsioonid) või hirm selle ees, et Eestisse tullakse selleks, et saada teatud hüvesid.

M36_CO: [...] kui tulin Eestisse, samad inimesed, kellega olin Colombias aega veetnud, olid väga eemalolevad. Nüüd ma tean, et nad arvasid, et tulin viisa pärast.

Lisaks viisale võivad hüvedeks olla ka näiteks sotsiaaltoetused, mida küll Eesti riik erinevalt Skandinaavia maadest eriti lahkelt ei jaga.

Teleoloogiliste struktuuride kohta võib kokkuvõtvalt öelda, et need väljendavad mitmel juhul eestlaste arusaama integratsioonist kui assimilatsioonist. Eelneva põhjal tundub, et mitte-eestlastelt oodatakse Eestisse tulles kiiret ja täielikku lõimumist, mis on ilmselt seotud hirmuga nõukogudeaegse rände kordumise ees, kuid eestlastepoolne vastutulek on minimaalne. Üks kokkupuutepunkte, mis vähendab mingil määral rahvustevahelisi pingeid, on tunnetatav vajadus erinevusi sallida ja mitte-eestlaste nägemine riigile majanduslikult kasulikuna. Need on aga omavahelise suhtluse soodustamise puhul võrdlemisi kaudsed aspektid, vaja oleks näha ka kasu, mida mitte-eestlasega suheldes isiklikult saadakse. Kasulike aspektide nägemist varjutab aga mingil määral asjaolu, et mitte-eestlaste teistsugust käitumismaneerit tajutakse häirivana ja see tekitab tõrjumist. Siinkohal tekib seos n-ö kirjutamata reeglite puudusega: võimalik, et neid „häirivaid“ omadusi oleks võimalik vähendada, kui mitte-eestlased teaksid, mida eestlastega suhtlemisel arvesse võtta.

4.4. Üldised arusaamad

Schatzki (2013) järgi neljas ja viimane element, mis hoiab praktikat koos, on üldised arusaamad praktika toimimisest ehk informatsioon, mis on vajalik teatud tegevuse sooritamiseks. Need on ühiselt jagatud uskumused ja mured, sageli seotud näiteks religiooniga, aga ka keskkonnaga (nt „keskkonnasäästlikkus on hea ja vajalik“). Käesoleva

teema puhul kuuluvad üldisemate arusaamade alla näiteks arusaamad mitte-eestlaste „õigest“ ja „ohutust“ sisserändest ja kohanemisest. Praktilistest arusaamadest erinevad üldised arusaamad selle poolest, et väljendavad mingit laiemat teadmist, seiskohta, mitte aga konkreetseid oskusi ja harjumusi.

4.4.1. Mitte-eestlaste kohanemine Eestis

Üldiste arusaamade tasandil võis märgata eestlastest informantide võrdlemisi negatiivset suhtumist immigrantide massilisse sisserändesse. Üksikutesse sisserändajatesse suhtuti neutraalselt või ükskõikselt (N45: *Senikaua, kuni nad ei tekita probleeme meie riigis, senikaua see mind ei häiri.*) või pigem positiivselt (N50: *Ta võib siin olla, minu arust ta [Justin Petrone] ainult rikastas meie Viljandi pilti, väga tore oli, mulle küll meeldis [...].*). Teiselt poolt nähti, et massilise immigratsiooni korral hakkaksid sisserännanud moodustama suuremaid gruppe või kogukondi, mis hakkaksid toimima oma reeglite järgi. Sellist kollektiivset kohanemist peeti ohtlikuks, sest see toob suure tõenäosusega rahvarühmade vahel kaasa erinevast maailmavaatest tingitud konflikte.

M27_EST: Niikaua, kuni nad [immigrandid] on sellised üksikindiviidid või nii, siis ma usun, et ei ole kellelgi mingit probleemi. Aga kui asi hakkab sinnamaani jõudma, et üks grupp hakkab siia Tallinna külje alla tegema China town'i ja mingisugune grupp oma Araabia seda, siis ilmselgelt need kultuurid omavahel põrkuvad ja see on see koht, kus võivad probleemid tekkida.

Kuna Eesti riik on väike, leiti, et siia mahub ka selle võrra vähem teisest rahvusest inimesi. Üks eestlasest informant tõi välja, et vastavalt rahvaarvu suurusele on igal riigil ja rahval kindel arv võõramaalasi, keda suudetakse ühiskonda vastu võtta: kui neid on rohkem, ei ole neid võimalik lõimida ning nad tekitavad enamusgrupi kõrvale täiesti teise grupi, keskkonna. Massiline sisseränne, millega ei suudeta õigeaegselt tegeleda, toob eestlastest informantide arvates kaasa probleemid, näiteks ei leia immigrandid endale tööd ega tee omalt poolt midagi riigi heaks, mis omakorda toob kaasa kohalike negatiivse suhtumise. Seevastu, integreerunud ja ühiskonnas aktiivsed elanikud ei kujuta ühiskonna toimimisele eestlaste arvates ohtu.

M52_EST: No ütleme näiteks need alžeerlased, kes seal Pariisis autosid põletavad, need on nüüd suurel jaol tegelikult need alžeerlastest sisserännanute järeltulijad, kes juba teist-kolmandat põlve ei ole üldse mingisugust tööd selle riigi jaoks teinud. Sellist situatsiooni ei tohiks lasta tekkida. Need, kes tulevad, peaksid kuigivõrd sulanduma siia, peaksid tegema midagi tegelikult selle riigi heaks. Siis on minu

meelest kõik okei. Kui inimesed, Eesti inimesed seda niimoodi näevad, ma arvan, et kellelgi ei teki tõrjumist.

Selle põhjal tundub, et lisaks riigikeele oskusele peetakse üheks eduka lõimumise indikaatoriks veel töö leidmist: kui inimene maksab riigile makse, ei tekita ta probleeme ja võib seega riigis elada. Samas ei tulnud välja, kas „mittetõrjumine“ võrdub antud juhul omaksvõtuga.

Nagu ka teleoloogiliste struktuuride juures välja toodud, näevad mitte-eestlased endal kui Eestisse elama tulnud välismaalastel võrdlemisi üllast rolli riigis, kust paljud noored lahkuvad ja kus iive on negatiivne. Seetõttu ei mõisteta riigipoolset vastumeelsust lubamisel riiki immigrante, kes aitavad riiki ülal pidada. Ebasõbralikkus väljendub nii bürokraatias kui riigis valitsevas üldises suhtumises, kus välismaalastele (sh nende abistamisele probleemide korral) ei pöörata üldse tähelepanu. See omakorda kattub reeglite juures väljatooduga, et mitte-eestlased näevad seadusandlust mitte-eestlaste võimalusi piiravana ja mitte-eestlasi välistavana.

M36_CO: Eesti seisab silmitsi väheneva rahvaarvu probleemiga, kuid nad ei võta vastu inimesi, kes on valmis siia jääma. Nad lihtsalt tõrjuvad neid, lükkavad neid eemale. Nii et sul on kas situatsioon, kus sa ei saa enam maksta pensione, sest vanu inimesi on rohkem kui noori, või sa laiendad oma kultuurilist paradigmat ja kaalud võimalust olla üksteise vastu sõbralikum.

Samamoodi avaldub hoolimatus mitte-eestlaste (ja mitte-kodanike) suhtes selles, et nad jäävad paljudest teemadest kõrvale, kuna neile ei anta piisavalt informatsiooni keeles, mida nad mõistavad. See tähendab, et neid ei kaasata piisavalt, mis omakorda muudab teatud teemadest huvitumise raskeks.

M23_GB: Näiteks, kui ma tahaksin huvituda sellest, mis toimub Eesti poliitikas, oleks seda päris keeruline teha, kui ma ei räägiks eesti keelt. Kui sa tahad huvituda välissuhetest või kui sa tahad huvituda majandusest, sellistest asjadest, ei ole Eesti kohta palju kättesaadav. Ja isegi kui on, ei ole arutelu, millest ma saaksin eesti keele mittekõnelejana osa võtta.

Infopuuduse üle Eesti kultuuris, elus ja ühiskonnas toimuva kohta on mitte-eestlased kurnud ka varasemates uuringutes (vt Kriger & Tammaru 2011: 223). Osaliselt aitavad seda leevendada kohanemisprogrammid, kus teavitatakse uusimmigrante võimalustest ühiskonnas aktiivselt toimida ja õpetatakse neid infot otsima. Samuti oleksid immigrantidele abiks infot koondavad mitmekeelsed veebiportaalid, et vähendada info killustatust. Näiteks on Soomes loodud portaal infopankki.fi, kus on olemas riigis elamist

puudutav info 13 keeles. Lisaks teabele riigis elama asumise kohta (vajalikud dokumendid, elukoha leidmine jne) ja nõustamistelefonide numbritele on portaalis olemas ka informatsioon Soome kohta: ajalugu, kliima, (ühis)transport, meedia, usundid. Eestis täidab sarnast funktsiooni hiljuti avatud veebiportaal integratsiooniinfo.ee, kus info on aga võrdlemisi pealiskaudne ja sisaldab palju linke teistele lehekülgedele. Lisaks puudub seal teave kaasarääkimisvõimaluste kohta.

4.4.2. Arusaamad erinevustest

Osa mitte-eestlastest informante pidas eestlasi erinevuste suhtes võrdlemisi sallimatuks. Seda põhjendati vigadega kasvatuses ja hariduses, kus domineerib arusaam valge inimese üliluslikkusest. Tõdeti, et tõenäoliselt võtab rahvusliku ja rassilise mitmekesisusega harjumine aega, kuna Eesti pinnal on tegemist võrdlemisi uudse nähtusega.

N23_AUS: [...] inimesed hakkavad nüüd alles siia tulema, näiteks ma näen välismaalasi igal pool, samal ajal kui enne neid lihtsalt ei olnud. [...] Ma ei arva, et nad [eestlased] on vihkamist täis, see on lihtsalt uus ja tundmatu.

Eestlastepoolset sallimatust tajuti just väliste erinevuste suhtes, st enamusest erineva nahavärvi, silmade kuju jms suhtes. Seetõttu leiti, et just valgenahalisel, n-ö tüüpilise eestlase välimusega inimesel on lihtsam ühiskonda sulanduda.

M27_USA: Mul on väga vedanud, et ma olen valgenahaline, kes on enam-vähem eestlase meele. Ma sobin siia inimeste sekka. Ma näen välja nagu inimesed, keda inimesed eeldavad tänaval kohata. Ma arvan, et see aitab mind.

Fookusgrupp kinnitas eestlaste skeptilisust erinevuste suhtes. Kuid eestlased ise (vähemalt diskursiivsel tasandil) ei pidanud väliseid tunnuseid suurimaks diskrimineerimise põhjuseks.

N45_EST: [...] ma arvan, et sellist probleemi küll ei ole, et neeger tuleb tänaval vastu ja keegi ütleb, et sa oled nõme.

Samas võib väliste tunnuste põhjal tõrjumine olla just kehaline ja teadvustamata praktika (nt kellestki eemale hoidmine, soov mitte suhelda jne) ja mitte niivõrd sõnaliselt väljendatud („sa oled nõme“). Kuna aga tumedanahalisi on Eestis võrdlemisi vähe, on mingil määral loomulik, et neid ei peeta „ohtlikuks“. Eestlastega tehtud intervjuust võis välja lugeda, et potentsiaalset ohtu nähti eelkõige slaavi päritolu inimestes, peamiselt venelastes. Tõenäoliselt on see arusaam tugevalt seotud just mineviku pärandiga ehk nõukogudeaegse sisserändega, mille tagajärjel Eestisse tulnuid pole siiani suudetud

täielikult lõimida. Kuna vene vähemus on Eestis juba niigi arvukas, siis nähakse ohtu just selles, et nad võivad hakata eestlaste üle domineerima – nii rahvaarvult kui ka seetõttu, et nad elavad eestlastest eraldi grupina, kes ei järgi riigis kehtivaid reegleid ning kes seetõttu ka ei sulandu.

N45_EST: [...] Ma arvan, et ei olegi sallimatust nii väga teiste rahvuste suhtes, neid teisi on vähe. Aga venelastega on ikka probleeme palju. Kui võtta kas või see sama keel, see, kuidas ei taheta austada sinu riiki ja sinu väärtusi.

Teine grupp, kelles eestlased nägid potentsiaalset ohtu, olid inimesed, kes on eestlastest hoopis erineva kultuuritaustaga, näiteks araablases ja üldisemalt islamiusulistes, sest ei nähtud võimalusi, kuidas nendega ühist keelt leida. Prevaleeris stereotüüp, et usklik inimene näeb maailma hoopis teisiti ning kipub teistele oma vaateid peale suruma, mis muutub mitte-religioossete inimeste jaoks ühelt poolt tüütuks, teiselt poolt võib põhjustada omavahelisi konflikte, sest maailmavaated põrkuvad.

M27_EST: Ma räägin, et niikaua, kuni see moslem on, noh, kui ta tahab olla, siis las ta olla, aga kui ta igale poole oma seda uskumust kaasa võtab ja esile toob, et nüüd peabki niimoodi olema, sest pühakirjas on niimoodi kirjas, siis ma ikka lähen tigidaks.

Võib öelda, et üldiste arusaamade tasandil näevad eestlastest informandid Eestis elavaid mitte-eestlasi pigem anonüümse massina, kes suures osas ei pea lugu kohalikest tavadest ja väärtustest ning on riigi suhtes pigem negatiivselt meelestatud. Eelkõige käib see nende mitte-eestlaste kohta, kes ei ole selgeks õppinud kohalikku keelt. Viimaseid nähakse sageli riigi suhtes vaenulikuna ja ohuna eesti kultuurile. Keele selgeks õppinud ja Eestis töö leidnud mitte-eestlastesse suhtutakse aga positiivselt või neutraalselt.

Üldiste arusaamade tasandil tuli välja ka see, et ohuna nähakse just kollektiivset kohanemist ja mitte-eestlaste kogukondade moodustumist. Üksikuid sisseerändajaid ei nähtud probleemina. Siin tekib aga mingil määral vastuolu praktiliste arusaamadega: üksikut sisseerändajat ei kaasata eriti meelsasti oma seltskonda, mis tähendab seda, et ta jääb kas isolatsiooni või leiab kontakte teiste Eestis elavate mitte-eestlaste seast ning lõimub nende kaudu. Sel viisil on mitte-eestlaste kogukondade teke paratamatu. Seega, mitte-eestlaste poolt keele selgeksõppimisel on eestlaste austuse saamise juures suur osa, kuid vaja oleks suurendada ka eestlastepoolset arusaamist integratsiooni kahesuunalisusest, milles mängib olulist rolli haridus ja kasvatus.

4.5. Kokkuvõte empiirilistest tulemustest

Tulemuste paremaks haaratavuseks olen peamised tulemused esitanud tabelina, tuues lihtsustatud ja lühendatud vormis välja põhilised haakuvused ja mittehaakuvused eestlastest ja mitte-eestlastest informantide toimimis- ja mõtlemisviisides. Järgmisel leheküljel olevas tabelis 9 on toimimis- ja mõtlemisviisid esitatud konkreetsete suhtlusolukordade kaupa. Tabelis ei ole eristatud praktikaelemente, vaid see püüab anda üldistatult edasi, kuidas erinevad elemendid käituvad koostoimes.

Tabelis 10, mis asub ülejärgmisel leheküljel, on välja toodud üldised arusaamad, mis ei hõlma konkreetseid suhtlussituatsioone, kuid mis sellegipoolest võivad mingil määral rahvustevaheliste kontaktide teket mõjutada. Tabeli eesmärk on tuua nähtavale üldisema tasandi võimalikud pingeallikad ja kokkupuutepunktid.

Tabel 9. Haakuvused ja mittehaakuvused informantide toimimis- ja mõtlemisviisides

Suhtlusvaldkonnad ja -olukorrad	Eestlaste toimimis- ja mõtlemisviisid	Uussisserännanute toimimis- ja mõtlemisviisid
Kontakti alustamine	Ei näe end suhtluse alustajana, on suhtluse alustamisel passiivsed, ei otsi kontakte.	Näevad kontakte vajalikena ja otsivad eestlaste seast uusi kontakte, on kontakti loomisel aktiivsem pool.
	Haakuvus: Kohaliku keele (ka üksikute sõnade) kasutamine aitab murda jääd ja annab märku heast tahtest, samas ei loo kindlat eeldust, et vestlus jätkub samas keeles.	
Ametlik, tööalane, formaalne suhtlus	Initiatiiv minna võõrkeelele üle on vastuolus mitte-eestlaste sooviga harjutada eesti keelt.	Tahavad eesti keelt praktiseerida selleks, et omandada keelt ja olla võimeline vabalt suhtlema; lähevad enamasti keelevahetusega kaasa.
	Ei selgita piisavalt Eesti igapäevaelu korraldavaid kirjutamata reegleid mitte-eestlastele (nt Eestis ei hoia naabrid teineteise lapsi); tekib oht, et konflikt läheb etniliseks.	On raskusi Eesti igapäevaelu korraldavate kirjutamata reeglite („elamisreeglite“) leidmisega.
	Seostavad mitte-eestlastega suhtlemist just asjaajamisega (nt nende teenindamisega, aitamise ja reageerimisega), kuid pole valmis jätkama teistes valdkondades (nt vaba aja veetmine).	Otsivad kontakte, kellega suhelda ka tööväliselt.
	Haakuvused: - Piisab kehakeele kasutamisest, loeb see, et üksteisest saadakse aru. - Mitte-eestlase eksootilisus soosib abistamist ja esimest kontakti (mitte-eestlane kui põnev uus mänguasi).	
Vaba aja veetmise ja hobidega seotud suhtlus	Ei seosta mitte-eestlastega suhtlemist vaba aja veetmisega (ühiste tegevustega).	Seostavad eestlastega suhtlemist vaba aja veetmisega; otsivad uusi sõpru, mitte üksnes tuttavaid.
	Haakuvus: Ühise suhtlusruumi ja vahendajate olemasolu (nt koeraga jalutamas käimine) loob suhtluseks häid võimalusi.	
Sõpruskonnasisene suhtlus	Ei kutsu mitte-eestlast sageli sõpruskonna koosviibimistele, sest ei soovi kogu grupi suhtluskeelt muuta. Juhul, kui seltskonnas viibib mitte-eestlane, jääb ta eestikeelsest vestlusest (või nt naljadest) kõrvale.	Gruppi pääsemine on oluline, sest annab võimalusi luua uusi tutvusi. Kui eestlased neid oma koosviibimistele ei kutsu, leiavad mitte-eestlased tutvusi teiste Eestis elavate mitte-eestlaste seast ja lõimuvad nende kaudu.
	Haakuvus: Gruppi kuulumiseks on vaja osata ühist keelt (püsivate kontaktide tekkeks eesti keelt).	
Kestvad regulaarsed kontaktid	Ei teadvusta mitte-eestlastest kontaktide kasu iseendale.	Näevad eestlastest püsivaid kontakte vajalikuna paremaks kohanemiseks.
	Haakuvus: Vajalik väga heal tasemel eesti keele oskus ja estofiilne käitumine (kohalike tavade, reeglite tundmine jne).	

Tabel 10. Haakuvused ja mittehaakuvused üldistes arusaamades

Valdkond	Eestlaste üldised arusaamad	Uussisserännanute üldised arusaamad
Rahvuslik identiteet	Mure ja ebakindlus oma identiteedi pärast.	Eesti identiteedi säilimises optimistlikud, kindlad.
	Range immigratsioonipoliitika kui võimalus säilitada identiteeti ja rahvust.	Mitte-eestlased ise kui võimalus rahvuslikuks kestlikkuseks.
	Haakuvus: Identiteedi säilimiseks on mitte-eestlastel vaja kohaneda kohalike reeglitega, sh õppida eesti keelt.	
Ränne	Rännet nähakse poliitilisena (ränne kui kolonisatsiooni vahend)	Rännet nähakse pigem majandusliku ja elustiililisena („inimesed reisivad“).
	Rännet nähakse alalisena (tullakse selleks, et jääda), mistõttu eeldataksegi rändajatelt kiiret kohanemist, keele äraõppimist ja lojaalsust riigile (Eesti kui ainus kodumaa; Eesti kodakondsus kui teisi välistav).	Rännet nähakse pideva mobiilsusena, ei seota end nii kindlalt ühe riigiga, mistõttu ei võeta estofiiliks muutumist nii tõsiselt. Pooldatakse hargmaisust, osalemist mitmes ühiskonnas (mitu kodakondsust kui väärtus, üks kodakondsus piirav).
	Haakuvus: Mitte-eestlased kui majanduslik kasu riigile (eeldab seda, et mitte-eestlastel on olemas töö).	
Kohanemine	Seostavad kohanemist tööalase kultuuri tundmisega (nt Eestis ei ole tööl sobilik mitu korda päevas palvetada).	Seostavad kohanemist seltskonnas olemist puudutava kultuuri tundmisega (nt kuidas mõista eestlaste huumorit, kuidas käituda kohvikus).
	Ei seosta kohanemisprobleeme seadusandlusega.	Näevad, et seadusandlus selgelt piirab võimalusi (nt Eesti kodakondsuse võtmine eeldab enda omast loobumist).
	Peavad keelereegleid liiga rangeteks; näevad, et mitte-eestlased võiksid osata eesti keelt kas või elementaarsel tasandil, et igapäevastes vestlustes hakkama saada.	Näevad, et elementaarsest keeleoskusest ei piisa, et olla võrdväärne vestluspartner ja pääseda gruppi.
	Haakuvused: - Eesti keele oskus vajalik selleks, et ühiskonnas kaasa rääkida, olla täisväärtuslik ühiskonnaliige. - Kollektiivne kohanemine ja kogukondade moodustamine kui oht või takistus kohanemisel; üksinda tulemine aktsepteeritav ja isegi positiivne.	

5. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON

Käesolevas peatükis toon kõigepealt välja vastused töö teises peatükis esitatud uurimisküsimustele. Sellele järgneb diskussioon, kus arutlen tulemuste üle rahvustevaheliste suhete soodustamise kontekstis. Uurimisküsimuste vastustest ja diskussioonist lähtuvalt pakun kolmandas alapeatükis välja konkreetseid soovitusi, kuidas rahvustevaheliste kontaktide teket soodustada.

5.1. Järeldused

5.1.1. Eestlaste praktikad Eestisse sisserännanutega suhtlemisel

Eestlastest informantide seas võib praktiliste arusaamade tasandil täheldada teatud määral passiivsust nii suhtluse algataja kui edasiviijana. See võib olla tingitud mitmest asjaolust. Esiteks ei pruugi nad näha tihedaid kontakte mitte-eestlastega endale vajalikena ega tunda huvi olemasolevat tutvusringkonda laiendada. Teiseks võib see olla tingitud kohalikust kultuurist ja kasvatuses („võõrastega ei räägita“). Kolmandaks võib passiivsuse juures rolli mängida ka arusaam ja kogemus, et mitte-eestlastega on sageli keerulisem suhelda: suhtlemine nõuab pingutust ning see ei ole keelelistest ja kultuuritaustast tingitud erinevuste tõttu nii loomulik ja sujuv kui suhtlus teise eestlasega.

Rahvustevaheliste suhete soodustamise mõttes on probleemiks see, et mitte-eestlast ei nähta isiklikus plaanis kasulikuna ja oma kultuurilisi oskusi arendavana. Kuigi „eksootilise välismaalasega“ suhtlemine on ühelt poolt põnev, jääb suhtlus enamasti põgusaks ning sageli just „asjaajamise“ tasemele. Eksootilisus mingil määral konserveerib kontakti ega lase sel edasi areneda. Eesti keelt mittevaldavast välismaalast ollakse küll valmis lühiajaliselt abistama ja talle isegi keelelises mõttes vastu tulema (eestlane tihti initsieerib ise keelevahetust), kuid pikaajast suhtlust mitte-eestlasega takistavad mitmed asjaolud. Ühelt poolt võtab pidev suhtlus liiga palju energiat ja pingutust, sest see eeldab eestlastelt teises keeles suhtlemist ja toimetulemist inimesega, kelle „elamisreeglid“ on eestlaste omadest erinevad. Teiselt poolt läheb teises keeles suhtlemine vastuollu eestlaste seas väga tugevalt juurdunud arusaamaga, et Eesti riigis tuleb rääkida eesti keelt.

Tugev vastuseis kõigele võõrale ja vajadus kaitsta eesti keelt rääkides ja kombeid järgides oma identiteeti, on ilmselt minevikupärand nõukogude ajast, mis näib siiani kujundavat eestlaste arusaamu mitte-eestlastest. Antud juhul võib nõukogude pärandi mõju kanduda üle ka uusimmigrantidele: mitte-eestlasi, olenemata nende rahvusest, nähakse ohuna identiteedile, mistõttu ei pruugi eestlased olla suhtlusele avatud. Ainult väga estofiilsete mitte-eestlaste jaoks on enda kaitsmise vajadusest tingitud barjäärid ületatavad. Siin tekib aga küsimus: kuidas muutuda estofiiliks, kui ei omata eestlaste seas lähedasi kontakte?

Eestlase ja mitte-eestlase vahelise lähedase kontakti teket takistab seegi, et eesti keelt mittekõnelevat välismaalast ei ole võimalik kutsuda oma sõpruskonna koosviibimistele. Kui seltskonnas viibib mitte-eestlane, siis eeldab see kogu sõpruskonnalt keelevahetust, mis on ebamugav. Pealegi võib uue inimese seltskonda toomine koosviibimise ära rikkuda, sest uus inimene ei oska harjumuspärastel jututeemadel kaasa rääkida ega pruugi mõista sõpruskonnasiseseid nalju.

Nii reeglite kui teleoloogiliste struktuuride tasandil domineerib seisukoht, et Eestis elav inimene peab õppima selgeks eesti keele ning suhtlema eestlastega riigikeeles. Erandeid ei tehta ka inimestele, kes on Eestis elanud alles lühikest aega. Nendele seisukohtadele vastandub aga tegelik suhtluspraktika, kus eestlane on sageli see osapool, kes loobub eesti keele kasutamisest ja läheb üle vestluspartneri jaoks mugavamale keelele. Ka varasemad uuringud näitavad, et eestlaste valmisolek kohe või pärast läbirääkimisi teisele (eelkõige vene) keelele üle minna on küllaltki laialt levinud. Vene keelt kõnelev inimene võib igal teisel juhul sattuda eestlasest vestluspartnerile, kellega ta saab soovi korral suhtlust jätkata vene keeles isegi juhul, kui ta vastab või püüab vastata eesti keeles (Vihalemm 2011: 126).

Eestlaste suhteliselt hea võõrkeele oskus võib pärssida mitte-eestlaste eesti keele oskuse arengut (*ibid*: 120). Seega ei ole eestlaste ootused mitte-eestlastele kooskõlas nende endi käitumisega. Selle tõid välja ka uussisserännanutest informandid, kes ütlesid, et eestlased eeldavad mitte-eestlastelt küll head eesti keele oskust, kuid ei lase neil sageli keelt praktiseerida. Lisaks sellele ilmnes intervjuudest seos võõrkeeles rääkimise ja lühiajaliste kontaktide vahel (eespool välja toodud arusaam, et Eestis tuleb rääkida eesti keeles). Pikemaajaline suhtlus näib olevat võimalik üksnes väga estofiilse mitte-eestlasega, kes valdab eesti keelt väga heal tasemel ning kes mõistab ja austab kohalikke reegleid.

Eestlastest informantide sõnul sõltub suhtumine mitte-eestlastesse konkreetsest inimesest endast. Reaalses suhtlussituatsioonis enamasti ei teadvustata inimese rahvuslikku kuuluvust, vaid keskendutakse sellele, et teineteist mõistetak ja asjad saaksid aetud. See ilmnes näiteks tõdemusest, et „ei ole ju vahet, kas ta on venelane või kes ta on“ (N50_EST), sest iga rahvuse puhul on meeldivaid ja vähem meeldivaid inimesi. Teiselt poolt võis täheldada konkreetse tunnuse, näiteks rahvuse või religiooni põhjal üldistamist (nt põhimõtteliselt ei taheta endale moslemist töökaaslast või kõik venelased on lärmakad).

Üks paradoksaalne leid oli seotud mitte-eestlaste kollektiivse kohanemisega ehk mitte-eestlaste grupilise koondumisega rahvuskuuluvuse põhjal. Leiti, et kollektiivne kohanemine ja kohalikest eraldumine, näiteks see, kui mitte-eestlased moodustavad oma linnajao, raskendab nende integreerumist ning mõjub negatiivselt riigi julgeolekule. Samas ei taheta lasta mitte-eestlasi oma vahetusse lähedusse, näiteks hoitakse eemale oma ukrainlasest naabrist või ei kutsuta mitte-eestlast oma seltskonda teiste eestlastega aega veetma.

Internaliseeritud kohustus säilitada eesti keelt ja kultuuri viib selleni, et teistest rahvustest inimesi ei võeta lihtsasti omaks. Eestlaste praktikad paistavad olevat valdavalt assimilaatiivsed, mis tähendab seda, et eestlase ja mitte-eestlase vahelise püsiva ja lähedase kontakti tekkeks peab mitte-eestlane olema väga estofiilne, täielikult lõimunud. Vastasel korral on ta „liiga erinev“ ja temaga suhtlemine nõuab eestlaselt pingutust. Pingutus aga ei pruugi end eestlase silmis ära tasuda, sest mitte-eestlasest kontakti ei nähta endale kasulikuna, sellest ei olda huvitatud. See omakorda ei lase kontaktil edasi areneda ning kontakt jääb pinnapealseks ja kestab seni, kuni „asjad saavad aetud“.

5.1.2. Sisserännanute praktikad eestlastega suhtlemisel

Vestlustest mitte-eestlastest informantidega paistis selgelt välja soov leida eestlastest sõpru ja luua tihedaid kontakte, sest neid nähti utilitaarselt vajalikena: kontaktid kohalikega muudavad kohanemisprotsessi kiiremaks ja sujuvamaks. Kontaktide leidmist toetab mitte-eestlaste praktiline arusaam ja harjumus olla ise kontakti loomisel aktiivsemas rollis. Kuna eestlasi nähti võõraste suhtes pigem kinniste ja ükskõiksetena, tunnetati suhtluse alustamist enda kohusena.

Nagu ilmnes intervjuudest, on eestlastest sõprade ja tuttavate leidmisel oluline tunda kohalikke reegleid ja tavasid, et sulanduda seltskonda. Näiteks tõi ameeriklanna N30_USA välja, et tema ja ta ameeriklasest abikaasa püüdsid vältida olemast „rumalad, lärmakad ameeriklased, kes kõiki häirivad“. Samuti mõisteti Eestis olles, et eestlased ei hinda *small talk*’i kultuuri, mistõttu ei pruugi „läänelike“ võtete või strateegiate kasutamine suhete loomisel edu tuua. Ent sellised teadmised on saadud peamiselt katse-eksituse meetodil või olemasolevate eestlastest kontaktide kaudu. Viimane viib aga paradoksini, et eestlastest kontakte ei ole võimalik leida, ilma et omataks eestlastest kontakte, kes toimiksid sotsialiseerijatena. Vähese või keskmisel tasemel eesti keele oskusega omapäi hakkamasaamist takistab konkreetsete suuniste puudumine reeglite tasandil, mis tekitab mingil määral sõltuvussuhet. Näiteks jäädakse uute inimestega tutvumisel sõltuvaks oma eestlasest abikaasast ja tema suhevõrgustikust.

Teleoloogiliste struktuuride tasandil oli näha, et mitte-eestlased teadvustasid üsna selgelt oma „kasu“. Ennast nähti vajalikuna nii majanduslikus mõttes (maksavad makse) kui ka kultuuriliselt harivas mõttes (eestlastel võimalik näha maailmaasju läbi välismaalase silmade või praktiseerida võõrkeelt). Liigne eksootilisus, st kultuuriline/elulaadiline ja keeleline erinemine eestlastest võib aga muutuda barjääriks, mis toetab üksnes lühiajaliste ja instrumentaalsete kontaktide teket.

Seega on eesti keele oskus üks tingimus kontaktide loomiseks. Kontakti alustamisel toimib eestikeelsete sõnade ja väljendite kasutamine „jäämurdjana“, sest sellega võidetakse tähelepanu ja plusspunkte eestlaste silmis. Eesti keele kasutamine mõjub edukalt just koostoimes eksootilise päritoluga, sest see signaaliseerib mitte-eestlase head tahet ning tema püüet ja soovi kohaneda. Seetõttu on näha uussisserännanute valmidust eesti keelt vastavalt oskustele suhtlussituatsioonis kasutada. Vähese keeleoskuse puhul nõuab suhtlemine aga mõlemalt osapoolelt liiga suurt pingutust, mis ei lase kontaktil edasi areneda.

Niisiis, selleks, et luua püsivaid ja tähenduslikke kontakte peab mitte-eestlasel olema võimalik end suhtlussituatsioonis vabalt väljendada, mis eeldab väga heal tasemel eesti keele oskust. Teatud juhtudel võib vastutulevaks pooleks olla ka võõrkeelt valdav eestlane, kuid siin tekib kaks takistust: 1) eestlane ei pruugi näha mitte-eestlasest kontakti utilitaarselt nii vajalikuna, et on valmis pikaajaliselt suhtluse nimel pingutama; 2) võõrkeeles suhtlemine läheb vastuollu kõrgelt hinnatud reeglga suhelda Eestis eesti keeles.

Uussisserännanute puhul soodustab keele õppimist eelkõige keeleoskuse vajalikkuse mõistmine (teleoloogiline struktuur), mis näib mitte-eestlastest informantide seas domineerivat. Kuigi eesti keelt peetakse maailma mastaabis kasutuks ja võrdlemisi raskesti omandatavaks keeleks, mida ei ole mõtet õppida neil, kes oma tulevikku Eestiga ei seo, peeti seda vajalikuks just püsivate kontaktide leidmiseks. Kui igapäevaste toimingutega saadakse hakkama võõrkeelt, kehakeelt või üksikuid eestikeelseid sõnu kasutades, siis suhtevõrgustiku laiendamiseks ja gruppi kuulumiseks üksnes eespool nimetatutest ei piisa. Uussisserännanutest informandid tõid aga oma kogemuse põhjal välja, et ka kesktasemel keeleoskusest jääb väheks, sest tähenduslike vestluste pidamine ja võrdväärseks suhtluspartneriks olemine eeldab keeleoskuse kõrget taset. „Poolik“ eesti keel mõjub paraku barjäärina, sest pärast „eksootilisuse“ tuhmumist on vaja osata end huvitavalt ja mitmekülgsest väljendada (sh nt naljadest aru saada), et kontakt saaks edasi areneda.

Eesti keele õppimise osas oli mitte-eestlaste seas näha erinevate praktikaelementide vastandumist. Praktikalist arusaamade tasandil leidsid informandid, et eesti keele oskust on vaja paremaks kohanemiseks ja selleks, et võtta maksimaalselt osa pakutavatest võimalustest. See suhestub hästi ka keeleseadusest tuleneva kohustusega rääkida eesti keelt (reeglite tasand), mille suhtes on eestlased väga nõudlikud. Vastuolu avaldub aga selles, et informantide sõnul ei hinda eestlased mitte-eestlaste keeleoskust tegelikus elus nii palju kui normatiivsel tasandil: kuigi eestlased nõuavad mitte-eestlastelt suhtlustasandil eesti keele oskust, siis tegelikult, nagu eespoolgi viidatud, lähevad eestlased sageli vabatahtlikult üle teisele keelele, et „sästa“ mitte-eestlasi vaevast purssida eesti keelt ning muuta asjaajamine kiiremaks. See võtab omakorda mitte-eestlastelt võimaluse keelt praktiseerida ja seda kiiremini omandada.

5.1.3. Eestlaste ja Eestis elavate uussisserännanute suhtluspraktikate omavaheline suhestumine

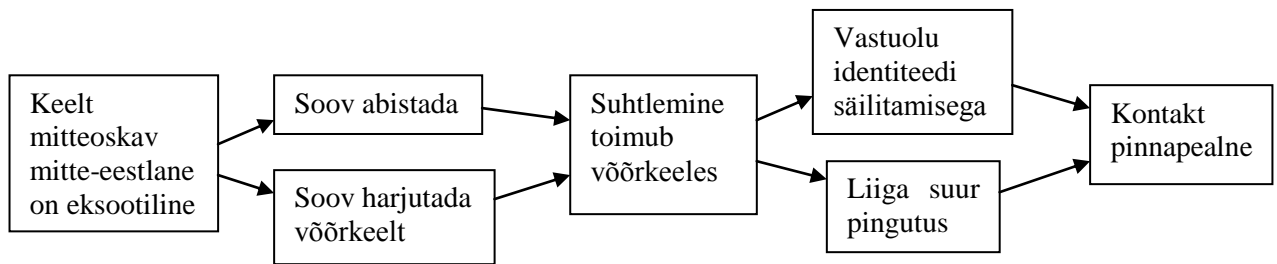
Eestlase ja mitte-eestlase suhtluses teeb reeglina esimese sammu mitte-eestlane, kel, nagu eespoolgi välja toodud, on huvi kontakti leida suurem ja kes on seetõttu suhtluses enamasti aktiivsem pool. See asjaolu on ühelt poolt eestlaste ja mitte-eestlaste praktikates haakuv – mõlemad osapooled oskavad sellega arvestada, st rollid on paigas –, kuid teiselt poolt on suhtluse alustamine selgelt disproportsionaalne. Eestlased ei näi teadvustavat vajadust olla esimese sammu tegija, vaid jäävad suhtluses pigem reageerija rolli. Levinud on vaikumisi

eeldus, et teise rahvuse esindaja peabki olema suhtluses aktiivsem pool, olgu põhjuseks uskumus või stereotüüp, et mitte-eestlane ongi tavaliselt suhtlusaltim ja avatum, või mitte-eestlase suurem huvi kontakte leida. Hiljuti Eestisse kolinud mitte-eestlased, kes alles kohanevad uue kodumaaga, võivad aga tajuda suhtluse algatamist raskena ja suurt pingutust nõudvana – seda enam, kui eestlased ei näita üles endapoolset huvi.

Samas tunduvad mitmed arusaamad omavahelise suhtluse juures haakuvat. Näiteks mõistetakse sarnaselt „asjaajamise“ ehk ametliku suhtluse reegleid. Mõlemad osapooled leiavad, et ametliku suhtluse puhul saab enamasti hakkama kehakeelt kasutades või ühist (võõr)keelt rääkides, suhtluse muudab sõbralikumaks see, kui mitte-eestlane kasutab vestluses üksikuid eestikeelseid sõnu, mis mõjuvad „jäämurdjana“. Ametliku suhtluse puhul on eestlaste ootused mitte-eestlastele üsna väikesed (nt ei oodatagi, et mitte-eestlane räägiks eesti keeles) ja seetõttu ollakse valmis ka suhtluskaaslasele vastu tulema. Suhtlust soodustab ka mitte-eestlase „eksootilisus“ ehk välismaine päritolu, mis muudab ta eestlase jaoks huvitavamaks.

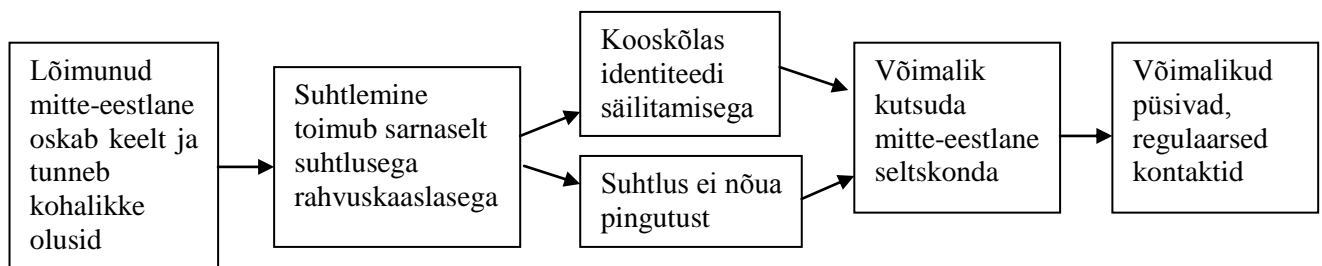
Püsivate, regulaarsete kontaktide puhul tekib oluliselt rohkem pingekohti. Paistab, et eestlased ei ole valmis jätkama kontakti inimesega, kes ei valda heal tasemel eesti keelt ja kellega suhtlemiseks peab eestlane ise seetõttu pingutama. Selle taga võib olla kasu nägemine iseendale kui teleoloogiline struktuur ehk ei pruugita näha, millist kasu võib mitte-eestlasega suhtlemine indiviidile endale tuua, nähakse üksnes pingutust. Pidev suhtlemine inglise või mõnes muus võõrkeeles riivab ka eestlaste identiteedi kaitsmise vajadust: eestlased näevad ju rahvuslikku identiteeti ohustatuna ning tajuvad endal vastutust selle säilimise eest. See ilmselt mõjutab ka suhtluskeele valikut ja üldse soovi/soovimatust mitte-eestlastega suhelda.

Kontakti edasiarenemine on eesti keelt mitteoskava mitte-eestlasega seega vähetõenäoline. See oleks ilmselt võimalik vaid juhul, kui inimesi seoks mõni teine tegevus või ühine eesmärk, mis jätaaks võimalikud suhtlusbarjäärid tagaplaanile, või kui eestlasest osapool oleks valmis täielikult teises keeles suhtlema. Käesoleva töö jaoks tehtud intervjuude põhjal võib aga tõdeda, et keelt mitteoskavat mitte-eestlast võetakse pigem turistina, keda on hetkeks tore abistada ja kellega saab vajadusel asjad aetud, aga kellega kontaktid jäävad siiski pigem juhuslikeks ja on enamasti argise sisuga. See tähendab seda, et eesti keelt mitteoskava välismaalasega suhtlemiseks on n-ö kirjutamata kokkulepped küll olemas, aga need ei toeta kontakti edasiarenemist (vt joonis 3).

Joonis 3. Suhtlus eesti keelt mitteoskava mitte-eestlasega eestlase poolt vaadatuna

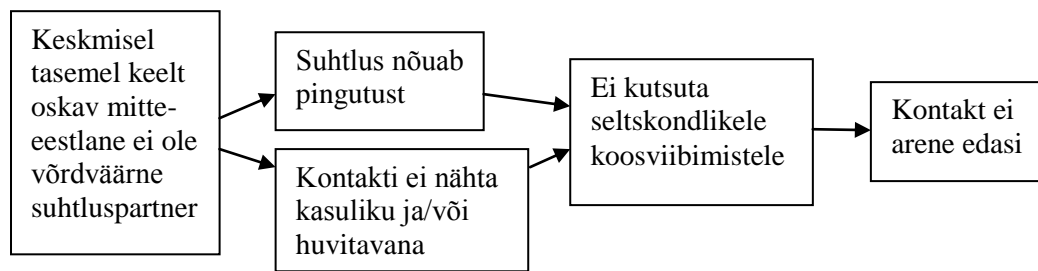
Kõrgtasemel keelt oskava ja tugevalt lõimunud mitte-eestlasega suhtlemise puhul on samuti implitsiitsed kokkulepped olemas. Estofiilne mitte-eestlane, kes on õppinud ära keele, kes on ühiskonnas aktiivne ja riigile lojaalne (sh käitub nagu kohalik), on eestlaste poolt väga aktsepteeritud ja teda võetakse eestlasena. Seega, suhtlus tugevalt lõimunud mitte-eestlasega ei erine suhtlusest rahvuskaaslasega, sest see ei nõua mingit pingutust, üksteist mõistetakse nii keelelises kui kultuurilises/tsivilisatsioonilises mõttes ning lõimunud mitte-eestlase kutsumine seltskondlikele koosviibimistele ei tekita lisapingeid (nt mis keeles peaks rääkima) (vt joonis 4).

Joonis 4. Suhtlus eesti keelt väga heal tasemel oskava mitte-eestlasega eestlase poolt vaadatuna

Just suhtluses keskmisel tasemel eesti keelt kõnelevate mitte-eestlastega on märgata implitsiitsete kokkulepete puudumist ja mittehaakuvusi toimimis- ja mõtlemisviisides. Esiteks, üks olulisimaid erinevusi ja mittehaakuvusi eestlaste ja uussisserännanute vahel paistab olevat see, et uussisserännanud seostavad eestlastega suhtlemist vaba aja veetmisega ja tööväliste kokkupuudetega. Kontakte luuakse eesmärgiga leida lähedasi sõpru eestlaste hulgast ning kuuluda eestlastega samasse sõpruskonda. Eestlased aga seostavad mitte-eestlastega suhtlemist argiste kokkupuudetega (n-ö turisti tasand) ehk mitte-eestlaste teenindamise ja abistamisega. Taas võib siin olla seos sellega, et kontakti ei nähta enda jaoks kasuliku või rikastavana, et see vääricks pingutust, mida nõuab mitte-eestlasega edasi suhtlemine.

Kuna uussisserännanud, olenemata nende endi eesti keele oskusest, nägid eestlastest kontakte endale vajalikena, siis on nende poolt märgata selget soovi eestlastega lähemalt suhelda ja samasse sõpruskonda kuuluda. Kui estofiilse (väga hea eesti keele oskusega) mitte-eestlase sõpruskonda vastuvõtmine ei ole eestlaste jaoks probleem, siis keskmise või vähekeelse keeleoskusega mitte-eestlane nii kergesti eestlaste seltskonda ei pääse. Keelebarjäär ei lase mitte-eestlasel saada aru eestlaste naljadest ega väljendada end võrdväärset hääti teiste seltskonnas viibijatega (vt joonis 5).

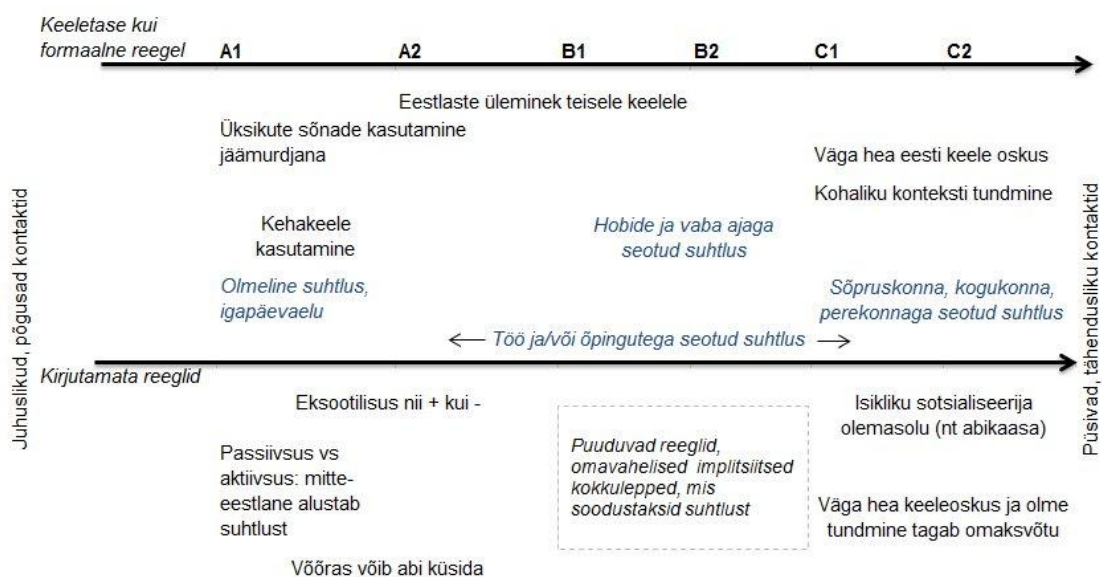

Joonis 5. Suhtlus eesti keelt keskmisel tasemel oskava mitte-eestlasega eestlase poolt vaadatuna

Et selline kontakt saaks edasi areneda, oleks vaja luua implitsiitsed kokkulepped, suhtluspraktikad, mis toetaksid eestlaste suhtlemist just nende mitte-eestlastega, kelle eesti keele tase on selline, et neid ei saa võtta eestlastena (suhtlemine nendega on ikkagi mingil määral raskendatud ja seetõttu ei saa neid ka seltskonna koosviibimistele kutsuda), aga mitte ka turistidena, sest mitte-eestlased ise on valmis pinnapealsetest kontaktidest edasi liikuma. Neid kokkuleppeid, suhtlusreegleid praegu ei ole, erinevalt n-ö turisti ja estofiili tasandist. Küll aga on mitte-eestlaste poolelt näha, et ühisest ajaveetmisest ja sõpruskonda kuulumisest tuntakse puudust. Regulaarsed kontaktid kohalikega aitaksid hõlpsamalt ühiskonda sulanduda ja ühtlasi keelt harjutada – seda enam, et keeleoskus on tegelikult mingil määral olemas, kuid seda ei ole kuskil rakendada ja seega praktiseerida, mis muudab estofiili „staatusesse“ jõudmise hoopis raskemaks. Keelt ei ole võimalik väga heal tasemel osata, kui seda ei saa aktiivselt harjutada.

Praegu aga sõltub suuresti mitte-eestlaste eesti keele oskusest see, kui valmis on eestlased mitte-eestlastega suhtlema. Algtasandil keeleoskajaid võetakse kui turiste ning kõrgtasandil keeleoskajaid kui eestlastest rahvuskaaslasi. Keskmisel tasandil keeleoskajatega suhtlemiseks pole reeglid/argipraktikad aga selgelt välja kujunenud (vt joonis 6). Eestlaste argipraktikad ei võimalda luua kontakte nende mitte-eestlastega, kes tahaksid jõuda estofiili tasandile ja omada eestlastest lähedasi sõpru, aga kes ei suuda seda

iseseisvalt teha. See on grupp, kes ise otsib püsivaid ja lähedasi kontakte ja on enamasti valmis neid algatama, kuid keda eestlased ei ole valmis võtma võrdse suhtluspartnerina.

Joonis 6. Formaalse reeglite suhestumine kirjutamata reeglitega suhtlussituatsioonis

Jooniselt 6 on näha, et algtasemel keeleoskusele vastavad olmelised ja igapäevaelu puudutavad suhtlusvaldkonnad, nagu pangas ja arsti juures käimine ning muude argiste toimingute tegemine, mida on enamasti võimalik korda ajada nii kehakeelt kui võõrkeelt kasutades. Kesktasemel keeleoskusele vastavad töö ja õpingute (need võivad olla ka teistel keeletasemetel) ning hobide ja vaba ajaga seonduvad suhtlusvaldkonnad, st nendes valdkondades hakkamasaamiseks ei piisa enam pelgalt kehakeele kasutamisest, vaid need eeldavad juba paremat üksteisest arusaamist ja omavahelist suhtlemist. B2-tase on ka see, mida on mitte-eestlastel võimalik koolis omandada. Kõige kõrgemale ehk C1- ja C2-tasemele vastavad sõpruskonnas, kogukonnas ja perekonnas tehtav suhtlemine: lähiringkondadesse pääsemine eeldab juba väga head keeleoskust ja tihedat omavahelist läbikäimist (seda võib eeldada ka töö).

Jooniselt on näha, et vaba ajaga seotud tegevustele ei vasta ükski praktika, st praktikad ei ole selles valdkonnas välja kujunenud, mida selgitab ka see, et eestlased ei seosta mitte-eestlastega suhtlemist vaba aja ja hobidega, samal ajal kui mitte-eestlased tunnevad puudust ühisest ajaveetmisest ja aeg-ajalt sõpruskonda kutsumisest. See on aga oluline aspekt, sest suur osa keeleõppes pakutakse just B-tasemel. Analüüsist aga nähtub, et paradoksaalsel kombel ei olegi sel tasemel praegu võimalik tähenduslikke kontakte luua.

Praegu joonistub vastavalt eesti keele oskusele ja sellest tulenevatele igapäevapraktikatele eestlaste jaoks välja kolm loogilist rada. Tinglikult võib neid nimetada järgmiselt:

- 1) **Turisti rada.** Mitte-eestlast käsitletakse turistina, kes tuleb Eestisse lühikeseks ajaks ja kellelt seetõttu ei eeldatagi eesti keele selgeksõppimist ja enda kurssiviimist Eesti eluga. Turisti staatuses mitte-eestlast ei nähta ohuna identiteedile, vaid eksootilise päritolu poolest pigem uue huvitava „mänguasjana“, kellega on lühiajaliselt põnev suhelda ja kellele ollakse seetõttu nõus mitmes aspektis vastu tulema. Näiteks ollakse valmis suhtlema võõrkeeles ja seda nähakse isegi positiivsena, sest see võimaldab endal võõrkeelt harjutada. Ka regulatsioonid (ajutised tööload, elamisload jne) vähendavad turisti staatuses mitte-eestlase „ohtlikkust“, sest annavad märku sellest, et tegemist on ajutise elanikuga. Kontaktid turisti staatuses mitte-eestlasega on aga pigem juhuslikku laadi ja toimuvad enamasti olmelisel tasandil (n-ö asjaajamine, teenindamine jne).
- 2) **Estofiili rada.** Mitte-eestlast ei tajuta mitte-eestlasena, vaid rahvuskaaslasena, sest estofiil oskab väga heal tasemel eesti keelt ja teab, kuidas eesti kultuuriruumis käituda. Seetõttu nähakse teda riigile lojaalsena ja „ohutuna“. Kuna estofiil on nii eestikeelne kui -meelne, ei jää suhtlus temaga ainult argitasandile, vaid temaga on võimalik pidada tähenduslikke vestlusi, mis soodustavad kontakti edasiarenemist pikaajaseks kontaktiks.
- 3) **Partneri rada.** Eelmise kahe vahepeale paigutuv rada. Mitte-eestlase välismaine päritolu on küll teadvustatud, kuid seda ei võeta takistuse, vaid pigem rikastava aspektina. Omavahelisi suhteid nähakse mingil määral vahetussuhetena, vastastikuse kasusaamisena. Mitte-eestlast nähakse võrdväärse suhtluspartnerina, kelle kasuks, võrreldes eestlasest suhtluspartneriga, kõneleb ka eksootilisuse aspekt ja võimalus näha maailma läbi välismaalase silmade. Suhted rajanevad ühistel arusaamadel ja väärtustel, vajalik on üksteise mõistmine ja üksteise ootuste teadmine. Eestlaste ootused mitte-eestlastest partneritele on oluliselt suuremad kui turistile, aga väiksemad kui estofiilile, st partnerilt ei eeldata täiuslikku keeleoskust, küll aga kohaliku konteksti tundmist, et vähendada võimalike arusaamatuste teket. Kontaktid leiavad aset peamiselt vaba aja sfääris, olles näiteks hobide või huvialadega seotud. Partneritel on suur potentsiaal areneda edasi estofiilideks, sest viibitakse küllaltki palju eestlaste seltskonnas.

Partneri rada on see, mida mitte-eestlased otsivad ja mis oleks neile oluliselt jõukohasem kui estofiili rada, kuid seda ei toeta eestlaste praegused praktikad. Võimalik, et „partneriks pürgivate“ mitte-eestlaste katkendlikku keeleoskust aitaksid kompenseerida teadmised teistes valdkondades. Eespool on juba juttu sellest, et mitte-eestlased tunnevad puudust eksplitsiitsetest „elamisreeglitest“, mis toetaks nende kohanemist ja lihtsustaks eestlaste käitumise mõistmist. Neid reegleid küll otsitakse, aga nende leidmine on pigem juhuslik. Siin tekib vastuolu reeglite ja praktiliste arusaamade tasandil: eestlased eeldavad küll kohalike olude järgimist, kuid on ise nende „tõlkimisel“ ja seletamisel passiivsed. Kuna mitte-eestlastest informantide poolt on näha vajadust olmet ja kultuuri puudutavate reeglite järele ning eestlaste poolt nõudmist neid reegleid järgida, siis takistuseks võibki saada just see, et mitte-eestlased ei leia neid kirjutamata reegleid üles ja ei ole kedagi, kes neid selles osas aitaks. Kui need reeglid oleksid sõnaselgel kujul olemas ja uusimmigrantidele kergesti kättesaadavad, vähendaksid need taolisi arusaamatusi, nagu oli informandil N50_EST oma ukrainlasest naabriga, ja looksid ühise pinnase, kust saaks kontakt edasi areneda.

5.2. Diskussioon

Varasemalt on lõimumisprogrammides räägitud sellest, et eestlaste ja mitte-eestlaste vaheliste kontaktide tekkeks on vaja suurendada ühiskonna sallivust teiste rahvusrühmade suhtes. Samal ajal on aga toodud välja, et sallivuse suurendamiseks on oluline isiklike kontaktide olemasolu teiste rahvuste esindajatega. Viimast kinnitab ka Gordon Allporti (1954) „kontakti hüpotees“: parim viis inimeste hoiakute muutmiseks on isiklikud kontaktid, sest inimesed suhtuvad eelarvamusega sellesse, mis pole neile tuttav. Senised uuringud (nt Laineste et al 2007; Korts & Vihalemm 2008) on näidanud, et Eesti kontekstis kontakti hüpotees kehtib.

Siin tekib aga ummikseisu viiv paradoks: rahvustevahelised kontaktid ei saa tekkida, kui pole sallivust, samas ei saa tekkida sallivus, kui puuduvad rahvustevahelised kontaktid.

Seda paradoksi aitab lahendada praktikateoreetiline käsitlus, mis läheneb probleemile teise nurga alt. Selle asemel et kujundada hoiakuid, on selles käsitluses mõjutamise keskpunktis tegevuste kogum ehk praktika. Kuna harjumuspärased tegevused inimese argielus toimuvad poolautomaatselt, ilma et nende peale peaks mõtlema (Giddens 1984), ei ole hoiakute ja käitumise vahelise lineaarse seose eeldamine alati õigustatud. Praktikapõhine

käsitlus aitab aga inimeste käitumise osadeks ehk elementideks lahti võtta ning jõuda sealtkaudu probleemile lähemale. Just asjaolu, et teistest rahvustest inimestega suhtlemine on tihedalt seotud inimeste argipraktikatega – suhtlemine on ju argipäeva üks osi –, kõneleb sellest, et reaalse situatsiooni tajumiseks ei piisa üksnes inimeste hoiakute uurimisest. Näiteks ilmnes argipraktikate lähianalüüsist, et rahvustevahelised kontaktid ei saagi paljudel juhtudel iseeneslikult tekkida, sest uussisserännanute ootused ja valmisolek on eestlaste omadest hoopis erinevad: eestlased ei seosta mitte-eestlastega suhtlemist vaba aja veetmisega ning pigem ollakse valmis põgusateks ja ametlikeks kontaktideks, mis ei too eestlastele kaasa kohustust edasi suhelda ega eelda neilt suurt pingutust.

Vaba aja ühist veetmist, mille tähtsust intervjueeritud mitte-eestlased rõhutasid ja millest puudust tundsid, peaks aga olema võimalik mitmesuguste võtete abil soodustada. Vaba aja veetmise viisid kui sellised ei ole ilmselt eestlaste ja mitte-eestlaste puhul kardinaalselt erinevad, küll aga võivad erineda kohad, kus oma aega veedetakse. Eestis elavate venelaste puhul on teada, et suurema tõenäosusega võetakse osa kodanikuühendustest, kus räägitakse ainult või valdavalt vene keelt (Lauristin et al 2011a: 33), mis annab märku sellest, et rahvuslikult eristatud ei ole üksnes töö- ja õpingukohad, vaid ka vaba aja sfäär. Sama ilmneb ka uuringust, mille on läbi viinud Kamenik ja Tammaru (2013), kes leidsid, et uuritud vene vähemus osaleb enamik vaba aja tegevustes eestlastest väiksema tõenäosusega. Põhjused on seotud nii isiklike eelistustega kui ka üldisemate piirangutega (nt eestikeelseid teatreid on rohkem kui venekeelseid).

Ilmselt ongi vaba aja ruum vähemalt osaliselt etniliselt segregeerunud ja seda ka uusimmigrantide jaoks – eriti nende jaoks, kelle keeleoskus ei võimalda võtta osa huvitegevustest, mis eeldavad head või väga head eesti keele oskust. Kuigi uussisserännanud erinevad nõukogude ajal sisserännanutest mitmeti (nt lisaks slaavlastele on uusimmigrantide seas ka paljudest teistest rahvustest inimesi), avaldab keelepõhiselt eristatud vaba aja ruum mõju ka nende toimumisharjumustele. Erinevalt nõukogudeaegsetest immigrantidest võivad uusimmigrandid olla küll eestlastega suhtlemisele rohkem avatud, kuid suhtlust tõkestab eestlastepoolne inerts näha vaba aja tegevusi samamoodi etniliselt homogeensena nagu vene vähemuse puhulgi. Ühise vaba aja ruumi puudumine ilmneb teatud määral ka uussisserännanutega tehtud intervjuudest, kus tõdetakse, et eestlastega ühist ajaveetmist küll väärtustatakse, aga võimalusi selleks eriti ei ole.

Üks võimalus arendada ühist vaba aja ruumi on teha seda läbi töökoha. Mitmerahvuslike töökollektiivide puhul toimub omavaheline suhtlemine töötegemise käigus niikuinii, seda võiks püüda üle kanda ka vaba aja sfääri. See aga eeldab tööandja initsiatiivi. Mingil määral on tööandjapoolset valmidust väärtustada mitmekultuurilisi kollektiive juba ka näha. Projekti „Erinevus rikastab“ raames püüti seda veelgi esile tõsta, pakkudes ettevõtetele võimalust liituda „Mitmekesisuse kokkuleppega“. See kujutas endast vabatahtlikku kokkulepet, millele alla kirjutades kinnitab ettevõtte, et hindab mitmekesisuse põhimõtteid nii oma töötajate kui klientide seas ning kohtleb neid võrdselt (Mitmekesisuse... 2012). Sellised projektid, kui need suudavad kaasata rohkesti ettevõtteid ja tekitada meedias kõlapinda, võivad hakata tasapisi kujundama uut normaalsust, et mitmekesisus töö juures on väärtus omaette. Antud juhul ei peetud mitmekesisuse all silmas üksnes päritolu ja rahvust, vaid ka vanust, sugu, poliitilisi ja muid veendumusi, puuet jne.

Samas võiks astuda ka sammu kaugemale ja püüda kujundada ümbritsevat keskkonda selliselt, et see julgustaks mitte-eestlasi iseseisvalt ühiskonnas toime tulema. Praegu jääb mulje, et Eestisse tulevatel mitte-eestlastel on vaja eestlasest sotsialiseerijat (olgu selleks abikaasa, sõber vms), kes neid igapäevaprotseduuride juures aitaks, toetaks ja neile infot tõlgiks. Eriti väljendus see informandi N23_AUS puhul, kes ütles, et tähtsamad argieluprotseduurid, nagu arsti juures või pangas käimine, leiavad aset iga kümne päeva tagant – siis, kui eestlasest abikaasa Soomest töölt tagasi on. See tekitab aga sõltuvussuhet oma sotsialiseerijast ja pärsib mitte-eestlaste iseseisvat toimetulekut. Selles mõttes võiks avalik ruum olla mitte-eestlaste suhtes „sõbralikum“, julgustamaks teda ühiskonda sulanduma, ühiskonnas osalema ja hirmu tundmata tegutsema.

Ka eestlastel oleks aeg teadvustada, et lisaks eestlastele elab riigis kolmandik neid, kes on teisest rahvusest. Kuna eestlased käsitlevad rännet poliitilisena (kolonisatsiooni vahendina), oodatakse siiatulnutelt lojaalsust riigile. Kui mitte-eestlane ise ei ole väga aktiivne, jääb ta paratamatult ühiskonnaelust kõrvale, vähemalt seniks, kuni ta ei räägi vabalt eesti keelt. Eestlaste ootus, et siia tulnud mitte-eestlased peavad omal käel lõimuma (isegi assimileeruma), võib aga tekitada teises pooles rahulolematust ja trotsi, mis takistab neil käimast n-ö estofiilset rada. Kas või kodakondsusseadus seab mitte-eestlastele piirid: olla eestlane ja loobuda kõigest sellest, mida pakub sünniriigi kodakondsus, või olla mitte-eestlane ja seega teatud määral (nt võimaluste vähesuse poolest) riigis tõrjutud.

Eestlaste ja mitte-eestlaste praktikates on üks väheseid ühisosi asjaolu, et mitte-eestlasi nähakse riigile majanduslikult kasulikuna. Eestlaste poolt paistab see olevat veel vähesel määral teadvustatud, kuid siiski olemas. See näitab, et potentsiaal mitte-eestlaste aktsepteerimiseks ühiskonna osana on küll olemas, ent see „konkureerib“ sisemise sooviga säilitada Eesti identiteeti ja hoida Eesti multikultuursuse ohtudest puutumatuna. Võttes aga arvesse seda, kui oluliseks peetakse ühiskonnas Eesti majanduslikku edu ja milline on Eesti tulevik, kui iive ei tõuse, võib mitte-eestlaste majanduslik kasulikkus osutada oluliseks argumendiks. See tuleks aga muuta eksplitsiitsemaks, et see kinnistuks tugevamalt ka eestlaste teadvuses.

Lähtuvalt magistritöö tulemustest võib öelda, et eestlaste liigne kinnihoidmine oma identiteedist ja sellest tulenevad assimilatiivsed praktikad võivad just pärssida mitte-eestlaste soovi ühiskonda lõimuda, sest tekitavad neis trotsi. Seetõttu mõjub assimileerimispüüd just vastupidiselt eesmärgile: Eestis elavad mitte-eestlased jäävad eraldusse ja/või moodustavad grupe teiste mitte-eestlastega. Eestlastepoolset „poolele teele vastutulekut“ ehk mitte-eestlase kohtlemist võrdse partnerina võivad eestlased ise tunnetada küll ohuna, et mitte-eestlased hakkavad järjest rohkem õigusi soovima (ehk sõrme asemel võetakse käsi), kuid samas on see mitte-eestlaste jaoks oluline signaal, mis motiveerib ja lihtsustab uues riigis kohanemist.

Käesoleva töö puhul tuginevad järeldused eestlaste ja mitte-eestlaste intervjuudele, st nende sõnadele, mis aga ei pruugi anda argipraktikatest nii objektiivset pilti kui vaatlus. Praktikatepõhise käsitluse juures ongi üks raskuskohti andmete kogumine, sest see on enamasti väga ressursimahukas: uurija peab jõudma uuritavate argipäevale võimalikult lähedale, st hankima vahetut kogemust (Vihalemm et al 2013). Seega võiks uusimmigrantide argipäeva vaatlus aidata jõuda veidi teistmoodi tulemusteni. Näiteks võivad sel viisil kohanemise kõige suuremad raskuskohad või takistused isegi ehedamalt välja tulla.

5.3. Soovitused rahvustevaheliste kontaktide soodustamiseks

Lähtuvalt töö järeldustest pakun lõimumispoliitikaga jätkamiseks välja kolm laiemat soovitus, mis võiksid aidata kaasa rahvustevaheliste kontaktide tekkele.

5.3.1. „Elamisreeglite“ muutmise kättesaadavaks

Nagu eespool esile tõstetud, ei ole eestlaste argipraktikad välja kujunenud just selles osas, mis puudutab suhtlemist keskmise keeletasemega mitte-eestlastega. Neid ei võeta võrdse partnerina, olgugi et uussisserännanud ise end sellena näevad. Lisaks ebatäiuslikule keeleoskusele, mis ei lase end täiesti vabalt väljendada, pärsib eestlaste ja mitte-eestlaste omavahelist suhtlust veel seegi, et erineva päritoluga inimestel on sageli erinev nägemus kohalikest reeglitest ja suhtlemistavade, mida olen käesolevas töös tinglikult nimetanud „elamisreegliteks“. Nende puudumine võib kaasa tuua konflikte, mis saavad etnilise tõlgenduse: eestlased (või mis tahes muu rahvus) ongi sellised.

Seega on üks soovitus muuta niisuguseid „elamisreegleid“ eksplitsiitsemaks, st **teadlikult soodustada Justine Petrone „Minu Eesti“ tüüpi üllitiste produtseerimist ja avaldamist**. Eesti kultuuri (laulupidusid, vanalinna jne) tutvustavaid materjale turistidele leiab internetist piisavalt, samuti saab kultuuri, ajalugu ja ühiskonda puudutavat teavet kohanemiskursustelt. Puudus on pigem just elulistest, inimlikest materjalidest, mis kirjeldaksid Eesti elu ja eestlasi läbi välismaalase silmade ning juhiksid tähelepanu asjadele, mida eestlane ise ei pruugi pidada enda puhul märkimisväärseks. Need reeglid (eluline, oluline tutvustus) ei pea tingimata olema raamatu kujul, vaid võivad olla ka näiteks blogina, mis teeks selle kergesti kättesaadavaks maailma igas nurgas. Selliste üllitiste olemasolu võiks aidata vähendada eraldusse jäämist olukorras, kus siiatulnol ei ole eestlasest sotsialiseerijat, kes teda läbi erinevate igapäevaprotseduuride juhataks. Niisuguseid abimaterjale võiks saada läbi spetsiaalse konkursi korraldamise või läbi otsekontakti konkreetse mitte-eestlasega, kel palutakse oma kogemusest kirjutada.

Teine võimalus Eesti olude selgitamiseks on **pakkuda mentorlust mitte-eestlastelt, kes on ise kohanemise läbi teinud** ning kes mõistavad, millist infot uusimmigrant Eestisse tulles vajab. See ei tohiks olla üksnes keeleline ja kultuuriline mentorlus, vaid ka olme ja igapäevaeluga seotud.

Praktikateoreetilise käsitluse mõistes oleksid näiteks toodud üllitised ja mentorlus suunatud kahe praktikaelemendi muutmisele. Esiteks aitaksid need arendada mitte-eestlaste praktilisi oskusi ja arusaamu ehk selgitaksid, millega Eestis olles ja eestlastega suheldes arvestada. Teiseks täidaksid need tühimikku, mis on tekkinud kohalike reeglite vähesest „tõlkimisest“ eestlaste poolt (à la ei ole kombeks hoida naabrite lapsi).

5.3.2. Vaba aja tegevuste soodustamine töökoha kaudu

Huvid ja hobid soodustavad samuti sotsiaalsete oskuste väljakujunemist ning ühtlasi pakuvad võimalust leida uusi kontakte. Paraku, nagu eespoolgi tõdetud, on eestlaste ja mitte-eestlaste ühine vaba aja veetmine raskendatud, sest vaba aja ruum on võrdlemisi segregeerunud ning eestlased ei seosta mitte-eestlastega suhtlemist vaba aja veetmisega. Küll aga toetavad argipraktikad töö juures suhtlemist, n-ö asjaajamist ja ametlikumat suhtlust.

Sellest lähtuvalt saab välja pakkuda soovitus **edendada ühist ajaveetmist just töökoha kaudu**. See on seotud sellega, mille tõid välja Spurling ja kaasautorid (2013: 12), et praktikate muutmiseks tuleks muuta seda, kuidas need omavahel suhestuvad. Kolleegidega ühine ajaveetmine organisatsioonisiseste ürituste ja väljasõitude raames oleks koos töötamisest üsna loomulik samm edasi. See paneks kolleegid teatud mõttes küll sundseisu (ei saa valida, kellega üritusel viibitakse), kuid vaba aja veetmise käigus õpitaks üksteist paremini tundma ning tekiksid ühised mälestused ja jututeemad edaspidiseks.

Ka tööandja jaoks on töötajate ühise vaba aja veetmise soodustamine oluline, sest sel viisil muutub kollektiiv lähedamaks ja ühtsemaks, millest omakorda sõltub suurel määral organisatsiooni edukus. Möödunud aastal korraldasid Marketingi Instituut ja „100 Ideed Konverentsid“ esimest korda konkursi „Unistuste tööandja“ parima tööandja väljaselgitamiseks. Selline konkurss võiks olla ka koht, kus tunnustada tööandjat, kes on oma organisatsioonis soodustanud rahvustevaheliste suhete teket.

5.3.3. Avaliku ruumi muutmine mitmekeelseks

Mitmel juhul paistavad integratsiooni takistavat just eestlaste praktikad, mis on oma olemuselt väga assimilaatiivsed ning teisi rahvusi välistavad. Seetõttu leian, et lõimumispoliitika sammud peaksid olema suunatud ka sellele, et eestlased hakkaksid rohkem teadvustama teiste rahvuste olemasolu enda kõrval.

Üks võimalus, kuidas seda teha, on muuta avalikku ruumi mitmekeelsemaks. Ühelt poolt annaks see sõbraliku signaali, et Eestis elavate mitte-eestlastega arvestatakse ja nende olemasolu teadvustatakse, teiselt poolt parandaks see mitte-eestlaste iseseisvat toimetulekut, sest nad ei vajaks sel juhul pidevalt enda kõrvale inimest, kes neid aitaks ja neile infot tõlgiks.

Turistide poolt käidavates kohtades on mitmekeelsus juba normiks kujunenud: on märgata, et väikesed viidad, mis juhatavad turismiobjektideni (nt Raekoja platsini), on nii eesti- kui ingliskeelsed. Samamoodi on ka paljudes söögikohtades menüüd tõlgitud mitmesse keelde. Seega, kuigi avaliku ruumi mitmekeelsus (lisaks eestikeelsetele viitadele ja siltidele kasutada ka inglisi-, vene- ja soomekeelseid silte) võib tunduda esialgu vastuolus põhimõttega „Eesti riigis räägitakse eesti keelt“, siis tegelikult on paljudes kohtades mitmekeelse info jagamine (eelkõige turistide vajadusi silmas pidades) juba täiesti loomulik. **Mitmekeelsemaks võiksid muutuda ka vähemturistilikud paigad, nagu pargid, terviserajad, spordi- ja tervisekeskused ning haiglad.** Nagu ilmnes intervjuudest, on just koeraga jalutajad väga aldis võõrastega suhtlema, mistõttu võiks ka avalik ruum (nt koerapargid) toetada teadmist, et seal liigub mitmerahvuseline seltskond. Haiglad – just vastupidi – on aga kohad, kus *small talk* on vähetõenäoline, kuid õige koha kiiresti ülesleidmine hädavajalik, seega toimiksid haiglasisesed mitmekeelsed viidad abistavalt ja julgustavalt.

Ka **kultuuriürituste tõlkimine** võiks olla üks võimalus, kuidas soodustada ühtse vaba aja ruumi teket. Kamenik ja Tammaru (2013) leidsid oma uuringus, et üks põhjus, miks vene vähemus osaleb vähemal määral vaba aja tegevustes, on see, et venekeelseid üritusi (nt teatrietendusi) on vähem. Sarnaselt kinole, kus filmi all jooksevad nii eesti- kui venekeelsed subtiitrid, võiks olla tõlgitud ka osa teisi kultuuriüritusi (nt teatrites võiksid olla ekraanid tõlkega). Samamoodi võiks tõlkida teistesse keeltesse näiteks laulupeo repertuaari, kuna tegemist on üritusega, kuhu on oodata ka palju mitte-eestlasi (sh turiste).

KOKKUVÕTE

Olgugi et eestlaste ja mitte-eestlaste vaheliste kontaktide soodustamine on olnud üks senise lõimumispoliitika prioriteete, on omavahelised kontaktid siiani võrdlemisi harvad ja visad tekkima. Põhjused on suuresti tingitud nii keelebarjäärist kui ühiskonna üldisest segregeeritusest, mis ei paku häid tingimusi suhete tekkeks. Seetõttu näen kontaktide soodustamise ühe võimalusena inimeste olemasolevate argipraktikate ümberkujundamist selliselt, et need toetaksid suhtlust teistest rahvustest inimestega.

Töö eesmärgiks oli leida, millised eestlaste ja mitte-eestlaste omavahelise suhtluse praktikad soodustavad ja takistavad teistest rahvustest kontaktide leidmist ja kuidas on võimalik arendada soodsaid praktikaid. Vaatluse all olid just uussisserännanud, kuigi võtsin arvesse ka üldisemat konteksti, mille on kujundanud eestlaste suhted nõukogude ajal sisserännanud vene vähemusega. Lähtusin tööd kirjutades eeldusest, et uusimmigrantide võimalused leida kohalike seast kontakte on inimestevaheliste igapäevakontaktide tasandilt vaadatuna ikkagi mõjutatud eestlaste ajaloolisest kogemusest ning varasemalt välja kujunenud argipraktikatest.

Ühiskonnas muutuse esilekutsumiseks on sotsiaalteadlased näinud potentsiaali praktikateoreetilises käsitluses, mis erinevalt klassikalistest käitumise muutmise teooriatest püüab mõjutada sotsiaalseid praktikaid ehk konkreetseid käitumismustreid, mitte aga konkreetset indiviidi, tema hoiakuid ja käitumist. Kuna lõimumistemaatikat on palju uuritud, võib just teistmoodi lähenemine anda teemasse uut sissevaadet. Seetõttu kasutasin käesoleva töö tulemuste analüüsimisel ja tõlgendamisel praktikateoreetilist käsitlust.

Uurimisküsimustele vastuste leidmiseks viisin eestlastega läbi fookusgrupi-intervjuu ning uusimmigrantidega individuaalintervjuud. Andmete täiendamiseks toetusin ka varasemalt tehtud uuringutele, eelkõige 2011. aasta integratsiooni monitooringule.

Tulemustest nähtub, et eestlaste praktikad, mis puudutavad mitte-eestlastega suhtlemist, on selgelt välja kujunenud kahel tasandil. Esimene tasand hõlmab endas olulist suhtlust (mitte-eestlaste teenindamist ja abistamist avalikes kohtades) ehk mitte-eestlast võetakse eksootilise turistina, kellega on põnev suhelda – kuid üksnes teatud piirini. Teisel juhul on praktikad välja kujunenud suhtluses väga tugevalt lõimunud mitte-eestlastega, keda nimetan käesolevas töös „estofiilideks“. Estofiilsete mitte-eestlastega suhtlemine ei eelda

eestlastelt omapoolseid pingutusi, sest „estofiilid“ oskavad väga heal tasemel eesti keelt ning tunnevad kultuurilist konteksti. Seetõttu võetakse estofiilseid mitte-eestlasi pigem rahvuskaaslastena ning erinevast taustast tingitud suhtlustõkkeid ei teki.

Just „turisti“ ja „estofiili“ vahepealset tasandit, mis oleks aga mitte-eestlastele ilmselt kõige vastuvõetavam ning ühtlasi jõukohane, ei toeta eestlaste argipraktikad. Nimetan seda tasandit tinglikult „partneri rajaks“, sest see eeldab mitte-eestlaste nägemist võrdväärtsete suhtluspartneritena. See tähendab, et mitte-eestlase päritolu ja teistsugust kultuuritausta küll teadvustatakse, kuid seda ei võeta takistusena – pigem pakub eksootilisuse aspekt sissevaadet teistsugusesse kultuuri ja on sel viisil rikastav. „Partneri“ puhul on oluline veel seegi, et temalt ei eeldata täiuslikku keeleoskust, küll aga kohaliku konteksti tundmist, mis vähendaks võimalike arusaamatuste teket. Kontaktid „partneriga“ leiavad aset peamiselt vaba aja sfääris, olles seotud näiteks hobide või huvialadega. Praegu on aga probleem selles, et eestlased ei näe mitte-eestlasi selliste partneritena ning mitte-eestlastega suhtlemist ei seostata ühise ajaveetmisega.

Käesoleva töö üheks eesmärgiks oli pakkuda lähtuvalt praktikateoreetilisest käsitlest ja analüüsi käigus tuvastatud kitsaskohtadest mõned soovitusel, mis võiksid aidata neid kitsaskohti lahendada. Soovitusel keskendusil just sellele, et soodustada „partneri raja“ väljakujunemist.

Esiteks näen vajadust selle järele, et Eestisse tulevad mitte-eestlased saaksil õppida nende kogemustest, kes on juba kohanemise läbi teinud. See eeldab kergesti kättesaadavat ja mitmekülgset infot, mis puudutab Eesti ja eestlaste eluolu sellisena, nagu näeb seda Eestisse elama asunud mitte-eestlane. Sellised kogemused (nimetasil neil käesolevas töös ka „elamisreegliteks“) võiksid aidata lihtsustada kultuurilise ja elulaadilise konteksti mõistmist ja seeläbi ka kohanemist. Teiseks leian, et kontakte vaba aja sfääris oleks võimalik arendada töökoha kaudu, st motiveerides tööandjaid mitmerahvuselistes organisatsioonides edendama töötajatevahelist ühist ajaveetmist. Kolmandaks, ka avalik ruum võiks olla „partneri“ vastuvõtuks sobivam, mis annaks märku sellest, et mitte-eestlaste olemasolu teadvustatakse ja nende iseseisvat hakkamasaamist toetatakse. Seega võiks avalik ruum (nt mis puudutab teeviitasil ja muud linnaruumis jagatavat infot) olla mitmekeelsem.

SUMMARY

The aim of this master's thesis "Facilitation of Interethnic Contacts in Estonia: Practice-Based Approach" was to analyse Estonians' and new immigrants' practices of mutual communication as well as how these practices facilitate and impede finding contacts among ethnical "others", and how to facilitate conducive practices. Although the study focused on new immigrants, the overall context shaped by the Russian minority living in Estonia was also taken into consideration. My thesis was based on a premise that Estonians' willingness to make contacts among new immigrants is inevitably influenced by Estonians' historical experience and everyday practices related to Russian minority.

In order to create a social change many social scientists see potential in practice-based approach which, unlike classical theories of behaviour change, is oriented towards influencing social practices, i.e. particular bodily and mental patterns instead of individual's attitudes and behaviour. Although there are a lot of studies concerning the topic of integration, the new approach might give a new and different insight comparing to previous studies. For this reason practice-based approach was used to analyse and interpret the empirical data of the study.

In order to get an overview of the practices of Estonians' and new immigrants' mutual communication, a focus group interview with Estonian informants and seven individual interviews with non-Estonian informants were conducted. To complement the data, previously conducted studies were also used (mainly the integration monitoring from 2011).

The results of the study indicate that the practices regarding Estonians' interaction with non-Estonians are clearly distinguishable on two levels. The first one is the level of everyday interactions, which includes rather occasional contacts with non-Estonians (i.e. serving them as clients or assisting them in public places). In this case, non-Estonians are considered to be "exotic tourists" with whom it is interesting to talk to – but only to a point where not too much effort is needed (mostly language-wise).

The second level where practices are evident is the level where meaningful interactions take place. That level presupposes non-Estonians to be very fluent in Estonian language, which is why they are referred to as "estophiles" in the thesis. In addition to very good

language skill, “estophiles” also know the cultural context of the country and therefore do not stand out as foreigners. That is the reason why it is quite easy to have meaningful contacts with “estophiles” – they are often considered to be just the same as any other Estonian.

However, the level between the “tourist” and the “estophile”, which would be the most favoured by the new immigrants, is not supported by Estonians’ everyday practices. In the thesis the intermediate level was referred to as “the path for a partner” and expects the non-Estonian to be taken as an equal partner in everyday interactions. That presupposes that the “partner’s” ethnical background is acknowledged, but it is considered to be rather enriching instead of a potential barrier by Estonians. What is also important is that the “partner” is not expected to speak Estonian fluently; however, they must know the context and rules of the country in order to avoid potential misunderstandings with the locals. The contacts with the “partners” usually take place during leisure time and are therefore strongly related to hobbies. However, the current problem is that “the path for a partner” does not yet exist for Estonians: non-Estonians are not seen as equal partners and the contacts with non-Estonians are not related to leisure time activities.

One of the aims of this thesis was also to give specific recommendations on how interethnic contacts could be facilitated, i.e. how the concept of non-Estonian as an equal partner could be encouraged.

Firstly, the people coming to live in Estonia are in the need of explicit rules (also referred to as “living rules” in the thesis) that would ease the adaption process. The information about the cultural context of Estonia and how to make friends among Estonians is something that the new immigrants are looking for, but it is not easily found. These “living rules” could be, for example, in the form of a book written by a non-Estonian who has gone through the transition and knows what kind of help a newcomer needs. Secondly, the interethnic contacts in the sphere of leisure time could be facilitated through workplace, i.e. by motivating employers in international organisations to encourage the staff to spend more time together outside the working hours (e.g. by organising “extracurricular” activities). Thirdly, the public space should be more accepting towards the “partner” to signalize that the existence of ethnical “others” is acknowledged on an everyday basis and to support their independence during the adaption process. Therefore, the public space (e.g. signposts and other information in the public places) should be multilingual.

KASUTATUD KIRJANDUS

Ahas, R. & S. Silm (2014). *Etniline segregatsioon väljaspool elu- ja töökoha piirkonda toimivas ruumikasutuses*. Eesti sotsiaalteaduste IX aastakonverents, 25.-26. aprill, Tartu.

Anderson, J. D. (2006). *Qualitative and Quantitative Research*, URL (kasutatud veebruar 2014) http://www.icoe.org/webfm_send/1936.

Andrus Ansip: Eesti võiks kaaluda topeltkodakondsuse lubamist (2014). *Delfi*, 31. jaanuar, URL (kasutatud aprill 2014) <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/andrus-ansip-eesti-voiks-kaaluda-topeltkodakondsuse-lubamist.d?id=67721231>.

Aruanne valdkondliku arengukava „Eesti lõimumiskava 2008-2013“ rakendusplaani täitmise kohta 2008. ja 2009. aastal. (2010). URL (kasutatud mai 2014) http://www.kul.ee/webeditor/files/integratsioon/ELK_2008-2009_aruanne_lyh.pdf.

Asari, E.-M. (2009). Lõimumisega seotud hoiakud Eestis. Saar, E. & K. Pöder (toim.). *Immigrantrahvastik Eestis*. Tallinn: Statistikaamet.

Benitt, N. (2013). Subjective ≠ Invalid: Insights into a Qualitative-Explorative Case Study. *2013 Humanity Journal*, URL (kasutatud veebruar 2014) <http://www.newcastle.edu.au/Resources/Schools/Humanities%20and%20Social%20Science/Humanity/Humanity%202013/Pages%20from%20Humanity%202013%20-%20Benitt.pdf>.

Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, P. (2003). *Praktilised põhjused*. Tallinn: Tänapäev.

Brett, B. M. (2011). *Exploring Diverse Interview Types*. University of Essex, Economic and Social Data Service. URL (kasutatud veebruar 2014) <http://www.esds.ac.uk/qualidata/support/interviews/interviews.pdf>.

Eesti lõimumiskava 2008-2013. (2008). URL (kasutatud veebruar 2014) http://www.kul.ee/webeditor/files/integratsioon/Loimumiskava_2008_2013.pdf.

„Eesti riikliku integratsioonipoliitika lähtekohtade mitte-eestlaste integreerimiseks Eesti ühiskonda“ heakskiit (10.06.1998) RT I 1998, 57, 866. URL (kasutatud veebruar 2014) <https://www.riigiteataja.ee/akt/75582>.

Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.

Gram-Hanssen, K. (2011). Understanding Change and Continuity in Residential Energy Consumption. *Journal of Consumer Culture*, 11(1): 61–78.

Hammersley, M. (2013). *What is Qualitative Research?* London: Bloomsbury.

Hargreaves, T. (2011). Practice-ing Behaviour Change: Applying Social Practice Theory to Pro-Environmental Behaviour Change. *Journal of Consumer Culture*, 11(1): 79–99.

Heidmets, M. (1998). The Russian Minority: Dilemmas for Estonia. *Trames*, 2(3): 264–273.

Heidmets, M. & M. Lauristin (2002). Learning from the Estonian Case. Lauristin, M. & M. Heidmets (toim.). *The Challenge of the Russian Minority: Emerging Multicultural Democracy in Estonia*. Tartu: Tartu University Press.

Helme, K. (2013). „Erinevus rikastab“ kampaania pani sadu inimesi kaebkirju kirjutama. *Delfi*, 2. oktoober (kasutatud märts 2014) <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/erinevus-rikastab-kampaania-pani-sadu-inimesi-kaebkirju-kirjutama.d?id=66824157>.

Hirsjärvi, S. & P. Remes & P. Sajavaara (2005). *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Medicina.

Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutus Meie Inimesed kodulehekülg, URL (kasutatud aprill 2014) <http://www.meis.ee>.

“Interest” ja “Palju toredaid inimesi” meediakampaaniate kokkuvõte (2000). Saar Poll, meedia monitooring.

Joubish, M. F. & M. A. Khurram & A. Ahmed et al (2011). Paradigms and Characteristics of a Good Qualitative Research. *World Applied Science Journal*, 12(11): 2082–2087.

Kallas, K. & K. Kaldur & K. Kivistik et al (2014). *Uussisserändajate kohanemine Eestis: valikud ja poliitikaettepanekud tervikliku ja jätkusuutliku süsteemi kujundamiseks. Uuringuaruanne*. Tartu, Balti Uuringute Instituut.

Kamenik, K. & T. Tammaru (2013). *Vaba aja veetmise rahvuserinevused*. Eesti Statistikaaltni 25. konverents „Rahvastikuprotsessid Läänemere piirkonnas 21. sajandil“, 12.-13. november, Tallinn.

Kampaania „Erinevus rikastab“ eesmärk on teha inimesi õnnelikumaks (2011). *ERR Uudised*, 8. november, URL (kasutatud märts 2014) <http://uudised.err.ee/v/eesti/4e9b4a3c-7a3e-48a4-ba11-403df1e46f73>.

Kask, U. (2009). Saateks. Saar, E. & K. Pöder (toim.). *Immigrantrahvastik Eestis*. Tallinn: Statistikaamet.

Keeleõppe arendamise programme mõju uuring. (2013). URL (kasutatud aprill 2014) http://www.meis.ee/bw_client_files/integratsiooni_sihtasutus/public/img/File/MISA_keeleepp_programmide_uuringu_ARUANNE.pdf.

Kivioja, A. (2014). Kui kooli tuleb uusimmigrandi laps. *Õpetajate Leht*, 14. märts, URL (kasutatud mai 2014) <http://opleht.ee/14148-kui-kooli-tuleb-uusimmigrandi-laps/>.

Korts, K. (2008). Sallivus ning kultuuridevaheline dialoog, lõimumine ja meedia. *Riikliku integratsiooniprogrammi 2008–2013 vajadus ja teostatavusuuringu lõpparuanne*. URL (kasutatud märts 2014) http://www.meis.ee/bw_client_files/integratsiooni_sihtasutus/public/img/File/raamatukogu_uuringud/RIP_2008-2013_lopparuanne_3_Sallivus_ja_meedia.pdf.

Korts, K. (2009). Inter-Ethnic Attitudes and Contacts between Ethnic Groups in Estonia. *Journal of Baltic Studies*, 40(1): 121–137.

Korts, K. & T. Vihalemm (2008). Rahvustevahelised suhted, kontaktid ja meie-tunne. *Uuringu „Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2008“ aruanne*. URL (kasutatud märts 2014) http://www.meis.ee/raamatukogu?action=download2&book_id=196.

Kruger, T. & T. Tammaru (2011). Uusimmigrantide kohanemine Eestis. *Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2011*. URL (kasutatud mai 2014)

http://www.kul.ee/webeditor/files/integratsioon/Integratsiooni_monitooring_2011.pdf.

Krueger, R. A. & M. A. Casey (2009). *Focus Groups: A Practical Guide for Applied Research*. 4th edition. Los Angeles: Sage.

Krusell, S. (2009). Kogumiku aluseks olevad andmed ja immigrantrahvastiku üldiseloostus. Saar, E. & K. Põder (toim.). *Immigrantrahvastik Eestis*. Tallinn: Statistikaamet.

Kruusvall, J. (2002). Integratsiooni pidurdavad hoiakud ja rahvussuhete arenguvariandid. *Integratsioon Eesti ühiskonnas. Monitooring 2002*. URL (kasutatud märts 2014)

www.meis.ee/raamatukogu?action=download2&book_id=97.

Laineste, L. & T. Raus & M. Timmi et al (2007). *Rassi- ja võõravimm Eestis*.

Justiitsministeerium, kriminaalpoliitika osakonna analüüsitalitus, URL (kasutatud veebruar 2014)

http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=54339/Rassism+ja+ksenofobia_18.05.2011.pdf.

Lauristin, M. (2008). Kodanikud ja mittekodanikud: venekeelse elanikkonna erinevad kategooriad ja lõimumistendentsid. *Uuringu „Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2008“ aruanne*. URL (kasutatud veebruar 2014)

http://www.meis.ee/raamatukogu?action=download2&book_id=196.

Lauristin, M. (2011). Lõimumisprotsessi tulemuslikkus ja sihtrühmad: klasteranalüüs. *Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2011*. URL (kasutatud veebruar 2014)

http://www.kul.ee/webeditor/files/integratsioon/Integratsiooni_monitooring_2011.pdf.

Lauristin, M. & M. Uus & K. Seppel (2011a). Kodakondsus, kodanikuühiskond ja rahvussuhted. *Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2011*. URL (kasutatud veebruar 2014)

http://www.kul.ee/webeditor/files/integratsioon/Integratsiooni_monitooring_2011.pdf.

Lauristin, M. & T. Vihalemm & L. Kirss et al (2011b). Järeldused ja soovitusel. *Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2011*. URL (kasutatud veebruar 2014)

http://www.kul.ee/webeditor/files/integratsioon/Integratsiooni_monitooring_2011.pdf.

Lõimuv Eesti 2020. Lõimumisvaldkonna arengukava koostamise ettepanek Vabariigi Valitsusele. (2012). URL (kasutatud veebruar 2014)

http://www.kul.ee/webeditor/files/integratsioon/LYIMUV_EESTI_2020.pdf.

Mitmekesisuse kokkulepe (2012). Projekti „Erinevus rikastab“ kodulehekülge, URL (kasutatud mai 2014) <http://www.erinevusrikastab.ee/et/ettevotjale/mitmekesisuse-kokkulepe>.

Nael, M. (2011). Analüütikud: poliitikud ignoreerivad vähemuste teemat. *ERR Uudised*, 17. aprill, URL (kasutatud veebruar 2014) <http://uudised.err.ee/v/eesti/c713c275-682a-4066-957f-69b0b6bcfd6b>.

Nurmela, K. & T. Kriger (2011). Tööturg. *Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2011*. URL (kasutatud veebruar 2014)

http://www.kul.ee/webeditor/files/integratsioon/Integratsiooni_monitooring_2011.pdf.

Nutt, M. (2013). Mart Nutt: topeltkodakondsuse võimalikkusest Eestis. *Postimees*, 3. veebruar, URL (kasutatud aprill 2014) <http://arvamus.postimees.ee/1125324/mart-nutt-topeltkodakondsuse-voimalikkusest-eestis>.

Olson, N. & K. Yahia (2006). *Structuration Theory: Giddens Explored*, URL (kasutatud november 2013) <http://socgeo.ruhosting.nl/html/files/geoapp/Werkstukken/Giddens.pdf>.

Peresild, O. (2003). *Sotsiaalreklaam integreeruva ühiskonna kontekstis*. URL (kasutatud märts 2014)

http://www.meis.ee/bw_client_files/integratsiooni_sihtasutus/public/img/File/raamatukogu_uuringud/Meediamon9901_5Peresild.pdf.

Reckwitz, A. (2002). Toward a Theory of Social Practices: A Development in Culturalist Theorizing. *European Journal of Social Theory*, 5(2): 243–263.

Riiklik programm „Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000–2007“ (2000). URL (kasutatud veebruar 2014)

http://www.kul.ee/webeditor/files/integratsioon/integratsioon_eesti_uhiskonnas111.pdf.

Ristikivi, L. & U. Reitav (2011). *Minu keel kõlab: eesti keele õpe eesti peres ja laagris*. Tallinn: Tasuta Vihik OÜ.

Rummo-Laes, T.-L. (2009). Immigrantrahvastiku haridustase. Saar, E. & K. Põder (toim.). *Immigrantrahvastik Eestis*. Tallinn: Statistikaamet.

Sahakian, M. & H. Wilhite (2013). Making Practice Theory Practicable: Towards More Sustainable Forms of Consumption. *Journal of Consumer Culture*, 0(0): 1–20.

Schatzki, T. (1996). *Social Practices: A Wittgensteinian Approach to Human Activity and the Social*. Cambridge: Cambridge University Press.

Schatzki, T. (2013). The Edge of Change: On the Emergence, Persistence, and Dissolutions of Practices. Shove, E. & N. Spurling (toim.). *Sustainable Practices: Social Theory and Climate Change*. London: Routledge.

Shove, E. (2010). Beyond the ABC: Climate Change Policy and Theories of Social Change. *Environment and Planning A*, 42(6): 1273–1285.

Shove, E. & M. Pantzar (2005). Consumers, Producers and Practices: Understanding the Invention and Reinvention of Nordic Walking. *Journal of Consumer Culture*, 5(1): 43–64.

Shove, E. & M. Pantzar (2010). Understanding Innovation in Practice: A Discussion of the Production and Reproduction of Nordic Walking. *Technology Analysis & Strategic Management*, 22(4): 447–461.

Shove, E. & M. Pantzar & M. Watson (2012). *The Dynamics of Social Practice. Everyday Life and How it Changes*. London: Sage.

Sisserändajatel on Eestis raskusi töö ja info leidmisel (2012). *ERR Uudised*, 24. juuli, URL (kasutatud mai 2014) <http://uudised.err.ee/v/eesti/1aaf39d1-11d1-4068-8375-6c5572ce46b5>.

- Siiner, M.** (2012). Towards a more flexible language policy: a comparative analysis of language policy design in Denmark and Estonia. *Dissertationes de mediis et communicationibus Universitatis Tartuensis*, 17, Tartu: Tartu University Press.
- Siiner, M.** (2014). Decentralisation and Language policy: Local Municipalities Role in Language Education Policies. Insights from Denmark and Estonia. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 35(3): 1–20.
- Southerton, D. & W. Olsen & A. Warde & S.-L. Cheng** (2012). Practices and Trajectories: A Comparative Analysis of Reading in France, Norway, the Netherlands, the UK and the USA. *Journal of Consumer Culture*, 12(3): 237–262.
- Spurling, N. & A. McMeekin & E. Shove & D. Southerton & D. Welch** (2013). *Interventions in Practice: Re-Framing Policy Approaches to Consumer Behaviour*. URL (kasutatud mai 2014) <http://www.sprg.ac.uk/uploads/sprg-report-sept-2013.pdf>.
- Sztompka, P.** (2000). *The Ambivalence of Social Change: Triumph or Trauma?* URL (kasutatud mai 2014) <https://www.econstor.eu/dspace/bitstream/10419/50259/1/330535307.pdf>.
- Tammur, A. & K. Meres** (2013). Sisseränne Eestisse 2000–2011. *Eesti Statistika Kvartalikirj*, 3/2013: 19–28.
- Tropp, L. R. & R. A. Bianchi** (2006). Valuing Diversity and Interest in Intergroup Contact. *Journal of Social Issues*, 62(3): 533–551.
- Turner, D. W.** (2010). Qualitative Interview Design: A Practical Guide for Novice Investigators. *The Qualitative Report*, 15(3): 754–760, URL (kasutatud veebruar 2014) <http://www.nova.edu/ssss/QR/QR15-3/qid.pdf>.
- Tõnurist, A.** (2013). Eesti rahvuskoosseis. Väiksed rahvusrühmad. Rosenberg, T. (toim.). *Pilte rahvaloendusest*. Tallinn: Statistikaamet.
- Uus, M.** (2013). *Lõimumisvaldkonna sotsiaal-majanduslik panus ühiskonnas*. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.

Uus sajand tõi Eesti reklaamindusse ambient-meedia (2008). *Postimees*, 16. veebruar, URL (kasutatud märts 2014) <http://www.postimees.ee/1759555/uus-sajand-toi-eesti-reklaamindusse-ambient-meedia>.

Vallimäe, T. (2013). *Lõimumisvaldkonna sotsiaalsete gruppide uuring. Uuringu raport*. Tallinn: TLÜ RASI.

Vihalemm, T. (1999). *Formation of Collective Identity among Russophone Population of Estonia*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Vihalemm, T. (2011). Keelepraktikad, kollektiivne identiteet ja mälu. *Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2011*. URL (kasutatud märts 2014) http://www.kul.ee/webeditor/files/integratsioon/Integratsiooni_monitooring_2011.pdf.

Vihalemm, T. (2012). Keeleoskus kui kapital Balti riikides. *Kaja: kommunikatsiooni ja suhtekorralduse ajakiri*, 2: 12–15.

Vihalemm, T. & M. Keller & M. Kiisel (2013). *Kuidas parandada maailma? Kommunikatsioon sotsiaalsete muutuste kujundamisel*, URL (kasutatud oktoober 2013) <http://sisu.ut.ee/kommunikatsioon/avaleht>.

Vihalemm, T. & S. Taul (2003). Two Sides of Post-Modernisation: The Reception of the Campaign 'Integrating Estonia'. V. Henze et al (toim.). *Youth around the Baltic Sea: Sharing Differences – Discovering Common Grounds?* Örebro University: Örebro University Press.

Vihalemm, T. & M. Timmi (2007). *Rassi ja rassismi meediarepresentatsioon Eesti üleriigilistes ajalehtedes 1996–2006: Ajalehtede Postimees, SL Õhtuleht ja Eesti Ekspress formaliseeritud ja formaliseerimata sisuanalüüs*. Tallinn, Balti Ajakirjandusuurijate Assotsiatsioon.

Võrdsest kohtlemisest teadlikkuse tõstmise kampaania eeluuring. Fookusgrupiuuringu aruanne (2009). Saar Poll, kampaania eeluuringu aruanne.

Välimeediakampaania 2010 (2012). Projekti „Erinevus rikastab“ kodulehekül, URL (kasutatud märts 2014) <http://www.erinevusrikastab.ee/valimeediakampaania-2010>.

Warde, A. (2005). Consumption and Theories of Practice. *Journal of Consumer Culture*, 5(2): 131–153.

Warde, A. (2013). What Sort of a Practice is Eating? Shove, E. & N. Spurling (toim.). *Sustainable Practices: Social Theory and Climate Change*. London: Routledge.

Warde, A. & D. Southerton (2012). The Habits of Consumption. *Studies across Disciplines in the Humanities and Social Sciences* 12, URL (kasutatud veebruar 2014) https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/34220/12_01_introduction.pdf?sequence=1.

Williams, A. (2012). Friends of a Certain Age: Why is it Hard to Make Friends Over 30? *The New York Times*, 13. juuli, URL (kasutatud aprill 2014) http://www.nytimes.com/2012/07/15/fashion/the-challenge-of-making-friends-as-an-adult.html?pagewanted=all&_r=0.

LISAD

Lisa 1. Fookusgrupi-intervjuu kava

P – praktilised arusaamad; R – reeglid; T – teleoloogilised struktuurid; Ü – üldised arusaamad

OSA	SISU	AEG
Moderatori tutvustus	<p>Mul on väga hea meel, et olite nõus osalema tänases fookusgrupis: annate sellega väga olulise panuse minu magistritöösse.</p> <p>Te olete küll väga erinevad, aga teid ühendab see, et te puutute kui mitte igapäevaselt, siis vähemalt üsna sageli kokku teisest rahvusest inimestega. See ongi põhjus, miks teid siia kutsusin ja millest teiega täna rääkida tahan.</p> <p>Olgu öeldud, et siin ei ole õigeid ega valesid vastuseid. Minu jaoks on tähtis ja huvitav just teie enda kogemus ning teie aus arvamus.</p> <p>Intervjuu on konfidentsiaalne, nii et teie nimesid ma ei avalda, vaid asendan need hiljem tähelise või numbrilise koodiga.</p> <p>Fookusgrupp võtab aega umbes 1,5-2 tundi. Salvestan meie vestluse diktofoniga, et saaksin teie vastused võimalikult täpselt kirja panna ja neid hiljem analüüsida. Et mul oleks seda lihtsam teha, palun rääkige ükshaaval. Püüan kõigile iga küsimuse juures järgemööda sõna anda, aga kui soovite veel vahepeal midagi lisada, siis muidugi on see lubatud.</p>	3 min
Sissejuhatus/soojendus	<p>Alustuseks palun rääkige igaüks paari lausega, kuivõrd olete ise Eestist välja reisinud.</p> <p>Kas ja kuivõrd olete viibinud mitmerahvuselises seltskonnas?</p>	10 min
Eesti kui multikultuurne või homogeenne ühiskond	<p>Praegu on üsna moes rääkida multikultuursusest ehk kultuuride paljususest ühes ühiskonnas ning sellest, kas see on hea või mitte. (Ü) Millisena teie Eestit näete – on ta multikultuurne või pigem homogeenne?</p> <p>(Ü; R) Milles teie jaoks Eesti multikultuursus/homogeensus väljendub?</p> <p>(Ü) Kuidas teile tundub – kas see on teie arvates viimase kümnendi jooksul muutunud? Kui jah, siis millises suunas?</p>	15 min
Isiklikud kogemused ja oskused	<p>Nüüd läheme ühiskondlikult tasandilt teie isiklike kogemuste juurde.</p> <p>Palun kirjeldage, milline on teie igapäevane/iganädalane</p>	30 min

	<p>kokkupuude teisest rahvusest inimestega. Millisest rahvusest nad on? Millistes elusituatsioonides (tööl, koolis, kuskil mujal) te nendega kokku puutute? Kui tihti?</p> <p>(P) Rääkige lähemalt mõnest konkreetsest juhtumist teisest rahvusest inimesega suhtlemisel, mis teile meenub.</p> <p>(P, T) Millised – kas positiivsed või negatiivsed – on teie kogemused senini olnud? Mis need positiivseteks/negatiivseteks teeb?</p> <p>(P) Kas on tekkinud probleeme? Kui jah, siis kuidas olete need lahendanud või mis on neist saanud?</p> <p>(P) Milliseid oskusi on teil vaja teisest rahvusest inimestega suhtlemisel? Milliseid teadmisi?</p> <p>(P; R) Millest tekivad teie arvates probleemid teisest rahvusest inimesega suheldes? On need tingitud mingite oskuste puudumisest või pigem eestlaste loomusest?</p>	
Otstarve, arusaamad	<p>(Ü; T) Kuidas te suhtute sellesse, kui teisest rahvusest inimesed tulevad Eestisse elama? Põhjendage oma arvamust.</p> <p>(Ü; T) Kuivõrd teise nahavärviga või teist keelt kõnelev inimene on teie jaoks teistsugune? Mille poolest on ta sarnane, mille poolest erinev?</p>	15 min
Sallivus või sallimatus üldisemalt Eestis	<p>Olete rääkinud oma isiklikest kogemustest ja suhtumisest teisest rahvusest inimestesse. Nüüd aga soovin teada, kuidas teile tundub – (Ü) kas Eestis on sallimatus probleemiks? Milles see väljendub?</p> <p>(R; T) Püüdke meenutada, kuidas on püütud Eestis sallimatuse probleemi vähendada. Mis teile meenub? Mõned üritused, koolitused, reklaamid, artiklid jne?</p>	15 min
Plakatid	<p>Aastal 2010 jõudis meedia kaudu avalikkuseni kampaania „Erinevus rikastab“, kus käsitleti muuhulgas rassismi probleemi ja vähest sallivust teisest rahvusest inimeste vastu. (Asetan lauale paar plakatit) Kas olete neid näinud?</p> <p>Mis tundeid selline plakat teie tekitab?</p> <p>(T) Mida sellega teie arvates öelda tahetakse? Mis te sellisest sõnumist arvate?</p> <p>(P) Kuidas plakatil olevale küsimusele ise vastaksite?</p> <p>(P) Millised probleemid võivad üldse multikultuursetes töökollektiivides või perekondades tekkida? Kuidas neid saaks teie arvates lahendada?</p>	20 min
Lõpusõnad	<p>Meie tänase vestluse käigus tuli välja väga põnevaid lugusid ja ideid. Ma tänan teid kõiki veel kord osalemise eest! Lõpetuseks palun igaühel tuua välja mõni mõte, mis jäi teie jaoks kõlama või mis tundus huvitav.</p> <p>(Kõige lõppu veel tänusõnad)</p>	5 min

Lisa 2. Individuaalintervjuu kava

Sissejuhatavad küsimused

1. Kui kaua oled Eestis elanud?
2. Millega praegu tegeled (õpid, töötad vms)?
3. Mis põhjusel tulid Eestisse?
 - a. Mis sind Eestis hoiab?
 - b. Kas seod oma tulevikku Eestiga?

Eestit puudutava info otsimine

4. Püüa meenutada, mida sa enne tulekut Eesti kohta teadsid.
5. Mida sa tahtsid teada elust Eestis, enne kui siia tulid?
 - a. Kust (millistest kanalitest, millistelt inimestelt vms) seda infot otsisid?
 - b. Millised kanalid/inimesed olid kõige kasulikumad info saamiseks?
 - c. Millisest infost tundsid puudust?

Kontaktid etniliste „teistega“ ja nende loomine

6. Mis rahvusest inimestega sa suhtled?
 - a. Kas sul elab Eestis sinuga samast rahvusest sõpru, tuttavaid, kellega suhtled?
 - b. Kuivõrd nendega kokku puutud?
7. Millised on sinu suhted eestlastega?
 - a. Kuivõrd puutud igapäevaselt eestlastega kokku? Millistes olukordades (sh igapäevased situatsioonid, nt poeskäik)?
 - b. Kas on sõbrad väljaspool töökohta?
 - c. Kuidas sa nendega tuttavaks said?
 - d. Mis aitas nendega suhteid luua? Mis on olnud n-ö ühendavaks keeleks (eriti kui nt keeleoskus on puudunud)?
 - e. Kes teeb esimese sammu?
8. Millisest rahvusest inimestega kõige rohkem suhtled? On need eestlased või teisest rahvusest inimesed?
 - a. Kes võtavad paremini omaks?
9. Mis on erinevate suhtlusingkondade eripärad?
 - a. Kuidas läheneda erinevast rahvusest inimestele?

10. Mis takistas kohalikega kontaktide loomist?
 - a. Lisaks keeleoskusele veel midagi?
11. Mis keeles omavahel suhtlete? Mis teemadel?
12. Kas oled sidunud end mõne organisatsiooniga vms (spordiklubid, koolid, huviringid)?
 - a. Kas ja kuidas see on aidanud eestlastega suhteid luua?

Igapäevaseid toiminguid, argielusuhtlust puudutav

13. Kuidas alguses erinevate igapäevaste toimingutega hakkama said, nt pangas käimine, muudes asutustes käimine, asjaajamine?
14. Kuidas alustasid eesti keele õpinguid?
 - a. Mis motiveeris seda tegema?
 - b. Millised olid esimesed olukorrad, kus püüdsid eesti keeles rääkida?
 - c. Kus ja kellega suheldes keelt praktiseerisid?
 - d. Too mõni näide olukorrast, kus on tekkinud arusaamatusi. Kuidas need lahendasid/lahenesid? (Nt infot millegi kohta anti ainult eesti keeles vms.)
15. Kas Eestis on võimalik hakkama saada ilma eesti keelt oskamata?
16. Kui jätta keeleoskus kõrvale, siis milliseid igapäevaoskusi (ja iseloomuomadusi) on veel vaja selleks, et Eestis hakkama saada ja näiteks töö leida?
 - a. Millistest oskustest või teadmistest sina puudust tundsid, kui Eestisse tulid?
17. Millisena tundub Eesti sulle kui mitte-eestlasele, kes on suure osa oma elust elanud teises riigis? Milline oli sinu vastuvõtt siia?

Meediatarbimise harjumused

18. Kuivõrd jälgid eesti meediat?
 - a. Milliseid kanaleid (internetis, TV-s, raadios, milliseid ajalehti/väljaandeid)?
 - b. Mida sealt täpsemalt jälgid (mis teemadel uudiseid, mis saateid vms)?
 - c. Mida loed/jälgid kohalikust meediast?
 - d. Kas ja millist välismaa meediat jälgid?
 - e. Kui oluline roll on tuttavate soovitustel, mida lugeda?

Sallivus/sallimatus Eestis ja kuidas see avaldub

19. (*Stimuleeriva materjalina kasutada samu plakateid nagu fookusgrupiski.*) Kas sa oled sellist reklaami varem näinud?

- a. Mille jaoks see sinu arvates on tehtud?
- b. Mida nendest arvad? Mis tunde selline plakat sinus tekitab?
- c. Milline lähenemine võiks olla parem?
- d. Mis võiks aidata eestlastega kontakte luua? Mida on sinu kogemus sulle selles osas õpetanud?

Lisa 3. Kampaania plakatid

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Liisa Suba

(sünnikuupäev: 22.07.1990)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Rahvustevaheliste kontaktide soodustamine Eestis: praktikateoreetiline käsitus“, mille juhendaja on professor Triin Vihalemm,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 26.05.2014